

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
IZGLĪTĪBAS ZINĀTŅU UN PEDAGOĢISKO INOVĀCIJU NODAĻA

**IZGLĪTĪBAS IESTĀDES VADĪTĀJA IZPRATNE PAR
TIRANIZĒŠANU**

MAĢISTRA DARBS

Autors: Agnese Matisone-Jonāne

Studenta apliecības Nr.: am17143

Darba vadītāja: profesore Dr. Paed. Dita Nīmante

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Maģistra darbs „Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu” izstrādāts ar mērķi izpētīt izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, tā būtību skolā. Teorētiskajā daļā analizēta tiranizēšana izglītībā, raksturots izglītības darba vadītāja darbības teorētiskais aspekts un vadības un pedagoģiskais process.

Empīriskajā 1. daļā veikts pētījums – 3 intervijas ar noteiktas darbības jomas speciālistiem, kam ir bijusi saistība ar tiranizēšanu, tiranizēšanas gadījumiem skolā. Empīriskajā 2. daļā realizētas 5 intervijas ar Latvijas rietumdaļas pašvaldības izglītības iestādes vadītājiem, lai izzinātu viņu izpratni, lomu tiranizēšanā un tā mazināšanā.

Atslēgvārdi: tiranizēšana, izglītības iestādes vadītājs, pedagoģiskais process, skola.

ABSTRACT

The master's thesis “Understanding of the head of an educational institution about bullying” has been developed with the aim to study the understanding of the head of an educational institution about bullying, its essence at school. The theoretical part analyzes bullying in education, describes the theoretical aspect of the activity of the supervisor and the management and pedagogical process.

In the empirical part 1, a study was conducted - 3 interviews with specialists in a certain field of activity who have been involved in bullying, cases of bullying at school. In the empirical part 2, 5 interviews were conducted with the heads of the educational institution of the western part of Latvia in order to find out their understanding, role in bullying and its reduction.

Keywords: bullying, head of educational institution, pedagogical process, school.

SATURS

Apzīmējuma saraksts	5
Ievads	6
1. Tiranizēšana izglītībā teorētiskā analīze.....	11
1.1. Tiranizēšanas jēdziena analīze.....	11
1.2. Tiranizēšanas klasifikācija, izpausmes un kategorijas	14
1.3. Tiranizēšanas lomas, pazīme, sekas un faktori.....	19
2. Izglītības iestādes vadītāja darbības teorētiskais aspekts	26
2.1. Izglītības iestādes vadītāja pienākumi, funkcijas un lomas.....	26
2.2. Izglītības iestādes vadītāja kompetences	32
2.3. Izglītības iestādes klimats	35
2.4. Skolotāju, atbalsta personāla, ģimenes ietekme un iespējas tiranizēšanas mazināšanai	39
3. Skolas vadības loma tiranizēšanas gadījumos	46
3.1. Izglītības vadītāja izpratne par tiranizēšanu un izaicinājumi tā risināšanā.....	46
3.2. Izglītības iestādes vadītāja iesaiste un atbildība tiranizēšanas gadījumos	49
4. Tiranizēšanas problēmas izpratnes empīriskā izpēte.....	59
4.1. Pētījuma metodoloģija, bāzes raksturojums un norise	59
4.2. Pētījuma analīze, interpretācija un rezultāti	64
Nobeigums	75
Priekšlikumi.....	79
Izmantotā literatūra un avoti.....	80
Pielikumi.....	99
1.pielikums. Intervijas jautājumi	100
2.pielikums. Interviju transkripti	101
3.pielikums. Intervējamās personas piekrišana intervijai	110

APZĪMĒJUMA SARAKSTS

BTAD – Bērnu tiesības aizsardzības departaments

COVID – 19 - Elpceļu infekcijas slimība, ko izraisa SARS-CoV-2 vīruss

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

ES – Eiropas Savienība

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

LIZDA – Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība

LZA – Latvijas Zinātņu akadēmija

MK – Ministru kabinets

OECD – Ekonomikas attīstības un sadarbības *organizācija (The Organisation for Economic Co-operation and Development)*

UNESCO – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (*Organisation for Economic Cooperation and Development*)

PISA – Starptautiskā skolēnu novērtēšanas programma

TALIS – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas Starptautisks mācību vides pētījums (*Teaching and Learning International Survey*)

VBTA – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

WHO – Pasauls Veselības organizācija (*World Health Organization*)

Ievads

Tiranizēšana nav jauna parādība izglītībā. Tā ir jau pastāvoša, ilgstoša problēma visās izglītības iestādēs, tikai atšķirība ir tajā, kā katrā laika periodā tā ir definēta un skaidrota. Ir izmantoti vārdi: aizskaršana, pazemošana, ņirgāšanās, izsmiešana u.c. Nereti sabiedrībā audzināšana ar vardarbību ir uztverta par normu, par to vardarbim nesaņemot nosodījumu. Tiranizēšana ir plaši pētīta visā pasaulē un tiek atzīta par nopietnu problēmu jauniešu, bērnu vidū, tā var izraisīt neatgriezeniskas sekas upurim, piemēram, kā veselības, garīgās, uzvedības u.c. (*Maynard et al.*, 2016; *Anti-Bullying Alliance*, 2021; *Ryzin & Roseth*, 2018). Gadu desmitiem tiranizēšana ir bijusi problēma, kas īpaši vērsta pret skolēniem un jauniešiem, pamatojoties uz viņu dzimuma identitāti, izpausmi un seksuālo orientāciju (*Hinduja & Patchin*, 2020).

Tiranizēšana ir būtiska sociālā problēma, kurai pastiprinātu uzmanību pievērš pasaules zinātnieki un politikas veidotāji (*Shelley et al.*, 2017). Gadiem ritot, secinām, ka aizvien biežāk izglītības iestādes, pašvaldības, valsts un starptautiskā līmenī diskutē, pēti, analizē un pievērš lielāku uzmanību attiecībā par tiranizēšanu. Tiranizēšana ir viena no pāridarīšanas, vardarbības izpausmēm. Latvija negatīvā aspektā izceļas starp Eiropas Savienības (ES) valstīm un OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) dalībvalstīm – PISA (Programme for International Student Assessment) programmas ietvaros (OECD PISA) 2018. gada pētījumā norāda, ka Latvijā ir % augstākie jeb sliktākie rezultāti attiecībā uz skolēnu pāridarījumiem skolās (*OECD*, 2019b; Kangro un Kiseļova, 2019).

Pasaules Veselības organizācijas (WHO) ziņojumā norādīts, ka vardarbības rezultātā miruši 0.58 uz 100 000 bērniem un Latvija ieņem otro vietu bērnu mirstības ziņā, vecumposmā no 0-14 gadiem (*WHO*, 2018). Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) 2020. gada publikācija apliecina, ka 2019. gadā reģistrēti 1143 gadījumi, kad secināts, ka ir aizdomas par vardarbību pret bērnu un sociālā rehabilitācija bija nepieciešama 1970 bērniem, kurā reģistrēta dažādu vardarbības veidu izmantošana (Centrālā statistikas pārvalde, 2020).

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (VBTA) Bērnu tiesības aizsardzības departamenta (BTAD) apkopotais pārskats no 01.01.2020 līdz 31.12.2020 apliecina, ka saņemtas 48 lietas, kad konstatēta fiziskā un emocionālā vardarbība pret bērnu un no tām – 24 attiecināmas uz skolām (Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Bērnu tiesību aizsardzības departamenta darba rezultāti 2020. gadā, 2021).

Katru gadu no tiranizēšanas cieš 1 miljards bērnu vecumā no 2-17 gadiem (*Hillis et al.*, 2016) un, līdz ar koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas uzplūduma, skolu slēgšana ir ietekmējusi vairāk nekā 1,5 miljardu bērnu un jauniešu visā pasaulē. Esošie dati apliecina, ka

ir pieaudzis ziņojumu skaits par tiranizēšanu pret bērniem un par bērniem, kas vēro tiranizēšanu starp vecākiem un aprūpētājiem (*GLOBAL STATUS REPORT ON PREVENTING VIOLENCE AGAINST CHILDREN 2020, WHO, 2020*). 2019. gadā pēdējā mēneša laikā, katrs 3. skolēns vecumā no 11 – 15 gadiem ir cietis no tiranizēšanas (30% meiteņu, 35% zēnu) (*UNESCO, 2019*) un tiranizēšanas izplatība pasaulē ir atšķirīga: augstākie rādītāji ir Āfrikas reģionos, Vidusjūras austrumu daļā, savukārt zemākie Eiropas valstīs (*Biswas et al., 2020*).

Skolās parasti uzsver skolēnu drošību un rūpes pret tiranizēšanu. Arī skolotāji un skolas darbinieki cieš no tiranizēšanas skolās (*Anderman et al., 2020*), un pētījumi pierāda, ka tiranizēšana skolās pieaug, it īpaši pamatskolas posmā. Aizvien biežāk skolotāji ziņo par skolēnu agresīvāku uzvedību, kas vērsta gan uz citiem skolēniem, gan pašiem skolotājiem. Daudzi jūtas bezpalīdzīgi un skolotāji apšaubā savu karjeras izvēli (*WeAreTeachers Staff, 2019*).

Arī Latvija nav izņēmums, un plašsaziņas līdzekļi publicē informāciju par tiranizēšanu pret skolotājiem no vecāku puses, kad vecāki ir emocionāli vardarbīgi komunikācijas gadījumos ar skolotāju, vecāki savā starpā aprunā skolotājus tiešsaistes platformās, piemēram, WhatsApp grupās un apšaubā skolotāju profesionalitāti (*Dēvica, 2019*). Retumis, bet skolās ir vērojama arī fiziskā tiranizēšana pret skolotājiem no skolēnu puses. Kopumā 2018.gadā reģistrēti seši gadījumi, kad skolotāji cietuši no fiziskās tiranizēšanas (speršana, grūšana, apmētāšana ar priekšmetiem) izglītības iestādēs (*LETA, 2019*). 2019. gadā viens no negatīvākajiem gadījumiem fiksēts kādā no izglītības iestādēm ārpus Rīgas, kad skolotājam ir nodarīti miesas bojājumi – skolēns iespēris pa kreisās kājas augšstilbu. Skolotāja ir jutusies bezspēcīga šajā situācijā, vērsusies pēc ārstu palīdzības, kā arī policijas ar iesniegumu par nodarīto kaitējumu (*Petrova, 2019*). 2021.gada marta mēnesī publicēta informācija par tiranizēšanas gadījumu, kad skolēni veikuši kibertiranizēšanu pret matemātikas skolotāju, pazemojuši pedagogu, aicinot viņu uz vardarbīgām darbībām – pakārties (*nra.lv, 2021*). Sabiedrība ir jāinformē par šāda veida tiranizēšanu plašāk, jo tā nav tikai problēma, kas rodas kaut kur, kuru mēs dzirdam un redzam plašsaziņas līdzekļos, bet tā ir valsts problēma, kurai ir nopietnas sekas un tā skar visu sabiedrību.

Tiranizēšana kļūst par pandēmiju (*Loveless, n.d.*) un viens no šī brīža izplatītākajiem veidiem ir kibertiranizēšana. No 2007. – 2019. gadam kibertiranizēšanas apjomi ir dubultojušies. 15% skolēnu vecumā no 12 – 18 gadiem ziņo, ka viņi ir pakļauti kibertiranizēšanai izglītības iestādēs un kibertiranizēšana notikusi tiešsaistē vai saņemot informāciju tekstveidā (*Admissionsly.com, 2020*). Daudzi cilvēki kibertiranizēšanu piedzīvo, spēlējot tiešsaistes spēles. Kaut arī YouTube ir viena no tiešsaistes platformām ar vislielāko

lietotāju skaitu, līdz šim, tikai 10. daļa lietotāju ir ziņojuši, ka tur piedzīvo kibertiranzēšanu (*Djuraskovic, 2021*). Kibertiranzēšanas statistika apliecina, ka visizplatītākā platforma ir Instagram (42%), Facebook (37%), Snapchat (31%), WhatsApp (12%), YouTube (10%) un Twitter (9%) (*Broadbansearch.net, n.d.*).

2021.gada februāra mēnesī “Antitiranzēšanas Alianse” (Anti – Bullying Alliance) veica tiešsaistes aptauju skolēniem, vecākiem, skolas darbiniekiem un skolotājiem par tiranzēšanu un savstarpējām attiecībām COVID – 19 pandēmijas laikā. Aptaujas dati atklāja, ka daži bērni jūtas ļoti atviegloti, ka neapmeklē skolu, jo pirms pandēmijas esot bijuši tiranzēšanas upuri, vecāki un skolēni ir noraizējušies par atgriešanos skolā tiranzēšanas dēļ. Tiranzēšana joprojām notiek, un tā būtiski ietekmē to cilvēku dzīvi, kuri to piedzīvo, un bērni piedzīvo tiranzēšanu tāpēc, ka viņiem vai viņu ģimenes locekļiem diagnosticēts COVID-19 (*Anti-Bullying Alliance, 2021*).

Maģistra darba autore postulē, ka tiem skolēniem, kas saskārušies ar tiranzēšanu izglītības iestādēs, cēloņi meklējami arī ģimenē, kad bērniem nav sniegts pietiekams atbalsts, uzmanība no vecāku puses, pieredzēta šī tiranzēšana no ģimenes vai ģimenes locekļu puses un, iespējams, ka bērnam nav pietiekamas sociālās prasmes. Izglītības iestādē bērns var uzvesties tā, kā viņš to uzskata par pareizu, neizrādot cieņu un empātiju pret citiem skolēniem, skolotājiem un izglītības iestādi kopumā. Psihologe Jolanta Segliņa – Gluškova, kas ikdienā strādā privātp praksē un skolā, norāda, ka bērnu nevar ignorēt, ar viņu ir jārunā, viņam ir jāpievērš uzmanība un ir jānāca cieņpilna attieksme pret pārējiem. Līdzko bērnam nav izpratne par šīm robežām un cieņas nozīmīgumu, tad vērojama šī te negatīvā attieksme, tiranzēšana, visatļautība un robežu pārkāpšana (Kuzmina, 2018). Reizēm arī skolēnu neizpratne par tiranzēšanas sekām, nodarīto kaitējumu un iespējamiem sodiem ir uzskatāma par izglītības iestādes, tā vadītāja un skolotāju atbildību. Izglītības iestādēm, tā vadītājiem, skolotājiem un vecākiem ir būtiska loma jaunās paaudzes izglītošanā un informēšanā, tādējādi šo tiranzēšanas problēmas būtību jāuztver nopietni, lai turpmāk tiranzēšanu varētu mazināt daudz veiksmīgāk un preventīvāk (*Terzoudi, 2020*).

Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (UNESCO) norāda, ka tiranzēšanas mazināšanai ir jāiesaistās visiem – valstiskā līmenī, neatstājot to skolotāju pārziņā vien (Balcere, 2019), līdzatbildība galvenokārt ir jāuzņemas arī pašvaldībām, izglītības iestādēm, tās vadītājiem. Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības (LIZDA) priekšsēdētāja Inga Vanaga atklāj, ka bieži vien izglītības iestādes vadītāji neziņo par tiranzēšanas gadījumiem, lai saglabātu izglītības iestādes reputāciju un īstenotu modeli “nauda seko skolēnam”. Proti, līdz ar pašvaldību skaita samazināšanos, izglītības iestādes vadītāji

saprot, ka vecāki neizvēlēšies izglītības iestādi savam skolēnam, kurai ir slikta slava jeb reputācija (Laganovskis, 2019).

Izglītības iestādes vadītāji un eksperti, kas tiekas Izglītības vadītāju asociācijas konferencēs, skaidro, ka viena no galvenajām problēmām, ar ko saskaras izglītības iestādes ir atbalsta personāla trūkums, kas spētu skolēnos laikus pamanīt šīs te negatīvās izpausmes, kas attiecināmas uz tiranizēšanu izglītības iestādēs (Apollo.lv, 2019). Ikvienā no tiranizēšanas gadījumiem, kas tiek konstatēta izglītības iestādē, atbildība ir jāuzņemas tieši izglītības iestādes vadītājam. Ministru kabineta (MK) noteikumi nr. 1338 “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos” paredz, ka pedagogiem ir jāinformē izglītības iestādes vadītājs, ja secināts, ka skolēns apdraud ikvienas personas un savu drošību, veselību, dzīvību, t.sk. arī tiranizēšanas gadījumos izglītības iestādē. Izglītības iestādes vadītājs ir atbildīgs par turpmākās tiranizēšanas situācijas risinājumu un gaitu, iesaistot visas nepieciešamās personas, vecākus, ja nepieciešams, arī atbalsta personālu (Latvijas Vēstnesis, 2009).

Jāuzsver, ka skolu un tās vadītāju īstenojamās prioritātes ir skolu vides, izglītības kvalitātes, skolēnu sasniegumu paaugstināšana, kvalificēta personāla piesaiste un noturēšana (UNESCO, 2016a, OECD, 2020). Tiranizēšana izglītības iestādēs ir attiecināma uz izglītības kvalitātes spektru, tādējādi ir būtiski saprast, ko ar jēdzienu “tiranizēšana” izprot izglītības vadītājs, kā tas var ietekmēt izglītības iestādes vadītāja iespējas mazināt tiranizēšanas gadījumus skolā un cik zīmīgi tas nosaka izglītības kvalitātes rādītāju kopumā.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, gan pētījumi, gan statistika norāda, ka pēdējos gados tiranizēšana izglītības iestādēs, skolās ir palielinājusies un šī ir viena no problēmām izglītībā un izglītības kvalitātē kopumā, kā arī izglītības iestādēm un tās vadītājiem ir aktīvi jāiesaistās tiranizēšanas mazināšanā, ir jāturpina iesāktais darbs attiecībā par atbalsta mehānismiem un atbalstu pedagogiem ar vienotu mērķi – pēc iespējas vairāk izglītot skolēnus, pedagogus, sabiedrību par tiranizēšanas negatīvo ietekmi uz izglītību, izglītojamiem un sabiedrību kopveselumā. Tādēļ darba nozīmība ir gan praktiska, gan teorētiska.

Pētījuma objekts: pedagoģiskais un skolas vadības process.

Pētījuma priekšmets: izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu.

Pētījuma mērķis: izpētīt izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, tā būtību skolā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Teorētiski raksturot un izpētīt tiranizēšanas izpratni skolā.
2. Raksturot tiranizēšanas lomas, sekas un pazīmes skolā.
3. Analizēt tiranizēšanas izpausmes veidus skolā.

4. Izzināt izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, tās būtību un izaicinājumiem.
5. Izstrādāt priekšlikumus tiranizēšanas mazināšanai skolā.

Pētījuma jautājums: kā izglītības iestādes vadītājs izprot tiranizēšanu un tās būtību skolā?

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskās – literatūras analīze, dokumentu analīze un normatīvo aktu analīze.
2. Empīriskā – intervijas (kvalitatīvā pētniecības metode).
3. Datu analīze un apstrāde - kvalitatīvā kontentanalīze, datu kodēšana (loģiski būvēto bloku pieeja).

Pētījuma bāze:

1. Teorētiskā bāze – latviešu un ārzemju publikācijas, pētījumi un autoru darbi.
2. Empīriskā bāze – intervijas.

Empīriskajā pētījumā bāzi veido 3 dažādu jomu pārstāvji, kam ir bijusi saistība ar tiranizēšanas gadījumiem skolā un 5 izglītības iestādes vadītāji no Tukuma, Engures, Lapmežciema, Talsu un Kuldīgas novadu pašvaldības skolām.

Pētījuma periods: no 25.11.2020 – 30.03.2022

Pētījuma posmi:

1. **posms** (25.11.2020 – 27.05.2021) - Latviešu un ārzemju publikāciju, pētījumu un autoru darbu analīze teorētiskajai daļai; Empīriskā 1.pētījuma daļas sagatavošana un īstenošana; Datu ievākšana, apstrāde un interpretācija; Pētījuma rezultātu analīze; Pētījuma rezultātu apkopošana.
2. **Posms** (25.02.2022 – 30.03.2022) - Empīriskā 2.pētījuma daļas sagatavošana un īstenošana; Datu ievākšana, apstrāde un interpretācija; Pētījuma rezultātu analīze; Pētījuma rezultātu apkopošana. **Pētījuma ierobežojumi** – izglītības iestādes vadītājam jāpārstāv Latvijas rietumdaļas pašvaldību skola (sākumskola, pamatskola, vidusskola).

Avotu apraksts vēsturiskajos pētījumos: *Anderson, 1982; Arseneault, Bowes & Shakoob (2009); Bennis & Nanus, (1985); Bennis, 1993; Barlett & Fennel (2016); Drydakis, (2014); Freiberg (1998); Jago, (1982). Morrison, (2001; 2002); Olweus, (1978; 1983; 1994; 2004; 2005); Oliveira, de Menezes, Irffi & Oliveira, (2018); Salmivalli, (2010; 2014); Simon & Olson, (2014);*

1. TIRANIZĒŠANA IZGLĪTĪBĀ TEORĒTISKĀ ANALĪZE

1.1. Tiranizēšanas jēdziena analīze

Pirmajā nodaļā maģistra darba autore aplūkojusi tiranizēšanu izglītībā no teorētiskā aspekta, sniedzot tā jēdziena skaidrojumu, raksturojumu, tiranizēšanas klasifikāciju, izpausmes, un kategorijas. Viena no apakšnodaļām veltīta tiranizēšanas lomai, faktoriem, to pazīmju un seku izpētei.

Tiranizēšana ir ļoti izplatīta vardarbības forma bērnu un jauniešu vidū visā pasaulē (*Roza et al.*, 2021). Latvijā izglītības iestādes vadītāji, skolotāji un dažādu jomu speciālisti skatot un pētot jautājumus par vardarbību, izmanto atšķirīgus terminus, piemēram, mobings, bulings, pāridarīšana, vienaudžu savstarpējā vardarbība. Pamatojoties uz to, ka 2016.gadā Latvijas Zinātņu akadēmijas komisija, Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā, apstiprināja latviskot terminu bulings kā tiranizēšana (Latvijas Nacionālais terminoloģiju portāls, 2016), tad turpmāk maģistra darba autore savā darbā, izmantos šo jēdzienu.

Termina **tiranizēšana** pirmsākumi aplūkojami Ziemeļvalstī Norvēģijā, kad norvēģu zinātnieks Dāns Olveus (Dan Olweus) 1970.gada beigās, 80.gadu sākumā (*Olweus*, 1978; *Olweus*, 1983) aizsāka būtiskākos pētījumus par tiranizēšanu izglītības iestādēs. Zinātnieks tiranizēšanu skaidro kā iebiedēšanu, kad tiranizētā persona tiek aizvainota, kontrolēta, kā rezultātā upuris ir pakļauts negatīvam mijiedarbības procesam. Negatīvās darbības tiek īstenotas pēc noteikta principa. Šīs darbības var veikt viena vai vairākas personas ar mērķi, nodarīt kaitējumu upurim (*Olweus*, 1994). Pētnieks vārdu tiranizēšana vēl formulē kā vardarbības veidu ar vēlmi upuri traumēt, apvainot un ļaunprātīgi izmantot (*Olweus*, 2003). Laika gaitā pētnieks uzsvēris, ka nepieciešams skolēniem modelēt un radīt drošas izglītības iestādes (*Olweus*, 2005). Tiranizēšanas jēdziens vēsturiskā kontrastā aplūkojams ne tikai Skandināvijas valstīs, bet arī visā pasaulē. Zināmākie tiranizēšanas zinātnieki, pētnieki un citu specializāciju pārstāvji ir Deivids Leins (David A. Lane), Īans Dženkinsons (Ian Jenkinson), Valerī Besags (Valerie E. Besag), Tattums Delvins (Tattum Delwyn), Deivids Tomsons (David Thompson), Pats Fosters (Pat Foster), Tini Arora (Tiny Arora), Pīters Smits (Peter K. Smith), Sonija Šārpa (Sonia Sharp), Astrīda Mona O'Mūra (Mona O'Moore) u.c.

Pēc Amerikas Psiholoģijas Asociācijas (American Psychological Association) sniegtās informācijas, tad **tiranizēšana** ir iebiedēšana – agresīva, sistemātiska un tīša rīcība, kuru izmanto, lai parādītu varas nelīdzsvarotību (*American Psychological Association*, 2014). Vēl šo vārdu mēdz definēt, kā patstāvīgu un nezūdošu procesu, kad vardarbība kļūst sistemātiska un palielinās tās algoritms (*Цымбаленко*, 2019) un, ka tā ir iebiedēšana, kas neapvieno visu

veidu konfliktus. Tiranizēšana ir vara, kur dominē agresija (Morrison, 2001). **Tiranizēšana** ir nevēlama mijiedarbība, kas atšķiras no citiem naidīgiem uzvedības veidiem, aptverot 3 elementus: iebiedēšana notiek starp viena vecuma grupas indivīdiem, negatīvās darbības laika gaitā atkārtojas un eksistē varas nelīdzsvarotība starp tiranizētāju un upuri. Popularitāte, fiziskais spēks un vecums ir faktori, kas attaino varas nelīdzsvarotību starp tiranizētajiem un tiranizēšanas upuriem (Arseneault et al., 2010).

Tiranizēšana vēl ir raksturojama kā atkārtota un agresīva uzvedība, kas vērsta pret cilvēku ar nolūku nodarīt ciešanas (Kallman et al., 2021) un ir augsti izplatīts fenomens, kas saglabājas ilgstošā laika periodā (Salmivalli, 2014).

Tiešsaistes vārdnīcās tiranizēšana formulēta kā negatīva uzvedība, kas izraisa bijību, bailes pret vājāku un mazāk spēcīgu personu (Macmillan English dictionary, n.d.) un tā ir personas uzvedība, kas nesaudzē un sāpina mazāku cilvēku, liekot darīt lietas, viņam pret paša vēlēšanos (Cambridge Dictionary, n.d.).

Tiranizēšanas jēdziens tiek skaidrota vēl kā:

Vardarbības veids grupā, kas skolā izpaužas kā emocionālā vardarbība, piemēram, kad lielākā daļa klasebiedru mēģina upuri kaitināt, vajāt ar vienotu mērķi (eKidz.eu, n.d.). Tā ir uzvedība, kurai ir ietekme uz cilvēka būtību un aspektiem, piemēram, fizisko un sociālo stāvokli, jūtām, sociālajām attiecībām, reputāciju (Khasanah & Sirodj, 2019).

Tiranizēšana ir daudzveidīgi nosodāma uzvedība un attieksme, kas tiek realizēta, lai manipulētu, kontrolētu un nodarītu neatgriezenisku kaitējumu personas reputācijai (National Bullying Helpline, n.d.). Vardarbības veids, kas apdraud un pakļauj skolēnu, pusaudžu labklājību izglītības iestādēs un ārpus tās. Tiranizēšanas procesu izjūt gan indivīdi, gan izglītības iestādes, gan ģimenes/ģimenes locekļi, gan sabiedrība (Gladden et al., 2014).

Tiranizēšana ir uzvedības fenomens (Oliveira et al., 2018) un viena no agresīvākajām attieksmēm un vardarbību starp vienaudžiem skolas vidē (Nurlia & Suardiman, 2020).

Tiranizēšana – apzināta grupas vai vienpersoniska darbība, ko īsteno noteiktas personas vai persona. Darbības realizēšanas instruments ir iebiedēšana, kas var notikt e-vidē (tiešsaistē) vai klātienē. Darbības galvenie elementi ir sistemātiskums, apzinātība, nonievāšana, spēka atšķirība (Anti-Bullying Alliance, n.d.).

Mūsdienu latviešu valoda vārdnīcā definēts atvasinājums „**Tiranizēt** – Izturēties pret citiem nežēlīgi, despotiski, varmācīgi uzspiežot savu gribu, mokot (tos)” (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca, b. g.).

Pamatojoties uz iepriekš aprakstīto, 1.1.tabulā aplūkojama tiranizēšana jēdziena skaidrojuma un raksturojuma apkopojums.

1.1.tabula. Jēdziena “tiranizēšana” skaidrojums un raksturojums

Skaidrojums	Raksturojums
Iebiedēšanas.	Tiranizētā persona tiek aizvainota, kontrolēta, kā rezultātā upuris ir pakļauts negatīvam mijiedarbības procesam
Vardarbības veids.	Upuris tiek traumēts, apvainots un ļaunprātīgi izmantots.
Iebiedēšana – agresīva, sistemātiska un tīša rīcība.	Izmanto, lai parādītu varas nelīdzsvarotību.
Patstāvīgs un nezūdošs process.	Tas kļūst sistemātisks un palielinās tā algoritms.
Iebiedēšana, kas neapvieno visu veidu konfliktus.	Vara, kur dominē agresija.
Nevēlama mijiedarbība, aptverot 3 elementus: iebiedēšana notiek starp viena vecuma grupas indivīdiem, negatīvās darbības laika gaitā atkārtojas un eksistē varas nelīdzsvarotība starp iebiedētāju un upuri.	Popularitāte, fiziskais spēks un vecums ir faktori, kas attaino varas nelīdzsvarotību starp iebiedētājiem un viņu upuriem.
Atkārtota un agresīva uzvedība.	Vērsta pret cilvēku ar nolūku nodarīt ciešanas.
Negatīva uzvedība.	Izraisa bijību, bailes pret vājāku un mazāk spēcīgu personu.
Personas uzvedība.	Nesaudzē un sāpina mazāku cilvēku, liekot darīt lietas, viņam pret paša vēlēšanos.
Vardarbības veids grupā.	Skolā izpaužas kā emocionālā vardarbība, piemēram, kad lielākā daļa klasebiedru, mēģina upuri kaitināt, vajāt ar vienotu mērķi.
Uzvedība.	Ir ietekme uz cilvēka būtību un aspektiem, piemēram, fizisko un sociālo stāvokli, jūtām, sociālajām attiecībām, reputāciju.
Daudzveidīgi nosodāma uzvedība un attieksme.	Tiek realizēta, lai manipulētu, kontrolētu un nodarītu neatgriezenisku kaitējumu personas reputācijai.
Vardarbības veids.	Apdraud un pakļauj skolēnu, pusaudžu labklājību izglītības iestādēs un ārpus tās.
Uzvedības fenomens.	Viena no agresīvākajām attieksmēm un vardarbību starp vienaudžiem skolas vidē.
Apzināta grupas vai vienpersoniska darbība, ko īsteno noteiktas personas vai persona.	Darbības galvenie elementi ir sistemātiskums, apzinātība, nonievāšana, spēka atšķirība.

Avoti: autores izveidots, pamatojoties uz (Olweus, 1994; Olweus, 2003; American Psychological Association, 2014; Arseneault et al., 2010; Gladden et al., 2014; Цымбаленко, 2019; Kallman et al., 2021; Macmillan English dictionary, n.d.; Cambridge Dictionary, n.d.; eKidz.eu, n.d.; Khasanah & Sirodj, 2019; Oliveira et al., 2018; Nurlia & Suardiman, 2020; Anti-Bullying Alliance, n.d.).

Apkopojot zinātniskās literatūras avotus un iepriekš minēto, tad maģistra darba autore secina, ka tiranizēšanas jēdziena pirmsākumi aplūkojami XIX.gs – Ziemeļvalstī Norvēģijā. Tiranizēšana ir uzvedības veids, tai ir raksturīga iebiedēšana, agresija, varmācīga, negatīva uzvedība ar mērķi nodarīt kaitējumu savam upurim gan grupā, gan vienpersoniski. Tiranizēšana ir vardarbības forma un izpausme, kas ir izplatīta skolā, skolas vidē un no tās nav pasargāts neviens. Lai skaidrāk izprastu tiranizēšanas būtību, veidus un ko šī tiranizēšana sevī ietver, nākamajā apakšnodaļā tiek aplūkota tiranizēšanas klasifikācija, tā izpausmes un kategorijas.

1.2. Tiranizēšanas klasifikācija, izpausmes un kategorijas

Tiranizēšana ir parādība, kas ir izplatīta visās pasaules valstīs, arī skolās un izglītības iestādēs. Tiranizēšana un vardarbība skolās notiek visos skolēnu vecumos, un tai ir kaitīga ietekme uz skolēnu psihosociālo attīstību un uzvedības izpausmēm kopsummā (*Chen at al.*, 2021).

Tiranizēšanas klasifikācija:

1. **Sociālā tiranizēšana:** tiek izmantota, lai indivīdam sagrautu reputāciju un savstarpējās attiecības (piemēram, pazemot un apmulsināt upuri publiski, stimulēt un aicināt bērnus vienam ar otru nekomunicēt, nedraudzēties u.c.) (*StopBullying.gov*, 2020).
2. **Verbālā tiranizēšana:** tiek izmantota, lai indivīdu pazemotu rakstiski un mutiski (piemēram, seksuāla rakstura komentāri, nosodīt, kontrolēt un pakļaut upuri ar mērķi nodarīt kaitējumu u.c.) (*StopBullying.gov*, 2020).
3. **Fiziskā tiranizēšana:** tiek izmantota, lai indivīdu ar vardarbīgām metodēm ietekmētu, pārmācītu, sodītu (piemēram, to pagrūžot, uzspļaujot, iesperot, personīgo lietu atņemšana, salaušana u.c.) (*StopBullying.gov*, 2020).
4. **Kibertiranizēšana:** tiek izmantota, lai indivīdu pazemotu, izmantojot digitālās ierīces – mobilo tālruni vai datoru (piemēram, e-pasta, materiāla vai īsziņas nosūtīšana jebkurā diennakts laikā, anonīmi, kad piekļuve ir tiešsaistē u.tml.) (*Preventing bullying. PromotePrevent*, n.d.).
5. **Relācijas agresija (*Relational Aggression*):** tiek izmantota, lai indivīdam sabojātu sociālo stāvokli un emocionāli ievainotu to. Relācijas agresiju mēdz dēvēt arī par emocionālo tiranizēšanu, sociālo manipulācijas veidu (piemēram, baumu izplatīšana, dažādu situāciju manipulācijas ar mērķi sagraut uzticību u.c.) (*Gordon*, 2019).
6. **Seksuālā tiranizēšana:** tiek izmantota, lai indivīdu pazemotu ar seksuāla rakstura darbībām un vēstījumiem (piemēram, vulgāri žesti, rupji komentāri, seksuāla rakstura vārdu apsūkšana, seksuāla rakstura piedāvājumi un pornogrāfiski materiāli u.c.) (*Gordon*, 2019).

Maģistra darba autore ievadā jau minēja, ka tiranizēšana kļūst par pandēmiju (*Loveless*, n.d.) un viens no šī brīža izplatītākajiem veidiem ir kibertiranizēšana (*Admissionsly.com*, 2020). No 2019.gada COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū visā pasaulē un dažādi pētījumi (*Patchin*, 2019; *Ditch the Label*, 2019; *Anderson*, 2018; *The Children's Society*, n.d.; *National Crime Prevention Council*, n.d.) atklāj, ka:

1. ~ 37% skolēnu (12 līdz 17 gadiem) ir bijuši vardarbīgi tiešsaistē un 30% gadījumā, tas noticis vairāk nekā 1 reizi (*Patchin, 2019*).
2. 2019.gadā aptaujāto studentu jeb 26% apliecināja, ka pēdējo 12.mēnešu laikā piedzīvojuši kibertirānizēšanu dažādos veidos (*Ditch the Label, 2019*).
3. Meitenes biežāk kļūst par kibertirānizēšanas upuriem, nekā zēni. 15% pusaudžu meiteņu ir saskārušās, vismaz ar 4 dažādām tiešsaistes tirānizēšanas formām/veidiem, savukārt zēni – 6% (*Anderson, 2018*).
4. 60% jauniešu ir bijuši aculiecinieki tirānizēšanai tiešsaistē un vairākums no visiem aculieciniekiem, neiejaucas šajā situācijā (*The Children's Society, n.d.*).
5. Tikai 1 no 10 pusaudžiem, kas būtu tirānizēšanas upuris, būtu gatavs informēt savus vecākus vai uzticamu pieaugušo par tirānizēšanu (*National Crime Prevention Council, n.d.*).

2019. gadā Latvijā veiktās aptaujas rezultāti apliecina, ka vairāk kā pusei Latvijas vecāku nav izpratnes par to, ko e-vidē var nodarīt pazemošana bērnam ar digitālo ierīču starpniecību (*Bite.lv, 2019*), kā arī šobrīd, kibertirānizēšana ir aktualitāte, novitāte nr. 1 ar negatīvu iezīmi, jo tai ir tendence attīstīties un izplatīties aizvien straujāk, nekontrolējamāk (*Broadband Search.net, 2020*). 2021. gada publikācijas dati arī apstiprina, ka kibertirānizēšanas negatīvākie gadījumi fiksēti visizplatītākajās sociālo tīklu platformās, jo to aktualitāte, jaudas saniedzamība nav apturama no tirānizētāju puses (*Chan et al., 2021*). Tirānizēšana var notikt personīgi vai tiešsaistē, izmantojot dažādas digitālās platformas un ierīces, un tā var būt acīmredzama (atklāta) vai slēpta. Laika gaitā, šī tirānizēšanas atkārtojas vai var atkārtoties (piemēram, koplietojot digitālos ierakstus) (*National Centre Against Bullying, n.d.*).

Kibertirānizēšanai ir vairākas formas un paveidi:

- 1) *Uzmāksšanās*, kas norisinās ilgtermiņā un ir pastāvīga tiešsaistēs;
- 2) *Viltība jeb maldināšanas elements*. Kibertirānizētājs ar viltu iemanto upura uzticību, lai ļaunprātīgi iegūtu privāto, personīgo informāciju ar mērķi, to tālāk nodot 3. personām;
- 3) *Terorizēšana ar publiskām ziņām vai privātu ziņojumu izplatīšanu*, kas sastāv no negatīvas, reizēm pat cietsirdīgas informācijas, lai sabojātu upura reputāciju vai attiecības ar citiem cilvēkiem. Tirānizētājs mēdz būt personiski pazīstams ar upuri – paziņa vai draugs;
- 4) *Izslēgšana*, kas ir apzināta ar mērķi kādu atstumt no grupas, piemēram, skolēnu izslēdz no kopējās draugu grupas, sarakstes;

- 5) *Personas datu nopludināšana/sensatīvu un personīgas informācijas atklāšana citām personām* (fotogrāfijas, personu apliecinoši dokumenti, personisko ziņojumu kopīgošana tiešsaistes privātā grupā) bez upura piekrišanas;
- 6) *Kibersarunas* ir nopietna kibertiranzēšanas forma, kas reizēm var būt attiecināma skolēnam arī ar fizisku kaitējumu, tā ietver sevī nepatiesas apsūdzības, draudus, uzraudzību un to bieži papildina, vajāšana bezsaistē. Šī tiek klasificēta kā īpaši smaga forma, jo tas ir noziedzīgs nodarījums, un tā rezultātā, vainīgajam tiranzētājam var tikt piemērots sods likuma ietvaros (cietumsods, aizliegums, pārbaudes/piespiedu darbi);
- 7) *Personas konta izmantošana sociālajos tīklos*, lai ievietotu neatbilstošu satura informāciju ar upura vārdu. Piemēram, profilā veikts ieraksts par rasēm, homofobiju, cita profila nomelnošana, lai sabojātu viņa reputāciju;
- 8) *Maskēšanās*, kad tiešsaistē tiranzētājs izveido viltus profilu vai identitāti, kura vienīgais mērķis ir kibertiranzēšana. Tajā var ietilpt: viltota e-pasta konta izveide, viltota sociālo mediju profila un jaunas identitātes, fotoattēlu izveide, lai apmānītu upuri (reizēm tiranzētājs ir labi pazīstams ar upuri);
- 9) *Negatīvu ziņu (troļļošana)*, komentāru ievietošana tiešsaistē un parasti tiranzētāji nav personiski pazīstami ar upuri;
- 10) *Tiešsaistes tiranzēšana veids*, kad tiranzētājs publicē dažāda veida rupjības ar mērķi apvainot upuri personiski (*Securly*, 2018).

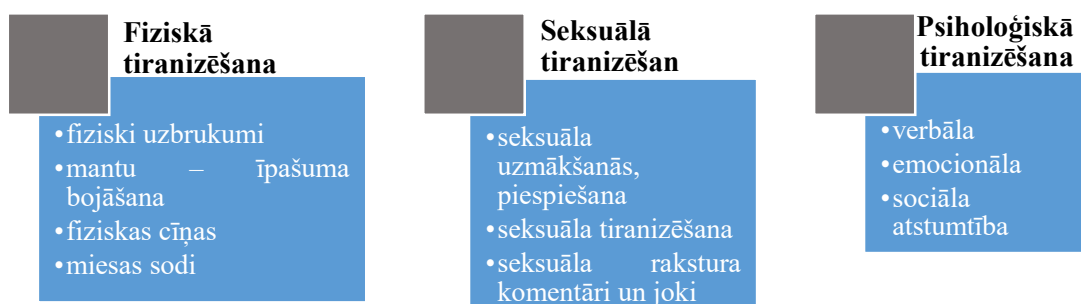
Pētnieks Robins Kovaļskis (Robin M.Kowalski) ar kolēģiem savā pētījumā (*Kowalski et al.*, 2012) norāda, ka pusaudzis, kas skolā ir tiranzējis kādu citu, pastāv lielāka varbūtība, ka varmāka var pielietot gan tiranzēšanu, gan kibertiranzēšanu vienlaikus. Faktiski uzskatāms, ka tiranzēšana un kibertiranzēšana var korelēties viena ar otru, viena otru papildinot (*Modecki et al.*, 2014).

Autoresprāt, dzīvojot digitālajā laikmetā, interneta izmantošana ikdienā ir kļuvisi par neatņemamu sastāvdaļu visiem – skolēniem, vecākiem, pedagogiem, izglītības iestādes vadītājiem. E-vide ir mainījusi veidus arī Latvijā, kā attīstīt un īstenot tiranzēšanu un kibertiranzēšanas procesus. Pētot tiranzēšanas iezīmes un aspektus no izglītības skata punkta, zinātniskajā literatūrā un publikācijās, aizvien biežāk aplūkojams vārds tiranzēšana un kibertiranzēšana, kas apliecina šīs problēmas izplatību un pētīšanas nozīmīgumu arī turpmāk. Tiranzēšanu un kibertiranzēšanu var uzskatīt par kontekstuālu parādību, jo tiranzēšanas procesā nevienmēr varmāka izvēlas vienu noteiktu veidu kā īstenot savus nodomus. Augstāk minētie piemēri apstiprina, ka tiranzēšana un kibertiranzēšana ir daudzveidīga ar dažādiem elementiem, instrumentārijiem, veidiem un formām kā īstenot negatīvos nolūkus. Reizēm,

tiranizētājs var izmantot vairākus veidus vienlaicīgi, lai tiranizēšanas process būtu nelabvēlīgāks, ilglaicīgāks, agresīvāks. Skolēni izglītības iestādē un skolas vidē izvēlas dažādus veidus kā izpaust tiranizēšanu, tādējādi ir primāri noskaidrot tiranizēšanas izpausmes skolā, skolas vidē.

Tiranizēšanas izpausmes un kategorijas

Tiranizēšana skolā lielākoties izpaužas kā fiziskā, seksuālā un psiholoģiskā tiranizēšana. Kā norādīts grafiskajā attēlā 1.1. (sk. zemāk), tad fiziskā tiranizēšana ietver: fiziskus uzbrukumus, mantu – īpašuma bojāšanu, savstarpējās cīņas un miesas sodus. Seksuālā tiranizēšana ietver: seksuālu uzmākšanos, seksuālo tiranizēšanu, nevēlamus pieskārienus un mēģinājumus veikt dzimumaktu bez upura apstiprinājuma, savukārt psiholoģiskā tiranizēšana ietver: verbālo un emocionālo tiranizēšanu, sociālo atstumtību un psiholoģisko tiranizēšanu (UNESCO, 2019).

1.1.attēls. Fiziskā, seksuālā un psiholoģiskā tiranizēšana

Avots: autores veidota pēc (UNESCO. Behind the numbers: ending school violence and bullying, 2019).

Tiranizēšanas un kibertiranizēšanas izpausmes veidi:

- 1) Seksuāla rakstura saturoša informācija;
- 2) Šantažēšana;
- 3) Individīda aizvainošana, apvainošana;
- 4) Apmelošana, neslavas celšana;
- 5) Diskriminācija (seksisms, rasisms) (Hee & Jacobs, 2018).
- 6) Ķircināšana;
- 7) Draudu izteikšana;
- 8) Fiziska aizskaršana (STOMP Out Bullying, n.d.).
- 9) Ņirgāšanās, atstumšana no kolektīva u.c (Konstantinovs, 2020).

Iepriekš minētie izpausmes veidi ir skaitliski nedaudzie, kuri ir izplatīti tiranizētāju vidū. 2019.gada mācību periodā ~ 22% skolēni (12– 18 gadiem) ir tikuši tiranizēti dažādos veidos un tiranizēšanas izpausmes esot bijušas atšķirīgas (draudu izteikšana, izsmiešana, ņirgāšanās,

piespiedu darbības pret paša upura grību, iztumšana no vienaudžu kopienas, baumu izplatīšana u.c.). Statistiski lielākais īpatsvars par tiranizēšanas gadījumiem ziņots 27-28% gadījumos no 6.-8. klasēm un tiranizēšana ir izplatīta meiteņu kolektīvos, mazāk zēnu vidū (*Report on Indicators of School Crime and Safety: 2020, 2021*). Vēl, 2019. gada statistika liecina, ka pēdējā mēneša laikā, katrs trešais skolēns (11 – 15 gadiem) ir cietis no tiranizēšanas. Procentuāli - 30% meiteņu un 35% zēnu (*UNESCO, 2019*).

Darba autore vēlas akcentēt, ka katrs tiranizētājs ir sociāla būtne, kam ir savi motīvi, mērķi, atšķirīgas personības, metodes un uzvedības izpausmes, līdz ar to, tos nevar strukturēt kā vienu veselumu jeb noteiktā, vienotā kategorijā. 1.2.tabulā aplūkojamas tiranizētāju kategorijas, atkarībā no tā izpausmēm un raksturojuma.

1.2.tabula. Tiranizētāju kategorijas un raksturojums

Kategorijas nosaukums	Raksturojums
Vienaldzīgie tiranizētāji	<ul style="list-style-type: none"> - Bīstamākā kategorija. - Tiranizētāji neizjūt empātiju un līdzcietību. - Nenožēlo nodarīto, ir dziļas psiholoģiskas traumas, kuras var risināt tikai ar profesionāļu iesaistīšanos. - Nebaida un neattur arī disciplinārās darbības, sodi.
Attiecību tiranizētāji	<ul style="list-style-type: none"> - Lielākoties izmanto emocionālo un verbālo tiranizēšanu. - Skolā ir nedaudz atpazīstamas/populāras personības. - No savas grupas izstumj tos, kas nav līdzīgi domājoši. - Popularitātes saglabāšanai izmanto agresiju, apmelošanu -u.c. relācijas agresija.
Atpazīstamie (populārie) tiranizētāji	<ul style="list-style-type: none"> - Skolā atpazīstamas personības – piemēram, līderi, sportisti, kam raksturīgs liels sekotāju pulks. - Egocentriski un pārlicināti indivīdi.
Sērijveida tiranizētāji	<ul style="list-style-type: none"> - Indivīdiem vērojams sistemātiskums un kontroles pieeja. - Teicami manipulatori, maldinātāji, kas izmanto viltu, lai iegūtu upuru uzticību. - Skolas kolektīvā var būt harizmātiskas un autoratīvas personības, bet upurim var sagādāt ilgstoši emocionālu tiranizēšanu (visretāk izmanto fizisku tiranizēšanu).
Kolektīvie (grupas) tiranizētāji	<ul style="list-style-type: none"> - Bīstama kategorija, jo tiranizētāji neizjūt robežas un situācija, var kļūt nekontrolējama. - Kolektīva (grupas) daļa, kam raksturīga vienota mentalitāte. - Grupas tendence ir iebiedēšana un tā daļa uzskata, jūtas mazāk atbildīgi par savu rīcību, jo ir vienots kolektīvs. - Ikdienā grupas tiranizētāji atdarina grupas līderi un seko līdzīviņa darbībām, rīcībai.
Tiranizētāji – upuri	<ul style="list-style-type: none"> - Izplatīta tiranizēšanas kategorija, kurā ietilpst indivīdi, kas iepriekš paši ir pakļauti tiranizēšanai no vienaudžu un ģimenes locekļu puses. - Skolā nav atpazīstamas personības un lielākoties jūtas vientuļas, nomāktas. - Tiranizēšana ir pieredzēta un iemācīta uzvedība.

Avots: autores veidots, pamatojoties uz (Gordon, 2019).

Apkopojot iepriekš minēto, maģistra darba autore konstatē, ka tiranizēšana tiek klasificēta 6 veidos (skatīt attēlu nr. 1.2.) un tā izpausmes skolā ir kā fiziskā, seksuālā un psiholoģiskā

tiranizēšana. Tiranizēšana var notikt gan klātienē, gan tiešsaistē ar mērķi sāpināt, noniecināt un, bieži vien, tiranizēšanas aculiecinieki neiejaucas notiekošajā. Kibertiranizēšana būtiski skar izglītojamos attālinātajā mācību procesā, COVID-19 pandēmijas laikā un tai ir vairākas formas un izpausmes veidi. Tiranizētāji tiek iedalīti 6 kategorijās, bet kā bīstamākās un izplatītākās skolas vidē tiek minētas vienalīdzīgie tiranizētāji, kolektīvie (grupas) tiranizētāji un tiranizētāji – upuri. Nākamajā apakšnodaļā, maģistra darba autore pētījusi tiranizēšanas lomas, faktoros, tā pazīmes, kas vērojamas skolā un izglītības iestādē. Apskatīta un pētīta arī tiranizēšanas seku ietekme iesaistītajām pusēm.

1.2.attēls. Tiranizēšanas klasifikācija (autores izstrādāta)

1.3.Tiranizēšanas lomas, pazīmes, sekas un faktori

Ne visi tiranizētāji ir vienādi. Katram no tiem ir atšķirīgs veids un stils, un sava upura tiranizēšanai un kontrolei, tiek izmantota atšķirīga taktika (*Gordon, 2019*). Tiranizēšana ir sarežģīta parādība skolā un katrai iesaistītai personai ir arī noteikta loma tajā.

Tiranizēšanas gadījumos, lielākoties ir iesaistītas divas puses: tiranizētājs un upuris. Bet, reizēm ir personas, kas ieņem noteiktu lomu tiranizēšanas procesā – tiranizēšanas procesa vērotāji, malā stāvētāji (*Salmivalli, 2014*).

Tiranizēšanas lomas:

1. Tiranizētājs/-i jeb varmāka/-as.
 2. Tiranizēšanas upuris/-i.
 3. Tiranizēšanas procesa vērotājs/-i, malā stāvētājs/-i (*Preventing bullying. PromotePrevent, n.d.*).
- **Tiranizētāji jeb varmākas** ir indivīdi, kam ir nosliece uz negatīvismu, empātijas trūkumu, kontroli un impulsivitāti. Tiranizēšanas procesu uzskata par savu iegribu un vēlmju apmierināšanu, skolā ir atpazīstamas personības (*Morin, 2020*).
 - **Tiranizēšanas upuri** ir indivīdi, kas tiek pakļauti tiranizēšanas procesam pret paša gribu. Tie tiek iedalīti pasīvajos un aktīvajos upuros. Pasīvie tiranizēšanas upuri raksturojami kā kautrīgi, nav pārliecināti par sevi, ir grūtības socializēties dažādās grupās. Atsevišķās situācijās, nezina un nemana, ka ir tiranizēšanas upuri. Aktīvie upuri

jeb cīnītāji ir noslēgti, izrāda vairāk agresiju, aizstāvoties var izmantot verbālu un fizisku rīcību, turklāt, tālāk veido un komunicē ar upuriem, kas ir agresīvāki par citiem (*Preventing bullying. PromotePrevent, n.d.*).

- **Tiranizēšanas procesa vērotāji, malā stāvētāji** ir indivīdi – acu liecinieki, kas šo tiranizēšanas procesu redz un vēro no sava skata punkta, puses (*Salmivalli, 2014*). Atsevišķos gadījumos, vērotāji, malā stāvētāji uz šo tiranizēšanas procesu tikai noraugās un neveic nekādas darbības no savas puses. Reizēm, tie var varmāku atbalstīt un uzmundrināt, reizēm, izlemt aizstāvēt upuri un iejaukties šajā tiranizēšanas procesā (*Salmivalli, 2010*). Vērotājam, malā stāvētājam var būt pārliecība, ka viņš nav šī procesa dalībnieks, līdz ar to, kaitējums un sekas būs mazākas. Diemžēl pētījuma rezultāti parāda, ka tiranizēšanas situācijās varmākam tas var būt papildus stimuls, atbalsts no vērotāju, malā stāvētāju puses, lai demonstrētu savu pārkumu, varenību un noniecinātu savu upuri citu starpā (*Van Cleemput et al., 2014*).

Ikdienā, kad skolēns/pusaudzis ir saskāries ar tiranizēšanu izglītības iestādē, tas maina savus paradumus, uzvedību un uztveri pret visu. Ir vairāki signāli un pazīmes, ko skolotāji, vecāki var novērot tiranizēšanas upura gadījumā.

Tiranizēšanas pazīmes:

1. *Fiziskās tiranizēšanas pazīmes* – uz ķermeņa ir neizskaidrojami zilumi, skrāpējumi un griezumti; pārnākot mājās, novērojams izsalkums un bojāts apģērbs, mantas, kas var būt arī pat pazudušas.
2. *Skolas tiranizēšanas pazīmes* – nevēlēšanās doties uz skolu; pasliktinās sekmes mācību priekšmetos; nevēlas doties uz skolu ar sabiedrisko transportu, piemēram, autobusu, tramvaju u.c. uz/no skolas.
3. *Emocionālās, izturēšanās pazīmes* – ēšanas paraduma izmaiņas; izmaiņas miega režīmā; dusmu lēkmes un raudāšana; garastāvokļa maiņa; slikta pašsajūta rīta agrumā; novērojama agresija; nevēlēšanās runāt par “nepareizo” un “slikto”; negatīvas izpausmes pret māsām vai brāļiem; naudas līdzekļu izšķērdēšana un naudas zagšana.
4. *Citas tiranizēšanas pazīmes* – tiranizēšanas upuris skolā ir biežs mērķis izsmiešanai un ķircināšanai; bieži ir vienpaši, neuzturas grupās un tiek izstumti no citām draugu grupām; ir problēmas prezentēt un runāt mācību stundās visa kolektīva priekšā, nedrošības sajūta, ir nobijies (-usies) (*National Centre Against Bullying, n.d.*).

Vēl var minēt tādas pazīmes, kā izvairīšanās no komunikācijas, draudzības ar esošajiem draugiem un vienaudžiem, nevēlēšanās uzturēties mājās, kā rezultātā skolēns izlemj bēgt no savas dzīves vietas. Parasti tiranizēšanas upuriem ir zems pašvērtējums un pašcieņa

(*StopBullying.gov*, 2021a). Autore vēlas atzīmēt, ka ikdienā gan skolotājiem izglītības iestādēs, gan vecākiem mājās ir jāpievērš lielāku uzmanību šīm pazīmēm attiecībā pret tiranizēšanu, jo jebkāda veida izmaiņas uzvedībā, kas ikdienā tiranizēšanas upurim nav raksturīgas, liecina, ka ir konkrētas problēmas skolas vidē, kolektīvā vai ģimenē.

Tiranizēšana sekas

Tiranizēšanai un tiranizēšanas procesam var būt ilglaicīga ietekme uz tiranizētāju, upura un šī procesa vērotāju, malā stāvētāju puses. To var uzskatīt par negatīvu, nelabvēlīgu bērnības pieredzi jeb ACE (Adverse Childhood Experience), kas izglītības procesa apgūvē, skolā mijiedarbojoties ar citiem vienaudžiem un personām, var ietekmēt turpmāko personu attīstību (*StopBullying.com*, 2020).

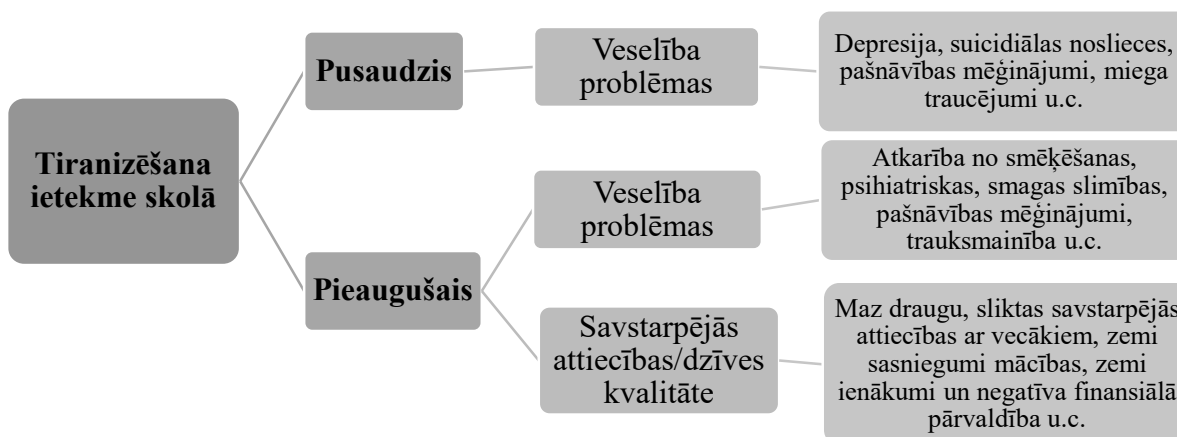
Skolēni, kuri tiranizē citus, pastāv risks, ka pusaudžu un pieaugušā vecumā, piedzīvos vardarbību un paliatīvo vielu lietošanu (*Centers for Disease Control and Prevention*, 2018). Tiranizēšanas sekas skolā skolēniem reizēm var izpausties kā depresija, ir negatīvi rezultāti mācību priekšmetos, jo šī tiranizēšana ir nepanesama emocionāli, fiziski (*Simon & Olson*, 2014; *Salimi et al.*, 2021; *Cross et al.*, 2018), vēl tiranizēšanas upurim var tikt novērojami miega traucējumi, muguras un vēdera sāpes, aptaukošanās risks (*Roza et al.*, 2021; *Moore et al.*, 2017).

Būtiski ir minēt, ka tiranizētie indivīdi lielākoties tiek pakļauti tiranizēšanai, arī fiziski ietekmēti, uzrunāti ar pazemojošiem vārdiem, izstumti no sabiedrības un upuri jūtas depresīvi (*Caporimo*, 2017). Bērni, kuri bieži tiek pakļauti tiranizēšanai, gandrīz 3 reizes biežāk jūtas skolā nepiederīgi un vairāk nekā 2 reizes biežāk kavē skolu. Skolēniem ir zemāki rezultāti matemātikas un lasīšanas testos un, pēc pamatskolas beigšanas, biežāk izvēlas neturpināt savas izglītības gaitas vidusskolā, formālajā izglītībā. Tiranizēšana būtiski ietekmē bērnu garīgo veselību un dzīves kvalitāti. ~ 2 reizes biežāk, bērni jūtas vientuļi, nespēj naktīs gulēt un domā par pašnāvību (*International day against violence and bullying at school including cyberbullying*, 2020).

Uzskatāms, ka tiranizēšanas ietekme ir saistīta arī ar lielāku risku alkohola, smēķēšanu, narkotisko vielu lietošanu un agrāku seksuālo pieredzi (*UNESCO*, 2019). Maģistra darba autore vēlas vērst uzmanību uz to, ka tiranizēšanas gadījumos vienmēr sekas atstāj gan tiranizētājam, gan tā upurim. Pārdzīvojumi, baiļu sajūta, neziņa, pašapziņas trūkums, nespēja veidot pozitīvas un uzticamas attiecības, maina abu uzskatus, personības (*Estévez et al.*, 2019). Reizēm, arī šīs sekas izraisa noslieces uz vardarbību un pašnāvības mēģinājumiem (*Cross et al.*, 2018; *Salimi et al.*, 2021). Šī tiranizēšanas pieredze skolā – upurim un tiranizētājam var mainīt arī turpmākās dzīves kvalitāti, darbaspējas un izaugsmi pieaugušā vecumā (*Drydakis*, 2014; *Smith et al.*, 2019).

Tirānizēšanas sekas ir neatgriezeniskas gan upuriem, gan viņu vecākiem. Tas rada ilgtermiņa stresu visiem kā riska faktoru, kas attiecināms uz kriminālu un antisociālu rīcību (Morrison, 2002). Antisociāla rīcība bērnam var izpausties kā zādzība, piemēram, veikalā, vandālisms, skolas neapmeklēšana u.c (Yourdictionary.com, n.d.).

Piedzīvojot tirānizēšanu skolā, jebkurai personai tas rada nepatīkamas, negatīvas un seku atstājošas problēmas un pārdzīvojumus. 1.3. attēlā ir norādīta ietekme uz skolēniem un pieaugušajiem, kas piedzīvojuši tirānizēšanu skolā (sk.zemāk).

1.3.attēls. Tirānizēšanas ietekme uz skolēniem un pieaugušajiem

Avots: autores veidots, pamatojoties uz (Wolke&Lereya, 2015).

Maģistra darba autore vēlas piebilst, ka tirānizēšanas sekas ir neatgriezeniskas, šokējošas, ilglaicīgas ikvienam, kas ir iesaistīts šajā tirānizēšanas procesā un skola, nevienmēr ir riska komponents, kas izraisa šo tirānizēšanas ciklu. Jāņem vērā, ka ir dažādi iemesli, kādēļ tirānizētājs savu agresiju, pārkumu, negatīvismu vēlas parādīt citiem, bet ir atsevišķi faktori, kas var pakļaut vienaudžus un skolēnus tirānizēšanas riskam.

Tirānizēšanas riska faktori varmākam:

1. Uzvedības faktors – bērni reizēm izrāda noteiktu uzvedības modeli, kas eksponē viņus riskam izmantot tirānizēšanu: *agresivitāte* (bērniem var būt novērojams straujš raksturs, vāja kontrole, izmanto piespiešanas stratēģiju, nevis argumentāciju un vārdus komunikācijā); *fizisks spēks* (bērni var izmantot savu fizisko spēku, ķermeni kā tirānizēšanu sava mērķa sasniegšanai. Tie kontrolē situāciju, lai upuris justos bezpalīdzīgs, vājš); *izslēgšana* (bērni var izmantot izslēgšanu kā iebiedēšanu ar mērķi mudināt citus bērnus ignorēt, atstumt no savas grupas) (Gordon, 2020).
2. Personības faktors – bērniem, kam ir noteiktas personības iezīmes: *empātijas trūkums* (bērni, kuriem nav iemācīta empātija ir grūtības izprast cita indivīda jūtas, pārdzīvojumus tirānizēšanas situācijā); *negatīva attieksme pret citiem* (bērniem, kam ir nosliece uz tirānizēšanu, norāda uz indivīda intelektu, vizuālo izskatu, aizspriedumi pret

citu indivīdu kultūru, tautu, rasi); *vilšanās situācijās ir zema tolerance* (grūtības pielāgoties situācijai, ja nesaņem to, ko vēlas. Lai sasniegtu vēlamo rezultātu, izmanto tiranizēšanu); *zema pašcieņa* (bērni, kam ir zems pašvērtējums ir pakļauti tiranizēšanai. Lai kompensētu šo sajūtu, tiranizēšanā izmanto varu un kontroli); *kāre pēc spēka* (bērni, kuri vēlas būt atpazīstami un kontrolēt lietas pēc saviem ieskatiem, ir pakļauti tiranizēšanai) (Gordon, 2020).

3. Ģimenes faktors – bērns ir *tiranizēšanas upuris vai aculiecinieks, tiranizēšanas upuris no tuvāko ģimenes locekļu puses (brālis, māsa); vecāku visatļautība* (bērniem nav noteiktas robežas, noteikumi, lielākoties nav vecāku atbalsts un uzraudzība) (Gordon, 2020).

Augstāk minētie faktori ir attiecināmi uz indivīdiem, kas var būt riska faktors tiranizētājam/-iem, tomēr ir bērni, pusaudži, kas var tikt pakļauti šai tiranizēšanai un tam var būt vairāki iemesli.

Tiranizēšanas riska faktori upurim:

1. Veselības un slimības problēmas, invaliditāte – tiranizēšana var tikt vērsta, lielākoties bērniem ar īpašām vajadzībām, atšķirīgām slimībām, piemēram, dauna sindromu, disleksiju, autiskā spektra traucējumiem, astmu u.c;
2. Tautība, rase – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu ar atšķirīgu ādas krāsu, tautību;
3. Veiksminieki – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kam padodas tas, ko viņš dara, piemēram, labi sasniegumi sportā, pārstāvis skolas avīzē u.c;
4. Vizuālais izskats – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kam ir atšķirīgs vizuālais tēls, piemēram, bērns ir tievs, apaļīgs, garš, īss, valkā brilles u.c;
5. Radoša un erudīta personība – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kas ir neatlaidīgs, apņēmīgs, zinātkārs, mācās ātri, nerada grūtības risināt papildus uzdevumus u.c;
6. Neaizsargātās personības – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kas nevar par sevi pastāvēt, aizstāvēt, ir intraverti, trauksmaini, ir zems pašvērtējums, pašcieņa u.c;
7. Populārās personības – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kas skolā ir atpazīstams, populārs u.c;
8. Seksuālā orientācija – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kas ir ar atšķirīgu seksuālo orientāciju, uzskatiem, piemēram, transpersonas, biseksuāli, lesbietes u.c;
9. Kultūra, reliģija – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kas ir ar atšķirīgu reliģiju un uzskatiem, piemēram, cita ticība, musulmaņi, kristieši, ēbreji, katolieši u.c;
10. Izolētās personības – tiranizēšana var tikt vērsta pret bērnu, kas ir noslēgts, atstumts, vientuļš u.c (Gordon, 2021).

Iepriekš minētie riska faktori gan tiranizētājam, gan upurim ir dažādi, tomēr var secināt, ka ir atsevišķas kolerācijas, piemēram, kā psiholoģiska un emocionāla rakstura problēmas un ikvienu no viņiem saista ģimene. Bērns aug un attīstas ģimenē, līdz ar to, vecākiem liela līdzatbildība ir tajā, kā bērns iepazīst, iemācās savstarpējo cieņu, empātiju, labvēlīgu attieksmi vienam pret otru, neizmantojot tiranizēšanu, iebiedēšanu un agresiju. Ģimenēs, kurās tiranizēšana tiek izmantota, rada bērnam pirmo pieredzi un priekšstatu. Tādējādi sekas, kuras viņš modelē un pielieto ikdienas dzīvē un skolā, viņprāt ir uzskatāma par atbilstošu.

Bērni, kuri piedzīvojuši tiranizēšanu ģimenē, saskaras ar:

1. *Emocionālām, uzvedības, sociālām problēmām*: skolēni, kas ģimenē pieredzējuši un saskārušies ar tiranizēšanu, paši lielākoties ir agresīvi noskaņoti, antisociāli, bieži ir nepaklausīgi, runā pretī, ir sliktās savstarpējās attiecībās ar māsām, brāļiem, vienaudžiem u.c;
2. *Kognitīvām un attieksmes problēmām*: tiranizēšanas upuriem ir vairāk problēmu skolā, sliktāki rezultāti kognitīvās prasmes rādījumos, verbālās komunikācijas prasmēs, nespēja risināt problēmsituācijas u.c;
3. *Tālejošām problēmām*: tiranizētājam upurim ir lielāka iespēja, ka veidojot savu ģimenes dzīvi pieaugušā vecumā, šo tiranizēšanu izmantos savā ģimenē, ir augstāks depresijas līmenis u.c (Mācību materiāli projektā "*IMPROVING VICTIM SUPPORT DURINCRIMINAL PROCEEDINGS: ANTI-TRAFFICKING TRAINING FOR CRIMINAL JUSTICE SYSTEM*", 2015).

Pētnieki arī skaidro, ka bērnībā piedzīvotā tiranizēšana upurim sniedz negatīvu tendenci pieaugušā vecumā – palielinās risks dominēt nodziedzības un likuma pārkāpumos, kā arī turpmāko emociju regulēšanā un izprašanā, piemēram, empātija pret citu personu (*Herrenkohl et al.*, 2017; *Mallett & Schall*, 2019).

Pamatojoties uz apakšnodaļā minēto, var izprast, ka tiranizēšana ir sarežģīta parādība skolā un katrai iesaistītai personai ir noteikta loma tajā: tiranizētājs, upuris un šī procesa vērotājs, malā stāvētājs. Tiranizēšanas pazīmes ir vērojamas gan kā fiziskas, gan kā emocionālas traumas. Bērnam piedzīvojot tiranizēšanu, var būt problēmas ar akadēmiskajiem sasniegumiem skolā, veselības (ēšanas paradumu maiņa, miega traucējumi, depresija u.c.) traucējumi, dzīves kvalitātes pasliktināšanās, kas atstāj iespaidu nākotnē cilvēkam pieaugot. Tiranizētājs arī nav izņēmums, un esošā pieredze var radīt traumatiski emocionālas un psiholoģiskas sekas pusaudžu gados līdz briedumam. Tiranizēšana kā process nav īslaicīgs un līdz ar to, tas rada ilgtermiņa sekas visām iesaistītajām personām: tiranizētājam, upurim, vecākiem, skolotājiem, izglītības iestādei kopumā.

Skolēni, kas piedzīvo un īsteno šo tiranizēšanas procesu skolā, ir pakļauti dažādiem riska faktoriem, kas attēlots 1.3. tabulā. Bērni, kas piedzīvojuši tiranizēšanu ģimenē, saskaras ar psiholoģiska, emocionāla rakstura un savstarpējo attiecību problēmām, kas izpaužas izrādot savu agresiju, varas pozīcijas, nespēju just līdzi, risināt problēmsituācijas ar tiranizēšanas palīdzību gan izglītības iestādē, gan brieduma gados arī turpmāk. Atsevišķos gadījumos, tiranizētājs pieaugušā vecumā, šo tiranizēšanu pielieto arī pret saviem bērniem, jo tiranizētājam tas šķiet pašsaprotami, jo nesaskata negatīvas un paliekošanas sekas, kas var atstāt uz bērna garīgo un fizisko veselību.

1.3.tabula. Tiranizēšanas riska faktori

Tiranizēšanas faktori tiranizētājam	Tiranizēšanas faktori upurim
Uzvedības faktors Personības faktors Ģimenes faktors	Veselības un slimības problēmas, invaliditāte Tautība, rase Veiksminieki Vizuālais izskats Radoša un erudīta personība Neaizsargātās personības Populārās personības Seksuālā orientācija Kultūra, reliģija Izolētās personības

Avoti: autores veidots, pamatojoties uz (Gordon, 2020; 2021).

Izglītības darba vadītājs ir ieņemamais amats, kas sevī iekļauj daudz un dažādas funkcijas, lomas, kam līdztekus, lai spētu īstenot savas organizācijas mērķus un vadītu personālu, jāpiemīt arī noteiktām kompetencēm. Pēdējos gados starptautiskā salīdzinājumā, mainās ne tikai globālās, ekonomiskās un izglītības tendences, bet mainās arī izglītības darba vadītāju veicamās darbības un vērtības. Maģistra darba 2. nodaļas ietvaros ir vēltas apakšnodaļas par izglītības iestādes vadītāja pienākumiem, funkcijām, lomām, kompetencēm. Ir pētīta arī izglītības iestādes vadītāja sadarbība ar skolotājiem, atbalsta personālu, ģimeni un skolas klimata nozīmi skolā, kādu iespaidu un lomu ieņem tas tiranizēšanas mazināšanai izglītības iestādē.

2. IZGLĪTĪBAS IESTĀDES VADĪTĀJA DARBĪBAS TEORĒTISKAIS ASPEKTS

2.1. Izglītības iestādes vadītāja pienākumi, loma un funkcijas

Latvijā izglītības iestādes vadītājs ir persona, kuras vidējais vecums ir 54 gadi, ar salīdzinoši augstu kvalifikācijas pakāpi starp OECD dalībvalstīm. Vēl OECD pētījumi apliecina, ka izglītības iestādes, tās vadītājs ir būtisks elements skolā, kas var ietekmēt skolēnu akadēmiskos rezultātus, uzlabot izglītības kvalitāti un norises. Tomēr jāmin, kā negatīvo aspektu pētnieki uzsver, ka izglītības iestādes vadītājiem ir salīdzinoši zema kapacitāte, attiecībā par personāla rentablu pārvaldīšanu (*OECD, 2019a; OECD, 2019b; OECD, 2020; MK rīkojums Nr. 436, 2021*).

21. gadsimtā izglītības iestādes vadītājiem ir izaicinoši nodrošināt kvalitatīvu izglītības procesu, jo pastāvīgi jāsakaras ar ikdienas izaicinājumiem – personāla noturēšanu, izglītības kvalitātes un skolēnu sasniegumu uzlabošanu. Līdz ar projekta “Kompetencēs balstīta izglītības pieeja” (Skola2030) īstenošanu, izglītības un izglītības kvalitātes kontekstā var sacīt, ka arī izglītības iestādes vadītājiem ir jāizvērtē, vai esošās kompetences ir pietiekamas, vai viņš ir konkurētspējīgs, lai šajos mainīgajos apstākļos, projektu un izglītības iestādes eksistenci var pilnvērtīgi uzturēt, realizēt.

Lai izglītības iestādes vadītājs spētu realizēt savus tiešos darba pienākumus, organizēt izglītības un mācību procesu, veicināt izglītības kvalitāti, pārvaldītu un virzītu pedagogu kolektīvu ir nepieciešams likumiskais pamats. Pamatlikumi un noteikumi, kas palīdz to visu īstenot ir: Vispārējās izglītības likums, Izglītības likums, MK noteikumi, Darba likums.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Saeimas apstiprināto likumu (Vispārējās izglītības likums) paredz, ka izglītības iestādes vadītāja līdzatbildība un pienākums ir:

1. Realizēt izglītības programmu;
2. Nodrošināt izglītības iestādi ar nepieciešamo pedagogu skaitu;
3. Veikt izglītības iestādes darbību, funkciju īstenošanu;
4. Pārvaldīt materiālo, finansiālo līdzekļu lietderīgu izmantošanu;
5. Apzināt īpašās vajadzības un izglītošanu speciālās izglītības programmām izglītojamiem;
6. Nodrošināt izglītības iestādes darbībā normatīvo aktu ievērošanu (Latvijas Vēstnesis, 2000).

Izglītības politikas perspektīva Latvijā 2020 (EDUCATION POLICY OUTLOOK IN LATVIA) ziņojumā skaidrots, ka izglītības iestādes vadītāju pārziņā ir ne tikai materiālo un

naudas līdzekļu kontrole, bet arī mācību satura, programmas realizēšana, organizācijas personāla pārraudzība, skolas procesa un darbības īstenošana, esošo nosacījumu, noteikumu ratificēšana, izpildīšana un personāla pieņemšana darbā (*OECD*, 2020).

Izglītības iestādes vadītājs ir līdzatbildīgs par skolas personālu un skolēnu drošību, skolas darbību un kvalitāti. Izglītības iestādes vadītāja pienākums ir izstrādāt skolas iekšējos normatīvos aktus, iekšējās kontroles sistēmu, kā arī uzraudzīt to ievērošanu, uzturēt izglītības iestādē, drošu un veselībai labvēlīgu vidi (*Profesiju pasaule*, 2019). Pamatojoties uz Latvijas Republikas Saeimas akceptētajiem likumiem un MK noteikumiem, tabulā 2.1. ir aplūkoti izglītības iestādes vadītāja pienākumi un prasības darba pienākumu veikšanai.

2.1.tabula. Izglītības iestādes vadītāja pienākumi un prasības darba veikšanai

Pienākumi	Prasības
Veidot un attīsta izglītības iestādes kvalitātes sistēmu.	Augstākā pedagoģiskā izglītība, augstākā un pedagoģiskā izglītība vai persona ar augstāko izglītību, kura apgūst pedagoģisko izglītību.
Pārraudzīt un atbildēt par izglītības programmu īstenošanu.	Nevainojama reputācija.
Nodrošināt ikgadēju izglītības iestādes pašvērtēšanu, analizēt datus par izglītības procesu, saturu, vidi un pārvaldību.	Lojalitāte Latvijas Republikai un Satversmei.
Atbildēt un lemt par intelektuālo, finanšu un materiālo līdzekļu racionālu izmantošanu.	Augstākā līmeņa valsts valodas prasmes un zināt vismaz 1 ES oficiālo valodu profesionālajai darbībai nepieciešamajā apjomā.
Atbildēt par izglītības iestādes darbību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu.	Vismaz 3 gadu pedagoģiskā darba pieredze izglītības jomā vai izglītības vadības darbā.
Atbildēt par izglītības iestādes darbību un izglītības iestādes rezultātiem.	Nepārkāpt diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes pret personu aizliegumu.
Nodrošināt speciālo vajadzību izvērtēšanu, ievērojot MK noteikto izglītojamo speciālo vajadzību izvērtēšanas metodiku.	
Organizēt pedagogu profesionālās darbības kvalitātes novērtēšanu.	
Nodrošināt izglītības iestādes piekļuvi bibliotekārajiem, informācijas un karjeras attīstības atbalsta pakalpojumiem.	
Nodrošināt izglītības iestādes padomes izveidošanu un darbību.	
Noteikt izglītības iestādes darbinieku darba samaksu, saskaņā ar MK noteikto darba samaksu.	
Nodrošināt izglītības iestādi ar pedagogiem.	

Avoti: autores veidots, pamatojoties uz (Latvijas Vēstnesis, 2021; Latvijas Vēstnesis, 2000; MK Nr.569).

UNESCO norāda, lai izglītības iestādes spētu nodrošināt mācīšanas, mācīšanas kvalitāti tiek mainītas izglītības prioritātes. Īstenojot izglītības reformas, mainās arī izglītības iestādes vadītāju pienākumu un lomu spektrs, respektīvi, izvirzot kā galveno no pienākumiem – izglītības kvalitātes un skolēnu sasniegumu uzlabošanu (UNESCO, 2016a).

Izglītības darba vadītājs ir vitāli svarīgs elements, lai ietekmētu izglītības kvalitātes, profesionālo mācību kopienu izveidi savās izglītības iestādēs. Izglītības iestādes vadītājus var uzskatīt ne tikai par izglītības uzlabošanas un izglītības reformu veiksmes simbolu, bet arī par labiem vadītājiem ar pievienot vērtību (OECD, 2009; OECD, 2016b; Ponte et al., 2008). Paralēli gan jāakcentē, ka izglītības iestādes vadītāja izpratne un līdzdalība par savas lomas nozīmīgumu, vērtību netransformējas strauji, jo, līdz ar lielākas autonomijas ieviešanu, mainās uzsvars uz administratīviem pienākumiem, uzdevumiem (Årlestig, Day & Johansson, (Eds.), 2016). 2015. gadā veiktajā pētījumā (PISA), Latvijas autonomijas pakāpe, salīdzinājumā starp OECD valstīm ir raksturojama augstāka starp vidējo – 84,2% (summārais skolas autonomijas indekss). Šī indeksa rakstura lielumi ir mācību satura, skolu resursu noteikšana un skolēnu novērtēšanas jautājumi. Attiecībā par mācību satura realizēšanu, kā norāda profesors Andris Kangro, Latvijas izglītības iestādes vadītāji un skolotāji vērtē maznozīmīgāk nekā resursu izlietošanas jautājumus (Geske u.c., 2016; Jaunzeme-Grīnvalde, 2017).

Liepājas Valsts 1. ģimnāzijas direktors Helvijs Valcis (30. gadu pieredze skolā) skaidro, ka vadītāja loma izglītības iestādē ir atbildīga. Izglītības darba vadītājs redz izglītību, redz to, kas notiek konkrētā skolā. Pārmaiņas skolā ir neizbēgamas. Ja patīk, tas ko dara, tad ar skolas izaicinājumiem iespējams darboties pavisam savādāk. Kā kritiskās domāšanas pārstāvim ir svarīgi mudināt, veicināt skolotāju – kolēģu kapacitāti, lai audzētu vadītāju prasmes, būtu rīki, lai strādātu. Viens direktors neko nevar panākt, ir jābūt līdzīgi domājošam personālam. Ir jāmeklē atskatīties un kristiski izvērtēt iepriekš paveikto. Izglītības iestādes pamatatslēga ir skolotāji (Skola2030, 2021).

Pārmaiņu un reformu procesā, skolas vadības iesaiste ir ārkārtīgi svarīga, jo izglītības iestādes, tās politikas sasniegumi ir atkarīgi no izglītības iestādes vadītāja rīcības un motivācijas. Izglītības iestādes vadītājam ir aktīvi jāiesaistās šīs politikas veidošanā un īstenošanā (Pont et al., 2008). Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2021. – 2027.gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai” tiek uzsvērts, ka tuvākā nākotnē tiks mainītas lomas izglītības iestādes pārveidošanā, kas nozīmē, ka mainīsies arī izglītības iestādes vadītāja pienākumi, stratēģiskais redzējums un vadības kompetences (MK rīkojums Nr. 436, 2021).

Pētot Vispārējās izglītības likumu, Izglītības likumu, MK noteikumus var secināt, ka izglītības iestādes vadītājam ir jāveic tādas funkcijas kā izglītošana, izvērtēšana, plānošana, nostiprināšana, vadīšana, organizēšana, saskaņošana. Izglītības iestādes vadītāja funkcijas ir daudzējādas, kas apliecina, ka izglītības iestādes vadītājam ir jābūt stratēģim ar pārvaldīšanas, līdera, menedžmenta, inovācijas un komandas vadības dotībām.

Floridas Starptautiskās Universitātes asociētais profesors Garijs Deslers (Gary Dessler) kategorizē 5 vadības funkcijas: pārvaldīt, organizēt, kontrolēt, plānot un vadīt personālu (Dessler, 2018). Kopumā šīs piecas funkcijas atspoguļo vadības procesu un zināmās rīcības arīdzan ietver katru funkcijas darbību. Piecu funkciju darbības un ko tās sevī ietver, maģistra darba autore sistematizējusi 2.2. tabulā, kas aplūkojama zemāk.

2.2.tabula. Vadības funkcijas

Vadības funkcija nosaukums	Sevī ietver
Pārvaldīšana	Pārlūkot un motivēt noteikto darba uzdevumu īstenošanu/izpildi, morāles un ētikas uzturēšana kolektīvā.
Organizēšana	Nodot ikkatram padotajam konkrētu darba uzdevumu, deleģēt pilnvaras atbildīgam personālam, padoto darba uzdevumu saskaņošana, saskarsmes un komunikācijas kanāla izveidošana.
Kontrolēšana	Uzraudzīt darba kvalitātes un standartu realizēšanu, nepieciešamības gadījumā veikt korekcijas.
Plānošana	Izstrādāt noteikumus, kārtību/darba kārtību, realizēt standartus, īstenot mērķus un plānus.
Personāla vadīšana	Personāla pilnveidošana, apmācība, konsultēšana. Nolemt un noteikt kādi potenciālie darbinieki tiks pieņemti, atlasīti, atlīdzības un standartu noteikšana.

Avots: autores veidos pēc (Dessler, 2018).

Maģistra darba autoresprāt, tad izglītības un vadības process ir sasaistāms ar līderību. Misūrī Universitātes profesors Artūrs G. Jāgo (Arthur G. Jago) akcentē, ka līderība ir process, brīva un nepiespiesta ietekmēšana, lai saskaņotu un vadītu organizācijas darbību, tās dalībniekus noteiktu mērķu sasniegšanai un līderība ir īpašums un, īpašums kā vadošā loma ir īpašību kopums, kas attiecināms uz tiem, kurus uzskata par tādiem, kas veiksmīgi izmanto šādu ietekmi (Jago, 1982). Viesturs Reņģe uzsver, ka līderībai raksturīgi sekojoši atslēgas vārdi – stimul un iedvesma. Par vienu no būtiskāko kolektīva vai grupas efektivitātes faktoru var minēt, veiksmīgu līderību organizācijā (Reņģe, 2008).

New York Times bestselleru grāmatu autors, www.LEADx.org dibinātājs, izpilddirektors definē, ka līderība ir sabiedriskās ietekmes norises, kas maksimāli paaugstina citu centienus

mērķu īstenošanai (Kruse, 2013). Vēl tiek skaidrots, ka līderība ir vadības dotības izraudzīties un panākt izaicinošus mērķus, nepieciešamības gadījumā izlēmīgi izpildīt, pārspēt konkurentus. Būtiski ir iedvesmot citus darboties pēc iespējas augstākajā pakāpē (Twin, 2020). Tādējādi ir secināms, ka vadītājs ar līderības dotībām var īstenot iecerēto, sasniegt mērķus, izpildīt uzdotos uzdevumus, ietekmēt un virzīt izglītības iestādi un personālu. Līdztekus jāmin, ka izglītības iestādes vadītāja līderība iezīmējas ar līdera un menedžera lomām. Arī Pasaules Veselības organizācija norāda, ka izglītības vadības līdera prasmes ir svarīgas, lai skaidri skatītu reālo kopainu par tiranizēšanu un teicams vadītājs, ir spējīgs motivēt skolēnus, personālu ilgtermiņā, lai visi iesaistītie indivīdi spētu uzņemties atbildību par tiranizēšanas novēršanu (WHO, 2019).

Dzirdot vārdu vadītājs, bieži vien, tiek meklētas kopsakarības starp jēdzieniem “līderis” un “menedžeris”. Nav vienprātības par to, vai vadītājs – izglītības darba vadītājs ir līderis, menedžeris vai vienlaikus abu jēdzienu apvienojums. Amerikas Savienoto valstu pētnieki Varens Beniss (Warren Beniss) un Bērts Nanus (Bert Nanus) skaidro, ka starp jēdzieniem līderis un menedžeris, tomēr pastāv atšķirības īstenojamo funkciju veikšanai, kas apskatāms 2.3.tabulā.

2.3.tabula. Līdera un menedžera funkcijas/darbības

Līdera funkcijas/darbības	Menedžera funkcijas/darbības
Meklē saistības	Izmanto kontroli, ievieš un ievēro nosacījumus
Īsteno darbus pareizi	Īsteno pareizo darbu
Redz un koncentrējas uz cilvēka personībām	Koncentrējas uz struktūrām, sistēmām
Koncentrē uzmanību uz sasniedzamajiem rezultātiem	Koncentrē uzmanību uz lietu īstenošanu (kā tas būtu jāīsteno)
Saskata “kā” un “kāpēc” tas ir jādara	Pieprasa no citiem “kad” un “kā” tiks īstenots
Dalās ar informāciju	Netklāj vērtības, informāciju
Reklamē tīklus	Izmanto formālu ietekmi (hierarhiju)
Ir autentisks, oriģināls	Kopē, atdarina
Ievieš jauninājumus	Pats pārvalda, administrē
Iedvesmo un ievieš uzticību	Paļaujas uz uzraudzību, kontroli
Ir ilgtermiņa skatījums un perspektīva	Ir īstermiņa, šaurš skatījums

Avots: autores veidots pēc (Bennis & Nanus, 1985; Bennis, 1993).

Uzskatāms, ka līderība ir viena no vadības sastāvdaļām, savukārt, viena no vadības sastāvdaļām ir vadības uzvedība, izturēšanās, kas liek uzsvāru uz tādu apstākļu un vides veidošanu, lai personālam liktu profesionāli attīstīties un augt šajā organizācijā. Līderība ir potenciāls un virzītājspēks. Nozīmīgi vadītājam būt vadošajam, dominējot savā organizācijā ar līdera raksturu (Juneja, n.d.). Tādējādi var vēl minēt, ka līdera un menedžera darbības, funkcijas atšķiras ar to, ka:

1. Līderi respektē un ievēro organizācijas procedūras, nolikumus, politiku, savukārt, menedžeri rīkojas un seko saviem instinktiem;
2. Līderis sakaru uzturēšanai izmanto verbālo komunikāciju, menedžeris lielākoties balstās uz rakstisko komunikāciju;
3. Līderis izstrādājot organizācijas vīziju, mērķi, padotajiem norāda virzienu, kā to vislabāk sasniegt, bet menedžeris nozīmē un nosaka struktūras, deleģējot atbildību un pilnvaras saviem padotajiem;
4. Līderis koncentrējas uz savstarpējām attiecībām, vienotu komandas darbu, motivēšanu, iedvesmošanu, savukārt, menedžeri koncentrējas uz vadību/vadīšanu, plānošanu, kontrolēšanu, organizēšanu, personāla pārraudzību;
5. Līderis ir autoritāte saviem padotajiem, sekotājiem. Menedžera autoritāte ir atkarīga no viņa statusa, stāvokļa esošajā organizācijā;
6. Līderis ir aktīvs, menedžeris proaktīvs (*Juneja, n.d.*).

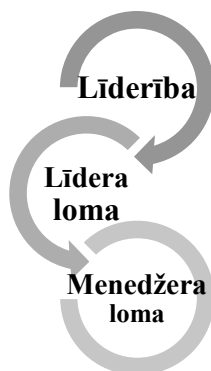
Līderi risina sarežģītākus un plašāka spektra jautājumus, kas uzskatāmi vispārinātāki un optimistiskāki, savukārt, menedžeri koncentrējas uz organizatoriskajām struktūrām un uzdevumiem (darbinieku noturēšana, veidošana, budžeta un resursu plānošana) (*Northouse, 2016*). Tomēr, kā norāda profesors Samas Tors (Shamas-ur-Rehman Toor), ka līderim un menedžerim ir vajadzība vienam pret otru, respektīvi, līderim vajag menedžeri, lai īstenot ikdienas pienākumus, darbus, savukārt menedžerim ir vajadzīga līderība – vadība, lai vadītu organizāciju ar izaugsmi un izpratni (*Toor, 2011*).

Izzinot un pētot izglītības iestādes vadītāja pienākumus, funkcijas, lomas, tad secināms, ka izglītības darba vadītāja galvenās ievirzes – darbības jomas ir:

1. Koordinēšana un administrēšana.
2. Noteikumu, reglamentu, likumu un drošības normu ievērošana.
3. Izglītošana un darba organizēšana.

Izglītības iestādes vadītājs ir vadības un mijiedarbības pamats, līdz ar to var interpretēt, ka izglītības iestādes vadītājs īsteno un nodrošina šo pamatu skolas personālam, pedagogiem, izglītojamiem. Izglītības iestādes vadītājs ir atbildīgs par skolas ārējo un iekšējo funkcijas darbību izpildi, administrējot un stratēģiski vadot izglītības iestādi. Funkcijas ir daudzveidīgas un ikdienas darbā, lēmumu pieņemšanā, problēmsituāciju risināšanā, komunikācijā ar personālu, līdera un menedžera lomas var korelēties. Izglītības iestādes vadītājs var būt izcils līderis ar menedžera dotībām un īpašībām, lai sasniegtu savus mērķus, realizētu uzdevumus, vadītu izglītības iestādi, pārvaldītu un uzturētu komunikāciju ar savu personālu. 2.1.attēlā ilustratīvi ir attēlots, ka līderība mijiedarbojas vadītājam gan ar līdera, gan ar menedžera lomām,

viena otru paplašinot, attīstot kā neatņemamu komponentu jeb vajadzību vienam pret otru. Tādēļ, lai skaidrāk izprastu izglītības darba vadītāja būtību, nepieciešams iedziļināties izglītības iestādes vadītāja kompetencēm.

2.1.attēls. Līderības mijiedarbība (autores izstrādāta)

2.2. Izglītības iestādes vadītāja kompetences

Izsenis uzsvars ir likts uz izglītības iestādes vadītāja iemaņām, prasmēm un zināšanām, tāpēc mainoties izglītības politikai, sistēmai, tehnoloģiju un globalizācijas attīstībai, mainās arī izglītības iestādes vadītāja kompetences.

“Terminoloģija Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā” sniegtajā ziņojumā definēts, ka kompetence ir: “zināšanu, prasmju, attieksmju, vērtību un emociju elastīgs un dinamisks kopums konkrētas darbības veikšanai” (Akadēmiskās informācijas centrs, 2016, 17. lpp.).

Projekta “Kompetenču pieeja mācību saturā” (Skola2030) vārdu kompetence skaidro, ka tā ir: “indivīda spēja kompleksi lietot zināšanas, prasmes un paust attieksmes, risinot problēmas mainīgās reālās dzīves situācijās” (Skola2030, 2019). Savukārt mūsdienu latviešu valodas vārdnīca minēts, ka kompetence ir: “Lietpratība, plašas zināšanas, izpratne kādā jomā, jautājumā u.tml. Iestādes vai amatpersonas pilnvaru apjoms” (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca, b.g.).

Anita Šmite definē, ka kompetence ir izglītības iestādes vadītāja spēja iedvesmot, stimulēt, noteikt, vadīt izglītības iestādi un kolektīvu. Izglītības iestādes vadītājam ir jābūt veiksmīgi sastrādāties ar skolas personālu, komandu, īstenot un vadīt statēgiskos mērķus, atbalstīt, motivēt izglītojamos, viņu vecākus, personālu, īstenot standartus, toleranti risināt konfliktsituācijas (Šmite, 2006).

Eiropas Komisijas dokumentā norādīts, ka izglītības iestādes vadītājam ir jāpiemīt plaši attīstītām kompetencēm, kuras pamatā ir pamatvērtības. Izglītības iestādes vadītājam ir jābūt

izpratnei par savu lomu izglītības iestādē un kompetencēm (attieksmei, prasmēm, dotībām), lai šo lomu varētu pildīt. Tādējādi, uzskatāms, ka skolas galvenenās vadības kompetences ir:

1. Prasme risināt nestandarta un problēmsituācijas;
2. Īpašība pārvaldīt finanšu un materiālos resursus;
3. Spēja pilnveidot, uzlabot mācību vidi, kultūru;
4. Spēja pilnveidot, uzlabot izglītības kvalitāti, skolēnu sasniegumus;
5. Piemīt stratēģiskā domāšana;
6. Pārvaldīt un ir labas zināšanas par izglītības sistēmu;
7. Izcilas komunikācijas prasmes, tolerance un atvērtība;
8. Vienota vīzija – izglītojamo un personāla motivācija (*EUROPEAN COMMISSION*,

2012).

Triviāli apgalvot, ka vadītāju kompetence ir aplūkojama pāra vai nepāra skaitlī, jo izglītības darba vadītāja plašais darbības jomu spektrs ir skatāms daudz plašāk. Ikvienu kompetence izglītības vadītājam paver iespējas un atspoguļo to, kā tiks sasniegti iecerētie mērķi un īstenoti uzdevumi. Maģistra darba autore ir izzinājusi un aprakstījusi nedaudzās organizācijas vadītāja kompetences pēc tā nozīmes un veida, kas skatāmas no organizācijas vadības skata punkta 2.4.tabulā.

2.4.tabula. Kompetenču iedalījums un raksturojums

Kompetences nosaukums	Kompetences raksturojums, iezīmes
Inovatīvās kompetences	Ietver izpildvaras un intelektuālās spējas, uzvedības iezīmes. Izpildvaras spējas rosina un attīsta sadarbības prasmes. Intelektuālās spējas vairo zinātkāri, attīsta daudzveidīgas zināšanas jaunu lietu apgūšanai. Uzvedības iezīmes mazina bailes no kļūdām, neveiksmēm, paaugstina pašapziņu un atvērtību jauniem izaicinājumiem un idejām.
Līderības kompetences	Sniedz iespēju aizraut un iedvesmot citus, veiksmīgāk palīdz noteikt prioritātes, īstenot uzdevumus, atbalstot citus, pārvaldot tālredzīgi sevi, savu darbu.
Kultūras kompetences	Palīdz vadīt un pārvaldīt organizāciju, sasniegt sabiedriskās vienlīdzības ideālus. Kompetences ietver zināšanas, prasmes, izpratni, kas sekmē indivīda spēju operēt dažādās kultūras nozarēs.
Pedagoģiskās – digitālās kompetences	Palīdz izdarīt izvēli attiecībā uz digitālo platformu, rīku, mācību metožu un stratēģiju izmantošanu konkrētā izglītības kontekstā, kā rezultātā uzlabojas mācību process un pedagoģu, skolēnu nepieciešamības apmierināšanā.
Profesionālās kompetences	Palīdz izprast savus mērķus, motivāciju, priekšrocības, sociālās lomas, novērtēt savas profesionālās dotības – zināšanas un prasmes. Palīdz analizēt savas profesionālās spējas un ņemot vērā pašvērtējumu, izstrādāt un attīstīt uzvedību un darba stilu.

Avots: autores veidots pēc (Waychal et al., 2011; Maltseva et al., 2015; Cram&Alkadry, 2018; Mezentceva et al., 2020; Selyukova, 2011).

Kompetences, kuras raksturo labu izglītības iestādes vadītāju ir:

1. Līdera prasmes – izglītības darba vadītājs ir starpnieks starp skolotājiem, skolēniem vecākiem un, lai visi izglītības iestādes vadītājā ieklausītos, tiktu sadzirdēts un cienīts, ir jābūt spēcīgam vadītājam. Personāla un izglītības iestādes vadīšana nav iedomājama bez līdera prasmēm.
2. Komunikācijas prasmes – būtisks saziņas elements ar personālu, skolēniem, vecākiem.
3. Problēmrisināšanas prasmes – viena no būtiskākajām prasmēm ikdienas darbā vadot personālu, finanšu jautājumu kārtošana, izglītojamo darbu.
4. Empātija, iejūtība – izglītības iestādes vadītājs ir pieejamāks visiem, ja ir iejūtīgs, laipns. Gan personālam, gan skolēniem ir jājūtas tā, ka ikviens jaudātu ierasties pie direktora dažādos jautājumos.
5. Deleģēšanas spējas – labs izglītības darba vadītājs ir tas, kas spēj noteiktus uzdevumus deleģēt citam. Reizēm ir uzdevumi, kurus realizēt var kompetentāks kolēģis.
6. Būt redzamam – lai personāls un izglītojamie redz savu izglītības darba vadītāju skolā, skolas telpās, jo tā ir mijiedarbība un saziņa ar visiem. Tas ļauj vadītājam iepazīt skolas kopienas vajadzības.
7. Spēja ieviest jauninājumus un pielāgoties – dzīvojot tehnoloģiju, jauninājumu pasaulē, mainās viss izglītības process, parādās jaunas mācību metodes, standarti. Izglītības iestādes vadītājam savam personālam ir jābūt paraugam, ka nav jābaidās no pārmaiņām, tāpēc ir jāmaina mācību stils, programmas, kad ienāk šīs te jaunās metodes, tendences.
8. Prioritāšu noteikšanas spēja - svarīgi, lai galvenais uzdevums būtu nosacīt prioritātes būtiskākajiem jautājumiem, lai tos varētu risināt pēc iespējas ātrāk.
9. Izšķiroša rīcība – kvalitātes zīme izglītības darba vadītājam ir tāda, ka viņš ir noteicošais, vadošais elements skolā. Izšķiroša rīcība rada priekšstatu visiem, ka izglītības darba vadītājs ir pārliecināts par savām spējām. Tas savukārt, palielina izglītības vadītāja pārliecību par spēju vadīt skolu.
10. IT prasmes – lai saglabātu mācību inovāciju, metožu un izglītības programmas saskaņu, izglītības darba vadītājiem ir jābūt pārliecinātiem par jaunākajām tehnoloģijām. Būtiski tas ir COVID-19 pandēmijas uzplūdamā, kad mācības notiek daudzās pasaules valstīs tiešsaistē (*Europass Teacher Academy, 2021*).

Vēl pētnieki postulē, ka vadītājiem, kam ir izteiktas sociālās prasmes, spēj veiksmīgāk un prasmīgāk vadīt savu organizāciju. Sociālās prasmes ir izglītības vadītāja – politiķa prasmes un emocionālā inteliģences apvienojums, kā rezultātā, vadītājs spēj ietekmēt skolotāju apmierinātību ar darbu un veiksmīgi īstenot vadības procesu (*Taliadorou & Pashiardis, 2015*).

Latvijā likumi un normatīvas, kas attiecināmas izglītības iestādes vadītājiem, nekonkretizē un nenorāda konkrētās kompetences, kuras būtu nepieciešamas mūsdienu izglītības darba vadītājiem. MK noteikumi Nr. 618 paredz, ka Izglītības kvalitātes valsts dienests novērtē izglītības iestādes vadītāju profesionālās darbības, sekojošās kvalitātes jomās – vadības profesionālā darbība, atbalsts, administratīvā efektivitāte un sadarbība. Esošais likums konkretizē kvalitātes jomas, kas tiek vērtētas, nevis nepieciešamās kompetences izglītības darba vadītājam (MK, 2020).

Rezumējot augstāk minēto, secināms, ka no izglītības iestādes vadītāja tiek sagaidīts daudz, tiek ņemtas vērā vadītāju amata, profesionālās kompetences, tiek izvirzītas prasības attiecībā par nebijušām lietpratībām – kompetencēm un iemaņām, tomēr vienots kompetenču modelis šobrīd nav izstrādāts izglītības vadītājiem, kas konkretizētu vai tuvinātu izpratni, kas tiek sagaidīts no šī brīža izglītības vadītājiem. Ir skaidrs, ka izglītības darba vadītājam ir nepieciešamas prasmes, iemaņas, kas ļauj veidot komunikāciju starp pedagogiem, personālu un ir jābūt labi attīstītām vadības, izglītības un juridiskām zināšanām. Izglītības darba vadītājs nav tikai amats, bet personība, kura, šī brīža mainīgajā pārmaiņu procesā spēj redzēt un saskatīt plašāk, vienlaikus pārvaldos izglītības iestādi, personālu un savu laiku. Teicams izglītības darba vadītājs mudina un motivē. Nākamajā apašnodaļā ir aplūkota skolas klimata būtība un nozīme tiranizēšanas mazināšanas iespējām kā faktoru, kas ietekmē izglītības kvalitātes rādītājus.

2.3. Izglītības iestādes klimats

Izglītības iestādes klimatu var raksturot kā plašu koncepciju, kas sevī ietver dažādus skolēnu iemaņas, zināšanas un pieredzes aspektus. Hjūstonas Universitātes profesors H. Jeroms Freibergs (H. Jerome Freiberg) lēš, ka skolas klimatu veido skolēni un skolotāji, kas izglītības iestādē ir līdzvērtīgi pilsoņi, nevis tūristi (*Freiberg, 1998*) un tas tiek balstīts uz cilvēku dzīves pieredzes modeļiem skolas dzīvē, atspoguļo starppersonu attiecības, mācību, mācīšanās praksi un organizatoriskās struktūras (*Thapa et al., 2013*). Jāmin, ka izglītības iestādes vide, klimats ikdienas dzīvē, skolēniem var ietekmēt arī negatīvā aspektā – izpausties kā negatīva un nelabvēlīga uzvedība, tiranizēšana, vardarbība, iebiedēšana, agresija, noziegumi un likuma pārkāpšana (*Gottfredson et al., 2005; Turner et al., 2014; Espelage et al., 2014*).

OECD Izglītības politikas perspektīvas Latvijā ziņojumā pētnieki uzsver, ka nepieciešams turpināt pievērsts uzmanību pozitīvas vides veidošanai. Pašreizējie dati apliecina, ka Latvijas skolēni ir apmierināti ar skolas klimatu izglītības iestādēs. OECD dalībvalstu rādītāji ir zemāki, nekā Latvijā, kas liecina par pozitīvu tendenci (vidējais rādītājs Latvijā 0.14, OECD 0.04) (*OECD, 2020*), tomēr viedokļi starp dažādu nozaru pārstāvjiem atšķiras, un, kā

skaidro Latvijas Universitātes profesore Baiba Martinsone, tad izglītības iestādes klimats un vide ir pārpilna ar negatīvismu, stresu. Rūpes un pārdzīvojumi par mācīšanas – mācīšanās rezultātiem, liek skolēniem un skolotājiem uz izglītības iestādi doties kā tūristiem, kuras mērķis ir pārdzīvot šo mācību dienu. Latvijā izglītības iestādes nepietiekamā apmērā strādā ar skolēnu, bērnu personības attīstību un socioemocionālo prasmju proporcijas izglītībā ir vērtējamas kā neapmierinošas (LSM.lv Ziņu redakcija, 2020).

Izglītības iestādēs ir nepieciešamie resursi un apstākļi, lai uzturētu un pilnveidotu skolēnu sociālo un emocionālo labsajūtu. Kad izglītības iestādes veicina sociālo un emocionālo labklājību, skolēniem, parasti ir mazāk disciplīnas problēmas, kā rezultātā viņi var vairāk koncentrēties uz mācībām, attīstīt komunikācijas prasmes, sasniegt labākus akadēmiskos rezultātus (*Kaiser Permanente Thriving School*, n.d.). Septiņas Eiropas valstis, tai skaitā arī Latvija, īsteno Erasmus+ ietvaros projektu “Sociālo, emocionālo un veselības prasmju novērtēšanas metožu un prakšu attīstīšana izglītības sistēmās” (SEM). Šo prasmju izkopšana “skolā veicinātu vienotību un pozitīvu uzvedību, kas sekmētu savstarpējo izpratni un uzticēšanos, cieņu un sociāli atbildīgu pieeju problēmu risināšanai” (*Learning to be*, 2018).

Skolas klimatu var uzskatīt par būtisku kvalitātes rādītāju un cilvēkiem, kas tajā strādā. Skolas ar pozitīvu klimatu, veicina veselīgu attīstību, savukārt negatīvs skolas klimats ir saistīts ar augstāku skolēnu tiranizēšanas un nedrošības sajūtu (*Divencha*, 2019). Arī citi pētnieki uzsver, ka izglītības iestādes klimats ir viens no galvenajiem faktoriem skolēnu mācīšanās un sasniegumu kāpināšanā, izskaidrošanā (*Maxwell et al.*, 2017; *Kumari & Dhull*; 2017) un to var attiecināt uz tādām izglītības iestādes sabiedriskām iezīmēm un attiecībām kā – skolēns/pedagogs/personāls, normas/vērtības, mācīšana/mācīšanās, prakse/pieeja (*Anderson*, 1982; *Thapa et al.*, 2013; *Kumari & Dhull*; 2017).

Pazīmes, kas raksturo veselīgu un pozitīvu izglītības iestādes klimatu, ir:

1. Mācību programmā ir izstrādāti iekļaujošās izglītības un vienlīdzības principi. Skolēniem un personālam tiek īstenoti prevencijas, novēršanas pasākumi un izpratnes veidošanas stratēģija attiecībā pret tiranizēšanas mazināšanu skolās;
2. Izglītības iestādes vadība, skolēni, personāls, vecāki uztur komunikāciju, iesaistās kopienas darbā, visas iesaistītas puses ir aktīvas;
3. Izglītojamo daudzveidība, atspoguļojas mācīšanas, vērtēšanas, mācību metodes, materiālu un vide stratēģijās, vadlīnijās;
4. Visiem skolēniem tiek sniegts atbalsts un tiek motivēti, iedvesmoti, lai sasniegtu augstus panākumus;
5. Skolēni, personāls, vecāki tiek pieņemti skolā un jūtas droši;

6. Ikdienas saskarsmē, visi izglītības iestādes kopienas pārstāvji, veido veselīgas savstarpējās attiecības, ir laipni un ciena viens otru;
7. Skolēni tiek motivēti un atbalstīti būt pozitīviem paraugiem – līderiem savā skolas kopienā, aktualizējot un izglītojot savus vienaudžus, piemēram par tiranizēšanas jautājumiem izglītības iestādē (*Ontario Ministry of Education, 2021*).

Veiksmīgs, uz pozitīvām sajūtām tendēts skolas klimats rosina skolēnos kopienas piederību un pozitīvu emocionāli labizjūtu. Izglītības vadībai un skolotājiem ir jāmeklē metodes un atribūti, kas atklātu skolēnu stiprās puses un īpašības, parādītu ikkatra skolēna unikalitāti un personību. Izglītības iestādes vadītājs var uzlabot skolas klimatu, ja tiek ņemti vērā 4 komponenti:

1. Konsekvences ekspektācija pēc uzvedības un disciplīnas nepareizas uzvedības gadījumā (sakopta un droša skolas vide ir labas skolas nostāja un noteikumi, disciplīna ir instrumenti ar kuriem strādā izglītības darba vadītāji un skolotāji. Izglītības vadītāji, personāls un pedagogi, skolā ar veselīgu klimatu koncentrējas uz profilaksi, kas ir adaptēta savstarpējo attiecību saglabāšanai un cieņas ievērošanu izglītības iestādē);
2. Stipras un pozitīvas savstarpējās attiecības (veiksmīgas un stabilas attiecības starp skolēniem, skolotājiem, atbalsta personāla. Skolēniem ir nozīmīgi, lai izglītības iestādēs justos atbalstīti un atpazīti. Lai gan tas šķiet pašsaprotami, daudzas skolas ar to cīnās);
3. Augstas akadēmiskās gaidas un spēcīgs atbalsts (viena no veselīgas skolas klimata iezīmēm ir ievērojamas akadēmiskās cerības pret visiem skolēniem. Skolotāji palīdz virzīt skolēnu būtiskākos akadēmiskos mērķus un kultūru, savukārt izglītības iestādes nodrošina rīkus, atribūtus šī mērķa realizēšanai);
4. Atgriezeniskā saite un patstāvīga uzraudzība par atsauksmēm, rezultātiem, kam seko nepieciešamās korekcijas (uzturot un īstenojot pozitīvu klimatu, izglītības darba vadītājs konsekventi apkopo atzinumus un rezultātus par skolas kopienas labizjūtu un vidi, kurā uzturas skolēni, personāls, pedagogi. Bez regulāras kvantitatīvo un kvalitatīvo datu apkopšanas par skolas klimatu, izglītības vadītājs nevar izziņāt, kādas korekcijas ir jāveic) (*Prothero, 2020*).

Pozitīvs skolas klimats, veicina labas uzvedības, emocionālos un akadēmiskos sasniegumus, kurus izglītības iestādes vadītājs, skolotāji un atbalsta personāls cer sasniegt, lai mazinātu tiranizēšanas gadījumus skolā. Lai izglītības iestādes vadītājs, personāls un skolotāji

varētu uzlabot skolas klimatu, iemācīt skolēnus un jauniešus būt zinošiem, drošiem un atbildīgiem, nepieciešama:

1. *Datu vākšana un apkopošana* – Izglītības iestādes vadītājam, atbalsta personālam un skolotājiem, nepieciešams regulāri veikt skolēnu novērtējumu, lai noskaidrotu tiranizēšanas, kibertiranizēšanas un ar to saistīto pusaudžu problēmu faktiskos apmērus, to veicinošos faktoros un to radītos negatīvos rezultātus. Dati palīdzēs informēt un virzīt skolas resursus, atbilstošajā virzienā. Rezultātus var arī salīdzināt ar starptautiskajiem datiem, lai pārbaudītu, cik lielā mērā, skola korelē vai būtiski atšķiras starp citām skolām;
2. *Veicināt apzināties* – Skolas atbalsta personālam, klases audzinātājiem un skolotājiem būtu jāveic regulāra un sistemātiska izglītošana skolēniem par visu veidu tiranizēšanām, lai veidotu izpratni par riskiem, iespējām, atbildību, arī no likumdošanas puses/sodiem, kā arī par emocionālo, psiholoģisko, reputācijas un pat fizisko kaitējumu, ko var izraisīt rezultāts. Skolēniem ir jāsaprot, ka par tiranizēšanas gadījumiem ir jāziņo un, ja viņi redz tiranizēšanu skolā, tad to nevar atstāt bez ievērības, izlikties to nemanāmam. Svarīgi ir pamācīt, modelēt un izcelt pozitīvās uzvedības iezīmes, nevis tikai informēt par negatīvo un izteikt kritiku par sliktu;
3. *Veicināt pozitīvas sociālās normēšanas kampaņas* – Sociālās normas ir par dominējošās mentalitātes maiņu par noteiktas uzvedības apjomu. Piemēram, ja lielākā daļa skolēnu domā, ka tiranizēšana ir izplatīta un dabiska pusaudžu kultūras sastāvdaļa vai, ka ikviens, kurš runā ar pieaugušo par savām problēmām, ir vājš, tad šī pārliecība dominēs un izplatīsies arī turpmāk. Lielākā daļa skolēnu nicina un neatbalsta tiranizēšanu, nevēlas sāpināt citus un vēlas lieliskas attiecības ar vienaudžiem. Nepieciešams informēt, ka empātija un līdzietība ir skolas norma, nevis izņēmums;
4. *Kultivēt atvērtu un atklātu komunikāciju* – Skolas personāla un skolēnu mijiedarbībai ir jābūt ērtai un pozitīvai visā skolā. Sadarbībā ar izglītības iestādes vadītāju, skolotājiem un atbalsta personālu, nepieciešams mērķtiecīgi strādāt, lai skolēniem veidotos uzticība un vēlme veidot dialogu par jautājumiem, kas ir aktuāla skolēniem. Skolēniem ir jāpazīst un jājūtas ērti vismaz ar 1 pieaugušo izglītības iestādē, pie kā viņi var vērsties, gadījumā, ja ir tāda nepieciešamība;
5. *Nekad nebeigt izglītoties* – Visiem skolotājiem, nepieciešams turpināt izglītoties par jaunākajiem tehnoloģiskiem sasniegumiem, ierīcēm un tiešsaistes kibertiranizēšanas negatīvajām sekām;

6. *Skolēnu iesaiste problēmas risināšanā* – Daudzi skolēni ir gatavi un vēlas aktīvi iesaistīties tiranizēšanas apkarošanā un, pozitīvisma veicināšanā savā skolā. Skolēnu un vienaudžu kolektīvam ir spēcīga ietekme uz pārējo skolēnu attieksmi, uzskatiem un uzvedību šajā viņu attīstības posmā;
7. *Cerība un pārliecība* – Ir svarīga pozitīvā sajūta visā skolēnu lokā, lai novērstu negatīvo no tiem, kas tiranizē. Skolas administrācijas, skolotāja un atbalsta personāla uzdevums ir skolēnus iedvesmot veiksmīgai nākotnei, izrādīt empātiju un, vajadzības gadījumā, sniegtu viņiem atbalstu (*Hinduja & Patchin, 2018*).

Izglītības un zinātnes ministrija norāda, ka “Skola2030” jaunajā mācību satura un pieejas ietvaros, lielākais akcents un uzsvars tiks likts mācību videi, tās drošībai (gan emocionālai, gan fiziskai) ar mērķi, veicināt skolēnu dažādu prasmju apguvei, piemēram, sociāli emocionālās prasmes un vērtību nozīmīgumu (*Izglītības un zinātnes ministrija, 2020*).

Tādējādi, analizējot zinātniskās literatūras avotus par izglītības iestādes klimatu, maģistra darba autore secina, ka izglītības iestādes klimats ietver sevī mācīšanu un mācīšanās vidi, savstarpējās attiecības, drošību un veselību. Ja skolas klimats ir tendēts uz empātiju, pozitīvismu, cieņu, šāds ilgtspējīgs klimats attīsta mācīšanos, veicina veselīgu attīstību un nostiprina savstarpējās attiecības, vērtības un normas. Skolas klimats atspoguļo skolēnu, vecāku, pedagogu un personāla personiskās un morāles apmierinājumu, labizjūtu. Autoresprāt, tad skolas klimats ir dimensionāls jēdziens, kas attiecināms uz izglītības iestādes ideoloģijas, atmosfēras, izjūtu un raksturlieluma kopumu. Kopumā darba autore arī secina, ka izglītības iestādes klimats ir būtisks izglītības sasniegumus noteicošais faktors.

Nākamajā apakšnodaļā autore pētījusi skolotāju, atbalsta personāla un vecāku iesaisti, kādu lomu tie ieņem, lai palīdzētu izglītības darba vadītājam preventīvi izprast un mazināt tiranizēšanas apjomus skolā.

2.4. Skolotāju, atbalsta personāla, ģimenes ietekme un iespējas tiranizēšanas mazināšanai

Savas jomas profesionāļiem, piemēram, skolotājiem un atbalsta personālam ir jāspēj atpazīt, ka tiranizēšana ir naida noziegums (*Violence Against Children with Disabilities, 2015*). Tiranizēšana var apdraudēt skolēnu fizisko, emocionālo drošību skolā, kā arī, var negatīvi ietekmēt viņu spēju mācīties. Labākais veids, kā novērst tiranizēšanu ir atpazīt un apturēt to pirmsākumos. Skolas vadība un darbinieki var darīt vairākas lietas, lai skola būtu drošāka un novērstu tiranizēšanu. Skolas personāla apmācība tiranizēšanas novēršanai, var palīdzēt ilglaicīgi uzturēt tiranizēšanas novēršanas centienus (*StopBullying.gov, 2017*).

Lielāko dienas daļu, skolēniem uzturoties izglītības iestādē mācoties, laiks tiek pavadīts kopā ar mācību priekšmeta skolotājiem un klases audzinātāju. **Skolotājs** ir persona, kas iepazīst skolēnu uzvedību, redz savstarpējās attiecības klasē, var vērtēt mācību sasniegumus un skolēna spējas un prasmes. Autoresprāt, tad pirmatnējais redzējums par tiranizēšanu ir skatāms no skolotāju skata punkta, jo skolēnam ir visciešākā komunikācija un saistība ar skolotāju, klases audzinātāju.

Skolotāja loma ir vērtējama kā būtiska klases tiranizēšanas pārvaldībā. Skolotājs var iespaidot skolēnu redzējumu un pieredzi saistībā ar tiranizēšanu izglītības iestādēs, mijiedarbojoties ar skolēniem, kā arī, kā skolēni risina tiranizēšanas gadījumus. Reizēm skolotājs bieži vien ir aculiecinieks tiranizēšanas gadījumiem un tiek iesaistīts šajā procesā. Atbildīgi un ieinteresēti pedagogi uzskatāmi par skolēnu dzīves kvalitātes ietekmētājiem, kā arī augstvērtīgāk spēj pasargāt skolēnus no iespējamās tiranizēšanas (*Yoon & Bauman, 2014; Wachs et al., 2019; Elliott, 2014*). Pēc autores domām, skolotājs ir persona, kas ir līdzatbildīgs par pozitīvas un drošas vides, klimata ieviešanu klasē, tādējādi palīdzot izskaust un mazināt tiranizēšanu starp vienaudžiem. Skolotājam mērķtiecīgi ir jārisina un jāiesaistās tiranizēšanas procesa izskaušanā, novēršanā skolā, tādēļ ir svarīgi, lai starp skolotāju un skolēnu veidotos veiksmīga sadarbība. Skolotāja vērtība ir saskatīt skolēnos viņa stiprās puses un mērķtiecīgi virzīt tās, mācību sasniegumu paaugstināšanā, kā arī izglītošanā par tiranizēšanu.

Ikvienam skolotājam ir jāizprot, kas ir tiranizēšana, kādas sekas tas var atstāt, ir jābūt pārliecinātam un zinošam par tiranizēšanas risināšanas iespējām. Ir daļa skolotāji, kuri uzskata, ka nav pietiekami kompetenti un zinoši, tāpēc pastāv iespēja, ka skolotājs var neiejaukties tiranizēšanas situācijā (*Bauman & Del Rio, 2006*), bet skolotāji, kuri nešaubās par savu izpratni un spēju risināt tiranizēšanas gadījumus, biežāk iejaucas tiranizēšanas epizodēs (*Fischer & Bilz, 2019*). Apkopojot augstāk minēto, secināms, ka zinošs un pārliecināts pedagogs atbalstīs un iejauksies tiranizēšanas situāciju apturēšanā, tomēr izglītošanas un izzināšanas process attiecināms arī uz skolēniem. Lai mazinātu tiranizēšanu izglītības iestādēs ir jāmaina sociālas normas un izpratne par tiranizēšanu skolās.

Ņemot vērā, ka tiranizēšanas process un darbības bieži vien tiek īstenotas izglītības iestādē, kas iespaido skolēnu redzējumu, labklājību, skolotāja galvenais uzdevums ir rādīt piemēru ētikas – morāles iesaistei, cieņai un sniegt skaidru vēstījumu skolēniem par nepieņemamu – pieņemamu uzvedību pret citiem (*Campaert et al., 2017*). Lai skolotājs spētu to īstenot, klases stundā var realizēt sociāli emocionālās mācīšanas stratēģiju. Caurvījus ar šīs stratēģijas mācīšanos, skolēni iegūst dziļāku izpratni par savām jūtām, kā tās pārvaldīt un kā tas

sasauca ar uzvedības normām. Sociāli emocionālā mācīšanās ir izglītošanas līdzeklis, kas dod iespēju izprast un attīstīt sociālās prasmes (*Nickerson et al.*, 2019; *StopBullying.gov*, 2021b).

Skolotājs mācību stundās vēl var īstenot:

1. Aktivitātes skolēnu izglītošanai par tiranizēšanu – pētījumu meklēšana bibliotēkā vai internetā par tiranizēšanas veidiem, kā tos novērst, kā skolēniem reaģēt uz tiranizēšanas gadījumiem.
2. Prezentāciju veidošanu, lomu vai runas spēles par tiranizēšanas apturēšanu.
3. Diskusijas par tādu tēmu, kā ziņošana par tiranizēšanas gadījumiem.
4. Radošo darbu rakstīšana, piemēram, dzejolis par tiranizēšanas pārtraukšanu vai stāsts, kas apkārtējiem skolēniem māca, kā palīdzēt tiranizēšanas situācijā.
5. Mākslas darbu vai zīmējumu radīšana, kolāžu veidošana par tēmām – cieņa un tiranizēšanas sekas.
6. Klases stundās runāt par savstarpējām attiecībām, empātiju (*StopBullying.gov*, 2017).

Skolotāju izglītošanai attiecībā par vardarbību, tiranizēšanas izpratnes, rīcības un novēršanas iespējām nav vienotas koncepcijas. Skolotāju izglītošanā attiecībā par tiranizēšanu, vardarbību organizē valsts institūcijas un NVO lekciju, apmācību, konsultāciju veidā. Viens no NVO īstenotajiem projektiem, kas var palīdzēt skolotājiem un atbalsta personālam atpazīt tiranizēšanu ir “EMU: Skola”. Šis digitālais atbalsta rīks palīdz izglītības iestādēm sistemātiski sekot līdzi skolēnu emocionālajai labizjūtai un vajadzībām, skolotājiem sniedz praktiskas rekomendācijas skolēna un klases atspaidam (EMU, b.g.).

Apkopojot zinātniskās literatūras avotus par skolotāja iesaisti un lomu tiranizēšanas situācijās, autore secina, ka skolotāju iekļaušanās būtiski ietekmē to, kā skolēni redz tiranizēšanu un izpratni par to. Skolotājam ir jāatbalsta tiranizēšanas pārtraukšana, tādējādi atbalstot skolēnus, radot un palielinot viņu pārliecību par pareiza lēmumu pieņemšanu, drošības sajūtu skolās. Skolotājam ir pieejamas metodes un līdzekļi, lai izglītotu skolēnus par tiranizēšanu un tas, cik skolēni to spēs uztvert ir atkarīgs no skolotāja zināšanām, izpratnes un radošuma.

Atbalsta personāls savus darba pienākumus īsteno profesionālās, speciālās un vispārīzglītojošās izglītības iestādēs un mērķauditorija ir skolēni, pedagogi, vecāki. Atbalsta personāls izglītības iestādēs, kas palīdz saskatīt, risināt, mazināt tiranizēšanas gadījumus skolā ir sociālais pedagogs un izglītības psihologs. Atbalsta personāla darbība ir vērsta uz sadarbību, problēmsituāciju diagnostiku, modelēšanu, savlaicīgu problēmu pamanīšanu un risināšanu. Sociālā pedagoga un izglītības psihologa darba uzdevumi un funkcijas atspoguļotas 2.5.tabulā.

2.5.tabula. Sociālā pedagoga un izglītības psihologa uzdevumi un funkcijas

Sociālā pedagoga uzdevumi, funkcijas	Izglītības psihologa uzdevumi, funkcijas
Atbalsta problēmsituāciju risināšanā, gadījumos, kad novērojama negatīva uzvedībā.	Sniedz psiholoģisko atbalstu, palīdzību skolotājiem, vecākiem un skolēniem.
Līdzdarbojas un novērš problēmsituācijas.	Veic diagnostiku, veiktās diagnostikas rezultātus iesniedz citiem speciālistiem, pedagogiem.
Plāno un sniedz padomus problēmsituācijas, arī tiranizēšanas situācijās.	Veicina savstarpējo sadarbību starp vecāku un skolotāju, lai sniegtu atbalstu skolēnam.
Ikdienā sadarbojas ar pašvaldībām, valsts un pašvaldību iestādēm.	Pēta skolēnu uzvedību, komunikācijas un saskarsmes prasmes.
Rūpējas par skolēnu drošību un veselību.	Konsultē vecākus par bērnu audzināšanu.
Sekmē savstarpējās attiecības starp skolotājiem/vecākiem/skolēniem.	Palīdz izprast un virza darbu ar skolēniem, kam ir uzvedības un mācību problēmas.
Izzina un pēta sociālo vidi.	Konsultē kolēģus, skolotājus, sniedz nepieciešamo atzinumu.
Analizē bērnu un jauniešu tiesību ievērošanu ģimenēs, izglītības iestādēs un citās socializācijas institūcijās.	Izstrādā un realizē prevencijas, atbalsta plāna īstenošanu, kas īstenots sadarbojoties ar izglītības darba vadītāju, pedagogiem un citiem atbalsta personāla locekļiem.
Izstrādā priekšlikumus, īsteno prevencijas pasākumus, lai mazinātu/ierobežotu problēmsituācijas u.c.	Individuāli, grupās izglīto skolēnus par savstarpējām attiecībām, konflikta situāciju risināšanās iespējām u.c.

Avoti: autores veidots pēc (Profesiju pasaule, 2019; Sociāla darbinieka profesijas standarts, 2020; VISC, 2015).

Kā redzams 2.5. tabulā, tad sociālajam pedagogam un skolas psihologam ir daudzfunkcionāls darbības jomas spektrs, kas galvenokārt ir vērsts uz skolēnu tiesību aizsargāšanu un interesēm problēmsituācijas risināšanu, diagnostiku, kā arī konsultēt un izglītot arī izglītības iestādes personālu noteiktos jautājumos. Paralēli arī jāakcentē, lai izglītības darba vadītājs spētu īstenot atbalsta pasākumus un pārstāvēt skolēnu tiesības ir nepieciešams īstenot veiksmīgu starpinstitūciju sadarbību un pietiekams atbalsta personāla kopskaits.

Izglītības iestādēm un tās vadītājiem ir nepieciešama veiksmīga un kvalitatīva starpinstitūciju sadarbība. 2019. gadā VBTAI realizēja pētījumu – Starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību aizsardzībā, kurā piedalījās pašvaldību izglītības pārvalžu speciālisti, pašvaldību un valsts iestāžu pārstāvji, sociālie pedagogi u.c. Pētījuma rezultāti atklāja, ka aptaujas respondenti saskata daudzējādas problēmas attiecībā par institūciju sadarbības īstenošanu, kādā realizējama bērnu tiesību aizsardzība. Tiek skaidrots, ka:

1. Bērnu tiesību aizsardzības jomā nepieciešams pilnveidot un attīstīt prevencijas pasākumus.
2. Nepietiekams realizējamais laiks pienākumu veikšanai.
3. Nepietiekams metodisko materiālu pieejamais klāsts.
4. Nepieciešams pārskatīt atbildības un pienākumu deleģēšanu ģimenēm, vecākiem.

5. Noteikt institūciju (t.sk. izglītības iestāžu) funkciju un nozīmīgumu gadījumos, ja tiek atklāta jebkura veida vardarbība skolā.
6. Nepieciešama izglītības iestāžu programmu izveide bērniem, kuriem vērojamas smagas uzvedības problēmas u.c.
7. Novēlotas informācijas sniegšana sadarbības grupām par vardarbības gadījumiem izglītības iestādēs (Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2019).

Otrkārt, izaicinājumi ar kuriem nākas saskarties izglītības darba vadītājiem pēdējos gados ir atbalsta personāla trūkums. Līdz ar pandēmijas COVID – 19 aizsākumiem un šobrīd valstī noteikto obligāto vakcināciju pret vīrusu pedagogiem un atbalsta personālam, secināms, ka atbalsta personāla iztrūkums būs vēl lielāks. 2021. gada 10. decembrī rīkotajā konferencē “Kur tu esi, skolotāj?” LIZDA priekšsēdētāja Inga Vanaga skaidroja, ka šobrīd akūti iztrūkst atbalsta personāla speciālistu (~ 500 dažādu atbalsta personāla pārstāvju), kā arī atsevišķās izglītības iestādēs nav atbalsta personāla vispār (LIZDA, 2021).

Darba autore konstatē, ka atbalsta personāls ir daudzfunkcionāls atspaidis skolās, kas spēj atpazīt, saskatīt, savlaicīgi pamanīt tiranizēšanu un izglītot, atbalstīt skolēnus. Atbalsta personāls veicina sadarbību, līdzdalību un izpratni par tiranizēšanu. Attiecīgi tas aizvien vairāk kļūst par neatņemamu sastāvdaļu izglītības iestādēs un bez speciālistu iesaistes, izglītības darba vadītājiem būs problemātiski risināt tiranizēšanas akūtos un sarežģītos gadījumus skolā paša un skolotāja spēkiem.

Tiranizēšanu var uzskatīt par sava veida komunikāciju, respektīvi, kad tiranizētājs savu nodomu īstenošanai, izmanto saziņu – attālināti vai tiešsaistē, verbāli vai fiziski. **Vecāki** audzinot bērnu ģimenē ar savu piemēru rāda uzvedības modeli, kā komunicēt, attiekties pret cilvēkiem, līdzcilvēkiem, skolu. Tādējādi ir skaidrs, ka vecāku līdzatbildība par tiranizēšanu ir jāuzņemas jau no mazotnes.

Pētījumi apliecina, ka ģimenēs, kur bērniem – vecākiem ir pozitīva, laba komunikācija, skolās uzvedas un izrāda optimistiskāku, pozitīvāku savstarpējo attieksmi pret saviem vienaudžiem, klasesbiedriem (Lee, 2009). Vecāki un vienaudži ir būtiska pusaudžu sociālā konteksta sastāvdaļa. Ikdienas rutīnas, darba slodzes un noguruma dēļ, reizēm vecāki nevelta bērniem pietiekami laiku, lai sarunātos un īstenotu kopīgas intereses. Bērni un pusaudži savu laiku aizvien vairāk pavada interneta vidē, sociālajos tīklos, izmantojot daudzveidīgas viedierīces. Reizēm vecāki nemana un nepievērš uzmanību tam, ko bērns, pusaudzis dara internetā, tāpēc arī vecākiem nav skaidrības un izpratnes par negatīvajām darbībām un uzvedības atstātajām sekām e-vidē (Barlett & Fennel, 2016).

Maģistra darba autore piekrīt Korejas pētnieku Dong Hun Lī (Dong Hun Lee) un Haedžin Šhin (HaeJin Shin) izteiktajam viedoklim, ka vecāku uzmanības un aprūpes nepietiekamība, palielina lielāku iespēju tiranizēšanas riskam. Bērni neizjutot vecāku gādību, reizēm var izrādīt spēcīgas emocijas – dusmas, agresiju, trauksmi var sasaistīt ar tiranizēšanu. Konceptuāli ir meklējamas kopsakarības starp savstarpējām attiecībām ģimenē, ģimenes klimatā un uzvedībā kopsummā (*Lee&Shin, 2021*). Skolēns dienas daļu pavadod izglītības iestādē, veido un attīsta sociālo mijiedarbību, kas potenciāli darbojas kā psihosociāla sistēma. Uzskatāms, ka tas savukārt veicina saikni starp ģimenes klimatu un tiranizēšanu izglītības iestādē, tādējādi, var secināt, ka šī te ietekme ir attiecināma un saistīta ar skolēnu sociālajām un savstarpējām attiecībām ar vienaudžiem, pedagogiem (*Feldman&Masalha, 2010; Gadaire et al., 2017*).

Tiranizēšana skolās dažkārt rodas no tā, ka tiranizētājs ar to saskaras ģimenē, piemēram, vecāki vai māsa/brāļi ir vardarbīgi. Ir jāmaina vecāku domāšanu par bērnu kā personību un viņa jūtu nozīmīgumu. Bērniem ir jāmaņa empātija, cilvēcība, izvēles iespējas un vērtības, kas palīdzētu viņiem identificēt, izteikt un savaldīt savas jūtas. Kad skolotāji, vecāki un skolas administrācija iegūst izpratni par tiranizēšanas pamatprincipiem un pieņem lēmumus, stratēģijas kā tās novērst, tad skola var meklēt iespējas, lai turpinātu iesākto darbu, attiecībā par tiranizēšanas mazināšanu skolā (*Divencha, 2019*).

2020.gada veiktajā pētījuma dati apliecina, ka vecākiem trūkst izpratnes un informācijas par tiranizēšanas būtību, pašefektivitāti un tā novēršanas iespējām tiranizēšanas situācijās. Daļa vecāku uzskata, ka viņiem nav jāuzņemas līdztbildība par skolēnu tiranizēšanas mazināšanu izglītības iestādes, skolās (*Salimi et al., 2021*).

Vecāku izpratne par to, kas ir tiranizēšana un kāpēc tā ir izplatīta problēma skolās atšķiras, bet faktoros, kurus vecāki izceļ ir sociālā atšķirība, ārējais izskats, zināšanas – gudrība, rase, dzimums, reliģiskās piederība. Interesanti, ka vecāku un skolotāju domas sakrīt, attiecībā par to, ka tiranizēšana skolā vairāk izplatīta meiteņu vidū. Ir vecāki, kuri uzskata, ka tiranizēšana ir vispārpieņemama attīstības un pieaugšanas sastāvdaļa pusaudžiem, “bioloģiska” parādība, jo cilvēka dabā ir tiranizēt, sociokulturāla parādība, jo cilvēki ir “sociāli dzīvnieki”, kas eksistē hierarhijā un savas hierarhijas nozīmes pārbaudei, var izmantot tiranizēšanu, kā arī, ka tiranizēšana ir normāla dzīves un ikdienas sastāvdaļa (*Mishna et al., 2020*). Amerikas Savienotajās valstīs jaunākajā veiktajā pētījumā par vecāku izpratni par tiranizēšanu no viņu redzējuma ir secināts, ka bērni par visām tiranizēšanas situācijām neziņo, ir satraukti, ka tiranizēšana skar viņu bērnus un uzskata, ka tiranizēšana ir problemātiska parādība, kā arī, vecāki vēlas un ir gatavi vērsties pie izglītības iestādes vadības, ja viņu bērni ir bijuši tiranizēšanas upuri (*Stives et al., 2020*).

Kad vecākiem ir izpratne par tiranizēšanas problemātikas nozīmi, kādu lomu viņi spēlē šajā procesā, tad svarīgi ir pievērsties šīs problēmas risināšanā. Lai mazinātu tiranizēšanu, vecākiem un ģimenes locekļiem ir jānosaka striktas robežas attiecībā par nepieņemamu un negatīvu uzvedību, modelēt un kontrolēt skolēna uzvedību ar izpratni, pozitīvismu, neizmantojot jebkāda veida tiranizēšanas veidu. Vecākiem mainot ģimenes dinamikas norises ir tiesības novērst tiranizēšanu (*Hart, 2019*).

Apkopojot aprakstīto informāciju, autore nonāk pie secinājuma, ka bērna, skolēna uzvedība izglītības iestādēs ir atkarīga no tā, kāda ir viņa pieredze, saskarsme un vecāku uzvedība ikdienā sadzīvē. Bērniem, kuriem ir pozitīva saskarsme un veselīgas attiecības ar vecākiem, ģimenes locekļiem, izglītības iestādē nav novērojamas vardarbīgas, agresīvas attiecības starp jauniešiem, klasesbiedriem un netiek izmantota tiranizēšana.

Tiranizēšanas situācijās vecāku līdzdalība un iesaiste ir vadošais komponents un svarīgākā loma, jo vecāki ir pamatbalsts: lai bērnu izglītotu par tiranizēšanu, sekām, empātiju un cieņu vienam pret otru; gadījumos, kad bērns ir jau iesaistītā persona tiranizēšanas procesā – atbalstītu un risinātu problēmu; lai uzturētu komunikāciju ar skolotāju, atbalsta personālu un atbalstītu tiranizēšanas gadījumu risināšanā.

Latvijā un pasaulē, salīdzinoši maz ir veikti pētījumi attiecībā par vecāku iesaisti un pieredzi tiranizēšanas gadījumos, kas izglītības politikas veidotājiem, pedagogiem un izglītības darba vadītājiem palīdzētu izprast tiranizēšanas būtību no ģimenes skata punkta.

Lai pilnvērtīgāk spētu atbildēt uz maģistra darba jautājumu ir nepieciešams pievērsties skolas vadības un pedagoģiskajam procesam, kas aplūkojams šī darba 3.nodaļā. 3.1. apakšnodaļā autore pētījusi izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, kāpēc izglītības iestādes vadītājam ir nozīmīgi izprast šo jēdzienu izglītības kvalitātes, mācīšanas kontekstā un ar kādiem izaicinājumiem ir jāsaskaras. 3.2. apakšnodaļas sākumā autore ir apskatījusi Skandināvijas valstu praksi tiranizēšanas mazināšanai izglītības iestādēs, pēcāk raksturotas Latvijas izglītības vadītāja darbības un iesaiste tiranizēšanas gadījumos no likumdošanas skata punkta.

3. SKOLAS VADĪBAS LOMA TIRANIZĒŠANAS GADĪJUMOS

3.1. Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu un izaicinājumi tā risināšanā

Pirms maģistra darba autore pēta izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu izglītības iestādē, vispirms precizēs vārda “izpratne” lietojumu.

Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā tiek skaidrots, ka izpratne ir “stāvoklis, kad ir uztverta un pilnīgi saprasta (kā) būtība, saturs, nozīme; spēja, prasme uztvert un saprast (kā) būtību, saturu, nozīmi” (Tezaurs.lv, b.g.).

Savukārt, Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīcā teikts, ka izpratne ir “prāta darbības augstākā pakāpe, kas izpaužas izziņas procesā uz lietu būtības izzināšanu virzītā analītiskā domāšanā, neskaidrību vai pretrunīguma apzināšanā, dziļākā izpētē un kopsakarību atrašanās un beidzas ar neskaidrību noskaidrošanu un jēdzienu definēšanu (formulēšanu)” (Skujiņa u.c., 2011, 41.lpp.). Apkopojot abu skaidrojumus par izpratni, maģistra autore secina, ka izpratne ir komplicēts un sistemātisks izziņas ritums, kuras gala mērķis šim izpētes fokusam ir lietu, jēgas, problēmas noskaidrošana, lai pēcāk spētu risināt neskaidros, pētāmos jautājumus. Tādējādi, vēl skaidrojams, ka noteiktu problēmu gadījumā, bez izpratnes nav jēgpilnas un saredzamas problēmas risināšana iespējas gan ilgtermiņā, gan īsākā laika posmā. Izglītības šķērsgrīzumā tiranizēšanas izpratne saistās ar jēdziena, nozīmes, būtības, izaicinājumu, problēmas izpētes un problēmas risinājuma noskaidrošanas.

Katrai skolai ir sava personība, un šī personība ietekmē skolēnu rezultātus, tostarp tiranizēšanas apjomu un raksturu skolā (*Simon & Olson, 2014*). Tiranizēšanas novēršana skolās, šobrīd tiek atzīta par daļu no cilvēktiesības prioritātēm. Skolas pienākums ir rūpēties par skolēniem, skolas personālu, darbiniekiem, savukārt skolām ir morāls pienākums, pievērsties tiranizēšanai un nodrošināt skolēnu drošību izglītības iestādēs (*National Centre Against Bullying, n.d.*). Kā minēts Bērnu, ģimenes un jaunatnes politikas attīstības pamatnostādņēs 2021.-2027. gadam, kas šobrīd ir izstrādes procesā, tad viens no mērķiem ir “sekmēt bērnu un jauniešu drošību, attīstību, psiholoģisko un emocionālo labklājību” un viens no rīcības orientieriem ir izskaust jebkāda veida vardarbību, novēršot vardarbības riskus izglītības iestādēs. Tiranizēšana ir valsts, pašvaldību, sabiedrības līdzatbildība un visu pienākums ir izskaust to. Svarīgi izglītēt visas sabiedrības un savas jomas profesionāļus par tiranizēšanas riskiem. Viennozīmīgi ir jāveicina problēmas izpratne skolotāju, veselības aprūpes, tiesībsargājošo institūcijas speciālistu vidū (Labklājības ministrija, 2021), kā arī izglītības iestādes vadītāju skatījumā.

Izglītības iestādes vadītāji ir atbildīgi par tiranizēšanas mazināšanu un risināšanu izglītības iestādēs, tomēr maz ir zināms par vadītāju izpratni un izaicinājumiem, ar kuriem nākas saskarties, risinot tiranizēšanas gadījumus un problēmsituācijas. Darba autore, jau iepriekšējo nodaļu izklāstā skaidroja, ka līdz ar plašajām publikācijām par tiranizēšanas apjomu palielināšanos un Latvijas iesaisti OECD līdzdalību starptautiskajos pētījumos, skaidrāk izkristalizējas patiesais redzējums par tiranizēšanas nopietnību un problemātiku izglītības iestādēs. Vēl darba autore saskata citu negatīvu iezīmi, ka tiranizēšanas izpratne starp izglītības iestādes vadītājiem attiecībā par reputācijas saglabāšanas jautājumu atšķiras, jebšu izglītības vadītāji par tiranizēšanas gadījumiem noklusē un neziņo sava prestiža dēļ. Arī līdzīgu viedokli min Raunas vidusskolas vadītājs Edgars Plētiens, kas stāsta, ka daudzās Latvijas skolās ir vērojama tiranizēšana, vardarbība, jo skolās, kur ir daudz skolēnu un skolas personāla, pastāv tiranizēšanas mijiedarbība. Izglītības vadītājs akcentē, neticami ir tas, ka izglītības iestādes vadītāji liek domāt, ka skolās nav tiranizēšanas un izglītības iestādes vadītāji to slēpj. Drosmes jautājums ir izteikt publiski par reālo situāciju, kas patiesībā notiek izglītības iestādēs. Plētiens pauž savu nostāju par tiranizēšanas izpratni, ka *“Svarīgi, ka skolas vadībai ir dziļa izpratne par to, ka dažāda veida pāridarījumiem skolā ir būtiska nozīme skolēnu sasniegumos. Tas ir pirmais solis”* (Linka un Zvaigzne, 2021; Laganovskis, 2019).

Salīdzinājumam ar izglītības iestādes vadītāja un skolotāju izpratni par tiranizēšanu, konstatējams, ka atšķirīga ir izpratne par katra lomu tiranizēšanas novēršanā un kompetenci – komunikāciju gadījumos ar tiranizētāju, viņa vecākiem. Izglītības iestādes vadītāji tiranizēšanas problēmsituācijas risināšanā, komunicējot ar tiranizētāju un tiranizētāja vecākiem, jūtas daudz zinošāki un pārliecinātāki tiranizēšanas jautājumos, savukārt, skolotājiem ir nozīmīgāka loma tiranizēšanas novēršanai skolās (Kennedy at al., 2012). Vēl arī cits viedoklis jau tika minēts 1. nodaļas ietvaros, ka izglītības iestādes vadītāja loma ieņem zīmīgu vietu, lai iesaistītos tiranizēšanas mazināšanā, kā arī izglītības iestādes vadītāja izpratne un līdzdalība par savas lomas nozīmīgumu, vērtību netransformējas strauji, jo, līdz ar lielākas autonomijas ieviešanu, mainās uzsvars uz administratīviem pienākumiem, uzdevumiem (Årlestig, Day & Johansson, (Eds.), 2016). Autoresprāt, tiranizēšanas mazināšanai un izskaušanai ir svarīga gan skolotāju, gan izglītības vadītāja loma, kas veido mijiedarbību, lai atbalstītu abu centienus izskaust tiranizēšanu skolās. Izglītības iestāde, tās vadītājs var palīdzēt skolotājam tiranizēšanas izprašanai, atbalstam un izglītošanai, ja:

1. Anonīmi (anonīmā vidē) sniedz iespēju apspriest to, kā skolotājs izprot un pārvalda tiranizēšanas gadījumus;

2. Nodrošina skolotājam/-iem konfidencialu, drošu telpu, kur saņemt nepieciešamo atbalstu un var dalīties ar savu tiranizēšanas pieredzi. Rekomendējams, ka šis atbalsts skolotājam tiek sniegt no personām, kas atrodas ārpus izglītības iestādes telpām (piemēram, sociālais darbinieks), lai skolotājam nebūtu jāvilcinās taujāt pēc palīdzības, ja baidās, ka tiktu izdarīts spiediens, attiecībā par karjeras turpināšanu esošajā skolā.
3. Rekomendē un īsteno izglītojošus pasākumus, apmācības par pašpalīdzību un pozitīvu sadarbības stratēģijām (*WHO*, 2019).

Tiranizēšanas apkarošanai izglītības iestādē ir nepieciešama partnerība ar skolotājiem, skolas un atbalsta personālu, vadību. Skolēniem labāki un pozitīvāki mācību rezultāti vērojami tad, ja skolēni, vienaudži jūt atbalstu, rūpes un pozitīvas attiecības, ko modelē un par paraugu rāda izglītības iestādes vadītājs un pedagogi (*Rodkin et al.*, 2015).

Pēdējos gados, aktualizējot jautājumus par tiranizēšanas problemātiku skolās, izglītības iestādes vadītāji meklē veidus, kas palīdzētu gūt labākus rezultātus. Izglītības vadību var uzskatīt par attiecību – relācijas vadību, kas tiek konceptualizēta no mijiedarbības perspektīvas. Tas nozīmē, ka tā ir sadarbība izglītības darba vadītājam ar apkārtējiem – skolotājiem, personālu, skolēniem. Izglītības darba vadītājam tas nozīmē – izprast un atbildēt uz jautājumiem: kas, kā un kādā veidā. Tiranizēšana un tā process ir sastopams attiecību līmenī un, lai cīnās ar tiranizēšanu gūtu panākumus, tas ir jāīsteno attiecīgajā līmenī un, tas ir jāizprot (*Cunliffe & Eriksen*, 2011). Tiranizēšanu nevar uzskatīt par likumīgu, pieņemtu aktu, kas vērojama un skatāma tikai šī te likuma ietvaros. Tā var būt vērojama un skatāma ikdienas dzīvē, mājās, sabiedrībā. Tādēļ, mainoties sabiedrības un cilvēku izpratnei par tiranizēšanu, mainīsies arī paaudzes uzskati par uzvedības un tiranizēšanas normām.

Lai preventīvi mazinātu tiranizēšanu izglītības iestādēs, skolās dažādās pasaules valstīs, ievieš preventijas un antitiranizēšanas programmas, par kurām neliels ieskats aplūkojams šī darba 3.2. apakšnodaļas sākumā. Statistikas dati par tiranizēšanas apjomu ir atšķirīgi, tomēr par tiranizēšanas problēmas pastāvību viedokļi nemainās. Pirmkārt, tiranizēšanas jēdziena trūkums izglītības un valsts mēroga likumdošanā, tiranizēšanas pētīšanas, izziņas metodikā, kas izglītības iestādes vadītājiem mazina izpratni, cik nozīmīgi ir vērtējamās izglītības iestāžu, to vadītāju lomas vienotas un atbildīgas koncepcijas īstenošanā. Otrkārt, tiranizēšanas aprises, problemātikas lielums ir skaidrojama ar ieviesti tiranizēšanas pasākumiem izglītības iestādēs, kuri ir tikai formāli. Iztrūkst vienotas koncepcijas piemērotības, kurā ietverts, izpētīts viss tiranizēšanas kvantitatīvais apjoms (*Wong et al.*, 2011; *Evans & Smokowski*, 2016; *Foody et al.*, 2018).

Treškārt, tiranizēšanas mazināšanas jautājumus izglītības iestādes vadītāji atstāj otrā plānā – mainās izvirzīto mērķu izpildes nozīmība. Mainoties izglītības prioritātēm, mainās arī izpratne un redzējums par primārajiem izglītības iestādes realizējamiem mērķiem, uzdevumiem. Latvijā un citviet pasaulē, priekšplānā tiek izvirzīti tādi jautājumi kā skolēnu izglītības kvalitātes, skolēnu sasniegumu uzlabošana, izjūtams arī spiediens par esošā mācību standarta realizāciju (Spillane & Kenney, 2012; UNESCO, 2016a), tādēļ izglītības darba vadītājiem tiek izvirzītas aizvien jaunas prasības, kas ietekmē spēju īstenot un uzņemties jaunas prioritātes, lomas (Bruening et al., 2018).

Izglītības darba vadītāju izpratne par tiranizēšanas jēdzienu nav vienozīmīga, jo katrs to asociē ar savu akadēmisko, pieredzēto un likumisko izpratni. Neliels ieskats par izglītības darba vadītāju tiranizēšanas jēdziena izpratni uzskatāmi attēlots 3.1. tabulā.

3.1.tabula. Izglītības iestādes vadītāju izpratne par tiranizēšanas jēdzienu

Tiranizēšanas jēdzien skaidrojums
Jebkura situācija, kad skolēns netiek cienīts, izsmiets un tiranizēšana var būt sociāla, verbāla un fiziska
Tiranizēšana ir neapmierinošas, neērtas vides radīšana skolēniem
Tiranizēšana ir darbība, kas liek cilvēkiem neērti par to, kas viņi ir un par lietām, kuras viņi nevar mainīt
Tiranizēšana ir patstāvīga, visaptveroša mērķēšana noteiktam skolēnam vai skolēnu grupai ar mērķi sāpināt emocionāli vai fiziski un radīt neērtības
Jebkas, kas vienaudzim, skolēnam izglītības iestādē liek justies nedroši un neērti u.c.

Avots: autores veidots pēc (Nieves, 2017).

Maģistra darba autore atklāj, ka šie minētie piemēri pilnībā neatspoguļo tiranizēšana jēdziena būtību, saturu un tā īstenošanas nolūkus, tāpēc, autoresprāt, izglītības darba vadītājiem ir jābūt vienotam redzējumam un skaidrībai par to, kas ir tiranizēšana, ko tā sevī ietver, kāda ir tās būtība. Latvijā jēdziens “tiranizēšana” izglītības kontekstā, likuma un skolas noteiktajos un obligātajos dokumentos netiek lietots. Izglītības iestādēs vadītāji vadās pēc MK noteikumiem nr. 1338, kuros tiek lietoti jēdzieni fiziskā vai emocionālā vardarbība. Detalizētāks pārskats par izglītības iestādes vadītāja rīcību, darbību no likumdošanas skata punkta ir skatāms 3.2. apakšnodaļā.

Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu var ietekmēt tādi faktori un cēloņi kā:

- 1) nav apmācīti un izglītoti skolotāji, kam tiek sniegts pastāvīgs atbalsts;
- 2) bērnu neizglītība attiecībā par tiranizēšanas sekām, cēloņiem, atbildību;
- 3) valsts, pašvaldību, izglītības iestāžu neiesaiste, atbildības noņemšana;
- 4) finansējums;

- 5) nav vienotas programmas un intervences, kuru pamatā ir pētījumi, pierādījumi par efektivitāti un ietekmi uz skolu tiranizēšanu;
- 6) likumdošanas nesakārtotība attiecībā par tiranizēšanu un vardarbību;
- 7) zems SEM izglītības sistēmā;
- 8) izglītības iestādes vadītāja neziņošana par tiranizēšanas gadījumiem, lai saglabātu izglītības iestādes prestižu;
- 9) pieejamība un saniedzamība nav apturama no tiranizētāju puses (kibertiranizēšana);
- 10) nav efektīva sistēmas ziņošana par skolu tiranizēšanu un to novērošanu u.c.

Analizējot zinātnisko literatūru par izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, nonāk pie sekojošiem secinājumiem:

1. Likumdošanas sadrumstalotība un neprecizitātes, maina izglītības iestādes vadītāju izpratni par tiranizēšanas jēdzienu.
2. Izglītības darba vadītāja izpratne un problēmas iedziļināšanās atklāj to, kā izglītības vadītājs uztver tiranizēšanu kā uzvedības normu, problēmas ietekmi uz skolēniem un izglītības kopienu.
3. Ikvienam izglītības iestādes vadītājam ir svarīgi izprast, kādas sekas tiranizēšana var atstāt uz visu izglītības iestādi, izglītojamiem un personālu, ja šī problēma tiek noliegta, slēpta, noklusēta. Izglītības darba vadītāja morāls un ētikas pienākums ir pievērsties tiranizēšanas izskaušanai un mazināšanai, nevis jāpalielina tā algoritms un izplatība.
4. Tiranizēšanas izprašana nozīmē to pārvaldīt. Tiranizēšana ir sistēma un tās atribūti ir skolēni, skolotāji, izglītības darba vadītājs, prevencija, pasākumi tiranizēšanas mazināšanai, vide, resursi, izglītošanas pasākumi skolēniem un pedagogiem u.c.

3.2. Izglītības iestādes vadītāja iesaiste un atbildība tiranizēšanas gadījumos

Pēdējos gados tiek pievērsta uzmanība skolas vides un skolēnu labizjūtas uzlabošanai izglītības iestādēs. Pašsaprotami, ka izglītības iestādē, kur vērojama tiranizēšana skolēnu vidū, nav uzskatāma skolēniem par emocionāli drošu un pozitīvu vidi. Tiranizēšanas gadījumu izskaušanai un mazināšanai, izglītības iestādes veic prevencijas pasākumus, tiek īstenotas dažādas kampaņas, akcijas skolā, ar mērķi izglītēt skolēnus un personālu, kā arī tiek ieviestas antitiranizēšanas programmas.

Antitiranizēšanas programmas ir ieviestas daudzās pasaules valstīs un, kā labās prakses piemēru var minēt Skandināvijas valstis, kur tiek īpaša uzmanība pievērsta tiranizēšanas novēršanai. Zviedrijā tiek īstenota antitiranizēšanas programma "Friends", kuras devīze ir "Nulles tolerance pret tiranizēšanu". Friends programma ir veidota 4 darbības jomās:

- 1) *Pētniecība* – tiek veikti pētījumi, kuri palīdz gūt jaunus ieskus, zināšanas, tādējādi tiek aktualizēti un izstrādāti aizvien jauni rīki, metodes un paņēmieni tiranizēšanas mazināšanai skolās;
- 2) *Apmācības* – regulāra personāla apmācība un pieredzes apmaiņa, prakses starp izglītības iestādēm, sporta skolām, vecākiem un sadarbības partneriem;
- 3) *Atbalsts/padoms* – patstāvīgi tiek sniegts atbalsts, padoms pieaugušajiem, bērniem, jauniešiem, kas tiek pakļauti tiranizēšanai vai kāds, kurš izjūt nedrošību;
- 4) *Aizstāvība* – tiek akcentēta problēma, īstenoti pasākumi un iesaiste tiranizēšanas apkarošanā, norisinās cīņa par bērnu tiesībām (*Friends.se*, n.d.)

Norvēģijā tiranizēšanas mazināšanai un prevencijai realizē “MOT” programmu (*MOT Foundation*), kas savu koncepciju šobrīd attīstījusi un piedāvā izmantot tādos kontinentos kā Eiropa, Amerika, Āzija un Āfrika. Esošā programma ir radīta jauniešiem, pusaudžiem ar mērķi veicināt izpratni par drošu skolas un klases vidi, savstarpējām attiecībām un skolas kultūru. Mērķauditorija ik gadu tiek paplašināta un šobrīd, tiek piedāvātas izglītojošas programmas izglītības darba vadītājiem, pašvaldībām, pedagogiem, skolotājiem sākumskolā un pieaugušajiem, kas darbojas ar jauniešiem un bērniem. MOT programmas koncepcija ir vērsta uz 3 vērtībām (pateikt nē, dzīvot, rūpēties) un galvenais mērķis ir mazināt, novērst tiranizēšanu, vardarbību, noziedzību, mentālā rakstura, atstumtības, paliatīvo vielu lietošanas problēmas (*MOT*, n.d.).

Savukārt, Somijā tiranizēšanas apkarošanai un mazināšanai tiek izmantota “KiVa” programma (KiVa Program), kuru veido 3 elementi – monitorings, intervence, profilakse. Esošo programmu virza Somijas Turku Universitātes vadošā pētniece, profesore Kristīna Salmivali (Christina Salmivalli) un pētniece Elisa Poskiparta (Elisa Poskiparta). Prevencijas programma ir visplašāk un ilgāk pētītā programma pirms/pēc ieviešanas esošajās skolās. Esošie pētījumi apliecina, ka programma ir statistiski nozīmīgi mazinājusi tiranizēšanas izplatību izglītības iestādēs un skolēni, pusaudži ziņo par šiem negatīvajiem gadījumiem skolas. KiVa programma šobrīd tiek īstenota vairāk kā 20 valstīs, arī Latvijas kaimiņvalstī Igaunijā. Programmā arī ietvertas sadaļas arī vecākiem un viņu izglītošanai, sadarbībai un problēmas preventīvai mazināšanai. KiVa programmas uzsvars tiek likts ne tikai no mazotnes, kad tiek veikta pārraudzība bērnu rotaļlaukumos, bet sistemātisks un ilgstošs darbs disciplinārās pieejas un metodes meklējumos, personālu un skolotāju apmācības, vecāku konferenču rīkošanai visa mācību gada laikā (*KiVa Program*, n.d.).

Salīdzinājumā ar citām pasaules valstīm, Latvijā nav izstrādātas vienotas stratēģijas vai programmas tiranizēšanas novēršanai. Tomēr jautājumi, kas attiecināmi par tiranizēšanas

izskaušanu un bērnu tiesību ievērošanu ir aplūkojami 7.gades attīstības plānā. Veselības ministrijas, Sabiedrības veselības departamenta nodaļas vadītāja Jana Feldmane skaidro, ka Latvijas šā brīža izaicinājums ir nodrošināt sociālo un veselības aprūpes pārstāvju, speciālistu koordināciju. Kā risinājums, šobrīd Latvijas novados tiek rīkoti semināri, kas apvieno profesionāļus, lai veicinātu savstarpējo saikni un sadarbību. Veselības ministrija arī īstenojusi vadlīnijas, organizējot seminārus, lai atbalstītu veselības sektora pārstāvjiem laikus atklāt, reaģēt, ja ir aizdomās par vardarbību, tiranizēšanu (WHO, 2020).

Latvijas izglītības iestādēs ir normatīvie akti, kuros ir noteikts, ka izglītības iestādes dibinātājs un izglītības iestāde ir atbildīga par tiranizēšanas mazināšanu. Tiranizēšanas gadījumu konstatēšanā, izglītības iestādes vadītājs veic nepieciešamās darbības, procedūru, kas grafiski aplūkojams 3.3.tabulā.

3.2.tabula. Izglītības iestādes vadītāja rīcība tiranizēšanas gadījumos

Izglītības iestādes vadītājs rīcība
Nodrošina izglītojamam, kurš apdraud savu vai citu personu drošību, veselību, dzīvību, mācības citā telpā sociālā pedagoga, izglītības psihologa vai cita pedagoga klātbūtnē (mācības citā telpā var ilgt no vienas mācību stundas līdz mācību dienas beigām).
Rakstiski (papīra vai elektroniska dokumenta formā) nosūta izglītojamā vecākiem informāciju par izglītojamā uzvedību un nepieciešamo vecāku sadarbību ar izglītības iestādi.
Vadītājs rīkojumā nosaka atbalsta personāla pienākumus, lai veicinātu turpmāko sadarbību ar izglītojamo un vecākiem un izstrādātu atbalsta pasākumus atbilstoši izglītojamā vajadzībām un situācijai.
Vadītājam ir tiesības pieaicināt nepieciešamos speciālistus, lai nodrošinātu uzlabojumus izglītojamā uzvedībā un mācībās.

Avots: autores veidots pēc (MK Nr.1338).

Bērnu aizsardzības likums paredz, ka: “Bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citās tādās iestādēs, kurās uzturas bērni, šo iestāžu vadītāji un darbinieki, bērnu pasākumu un tādu pasākumu organizatori, kuros piedalās bērni, personas, kuras minētajās iestādēs un pasākumos veic brīvprātīgo darbu vai saskaņā ar šīm iestādēm noslēgto vienošanos sniedz pakalpojumu, ir atbildīgas par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības” (Latvijas Vēstnesis, 2021).

Savukārt, Civillikuma 1635. pantā skaidrots: “Katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot ” (Valdības Vēstnesis, 2015).

Izglītības iestādēs, skolās ikvienam skolēnam ir jāievēro iekšējās kārtības noteikumi un, ja izglītojamais šo kārtību pārkāpj vai neievēro, tam ir jāuzņemas atbildība par noteikumu neievērošanu. Saskaņā ar Izglītības likumu (54.pantu) paredz, ka izglītojamā pienākums ir:

1. “ievērot izglītības iestādes nolikumu vai satversmi un iekšējos normatīvos aktus, tajā skaitā iekšējās kārtības noteikumus, un ar savu rīcību nediskreditēt izglītības iestādi;
2. ievērot pedagogu, izglītojamo un citu personu tiesības un intereses;
3. nepieļaut emocionālu un fizisku vardarbību;
4. neapdraudēt savu un citu personu veselību, drošību un dzīvību” (Latvijas Vēstnesis, 2011).

Par to, kāda atbildība tiek noteikta par skolas iekšējo kārtību noteikumu neievērošanu un pārkāpšanu, katra izglītības iestāde to nosaka individuāli. Ikvienā izglītības iestādē, iekšējās kārtības noteikumi tiek izdoti saskaņā ar Izglītības likumu, Vispārējās izglītības likumu, Bērnu tiesību aizsardzības likumu, 2009.gada 24.novembra Ministru kabineta noteikumiem Nr. 1338 „Kārtība kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos”, 2010.gada 23.marta MK noteikumiem Nr. 277 „Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo profilaktiskā veselības aprūpe un pirmās palīdzības pieejamība izglītības iestādēs” un skolas nolikumu.

Izglītības iestādē iekšējās kārtības noteikumos tiek norādītas precīzas un konkrētas darbības, sekas un sankcijas, ja tiek pārkāpti šie nosacījumi. Sankcijas, kuras var tikt piemērotas: ieraksts mācību portālā (piemēram, e-klase.lv, mykoob.lv), rakstiska piezīme dienasgrāmatā/e-dienasgrāmatā, individuāla saruna, mutisks aizrādījums, telefoniska informācija vecākiem, saruna ar skolēnu un vecākiem, policijas pārstāvi u.c. Par izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu iepazīstināšanu ir atbildīgs mācību priekšmeta skolotājs un klases audzinātājs.

Izglītības iestādēs tiranizēšanas gadījumos ir audzinoša un preventīva rakstura pasākumi, kas attiecināmi uz sociālajiem procesiem, respektīvi, pusaudžu savstarpējo attiecību uzlabošanai, kopējās atmosfēras un klimata uzlabošanai. Statistiski nav veikti pētījumi par sistemātisku un vienotu pieeju par tiranizēšanas problēmrisinājumu, kad tā jau ir radusies (Cross et al., 2018; Rigby, 2014).

Saskaņā ar Saeimas pieņemto likumu “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 6. pantu paredz, ka bērnam var:

1. “izteikt brīdinājumu;
2. uzlikt par pienākumu atvainoties cietušajām personām, ja tās piekrīt tikt ar vainīgo;

3. nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citām personām, iestādēm vai organizācijām;
4. uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas;
5. bērnam, kurš sasniedzis 15 gadu vecumu un kuram ir ienākumi, — uzlikt par pienākumu atlīdzināt nodarīto zaudējumu;
6. noteikt uzvedības ierobežojumus;
7. uzlikt par pienākumu veikt sabiedrisko darbu; ievietot bērnu sociālās korekcijas izglītības iestādē” (Latvijas Vēstnesis, 2016). Savukārt 10.¹ pantā minēts, ka bērnam var: “piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – uzvedības ierobežojumus, bērnam uzliet par pienākumu veikt noteiktas darbības vai atturēties no noteiktu darbību veikšanas; aizliegt satikties ar noteiktām personām; aizliegt apmeklēt noteiktas sabiedriskās vietas; uzlikt par pienākumu periodiski (vienu līdz četras reizes mēnesī) ierasties uz reģistrāciju Valsts policijā; uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās; uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista” (Latvijas Vēstnesis, 2016).

Dažādām pasaules valstīm, kurām ir izdevies samazināt tiranizēšanu skolās vai saglabāt zemu izplatību, ir vairāki kopīgi faktori. Galvenie faktori ir:

1. Apmācīti un izglītoti skolotāji, kam tiek sniegts pastāvīgs atbalsts.
2. Programmas un intervences, kuru pamatā ir pētījumi, pierādījumi par efektivitāti un ietekmi uz skolu tiranizēšanu.
3. Efektīva sistēmas ziņošana par skolu tiranizēšanu un to novērošanu.
4. Sadarbība starp izglītības nozarēm un plašu partneru loku valsts līmenī, tostarp ministrijām, kas nav izglītības nozares, pētniecības iestādes un pilsoniskās sabiedrības organizācijas.
5. Atbalsta mehānismi skolēniem, kurus skārusi tiranizēšana skolās.
6. Spēcīga politiskā vadība, stingra tiesiskā un politiskā sistēma, konsekventa politika attiecībā uz tiranizēšanu pret bērniem, skolās un ar to saistītiem jautājumiem.
7. Veicina uzticamu, pozitīvu klimatu izglītības iestādēs un klases vidī, tostarp pozitīvas uzvedības izmantošanu.
8. Stingra apņemšanās ievērot bērnu tiesības.
9. Visu ieinteresēto personu iesaistīšana un līdzdalība skolas sabiedrībā (UNESCO, 2019).

Izglītības iestādes akcentē, lai mazinātu un novērtu tiranizēšanas gadījumus skolās, ir nepieciešams par šiem gadījumiem informēt. Bet, tiranizēšanas upuri reizēm neizvēlas sniegt jebkādu informāciju, jo neuzticas pieaugušajam, skolotājam vai kādam no skolas personāla,

uzskata, ka sniegtā informācija nav konfidenciāla, bailes no sekām, nosodījuma un nesaņems vēlamu atbalstu, palīdzību. Tiranizēšanas mazināšanai un pakāpeniskai izskaušanai, izglītības vadītājiem ir jāpievērš īpaša uzmanība ziņošanas sistēmai, jo šobrīd vispārējās izglītības iestādēs nav vienotas un efektīvas ziņošanas sistēmas par tiranizēšanu. Pasaules Veselības Organizācija iesaka izmantot metodes skolās, kuras ikvienam ir ērtas, drošas, konfidenciālas, piemēram, izveidot tiešsaistes platformu, sarunu – tērzēšanas telpu, konkrēti ziņojumu punkti skolā, uzticības tālruņa līnija u.c (*WHO*, 2019).

Apkopojot 3.2. apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka:

1. Latvijā nav izstrādātas vienotas stratēģijas vai antitiranizēšanas programmas tiranizēšanas novēršanai vispārējās izglītības iestādēs.
2. Izglītības iestādes vadītāja tiesiskais pamats, kas nosaka un apstiprina iekšējās kārtības noteikumus, nolikumus, rīcību ir – Vispārējās izglītības likums, Izglītības likums, MK noteikumi. Bērnu tiesiskais pamats, kas aizsargā bērnu tiesības ir Bērnu aizsardzības likums, Civillikums, Satversme, normatīvie akti u.c.
3. Latvijas Republikas likuma ietvaros ir noteikts, ka izglītības iestādēs konstatējot vardarbību, tiek lietoti jēdzieni fiziskā un emocionālā vardarbība un izglītības iestādes vadās pēc MK noteikumiem nr. 1338 “Kārtība par rīcību, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība”. Jēdziens tiranizēšana izglītības kontekstā netiek lietots un izmantots.
4. Izglītības iestādēs tiranizēšanas gadījumos lielākoties ir audzinoša un preventīva rakstura pasākumi, kas attiecināmi uz sociālajiem procesiem.

Tātad, apkopjot būtiskāko, maģistra darba autore secina, ka:

1. Tiranizēšanas jēdziena pirmsākumi aplūkojami XIX. gs, Ziemeļvalstī Norvēģijā.
2. Tiranizēšana ir uzvedības veids, tai ir raksturīga iebiedēšana, agresija, varmācīga, negatīva uzvedība ar mērķi nodarīt kaitējumu savam upurim gan grupā, gan vienpersoniski. Tiranizēšana ir vardarbības forma un izpausme, kas ir izplatīta skolā, skolas vidē un no tās nav pasargāts neviens.
3. Tiranizēšana tiek klasificēta 6 veidos un tā izpausmes skolā ir kā fiziskā, seksuālā un psiholoģiskā tiranizēšana. Tiranizēšana var notikt gan klātienē, gan tiešsaistē ar mērķi sāpināt, noniecināt un, bieži vien, tiranizēšanas aculiecinieki neiejaucas notiekošajā.
4. Kibertiranizēšana būtiski skar izglītojamās attālinātajā mācību procesā, COVID-19 pandēmijas laikā un tai ir vairākas formas un izpausmes veidi.
5. Tiranizētāji tiek iedalīti 6 kategorijās, bet kā bīstamākās un izplatītākās skolas vidē tiek minētas vienaldzīgie tiranizētāji, kolektīvie (grupas) tiranizētāji un tiranizētāji – upuri.

6. Tiranizēšana ir sarežģīta parādība skolā un katrai iesaistītai personai ir noteikta loma tajā: tiranizētājs, upuris un šī procesa vērotājs, malā stāvētājs.
7. Tiranizēšanas pazīmes ir vērojamas gan kā fiziskas, gan kā emocionālas traumas. Bērnam piedzīvojot tiranizēšanu, var būt problēmas ar akadēmiskajiem sasniegumiem skolā, veselības (ēšanas paradumu maiņa, miega traucējumi, depresija u.c.) traucējumi, dzīves kvalitātes pasliktināšanās, kas atstāj iespaidu nākotnē cilvēkam pieaugot. Tiranizētājs arī nav izņēmums, un esošā pieredze var radīt traumatiski emocionālas un psiholoģiskas sekas pusaudžu gados līdz briedumam.
8. Tiranizēšana kā process nav īslaicīgs un līdz ar to, tas rada ilgtermiņa un ilglaicīgas sekas visām iesaistītajām personām: tiranizētājam, upurim, vecākiem, skolotājiem, izglītības iestādei kopumā. Skolēni, kas piedzīvo un īsteno šo tiranizēšanas procesu skolā, ir pakļauti dažādiem riska faktoriem. Bērni, kas piedzīvojuši tiranizēšanu ģimenē, savu uzvedības modeli, pieredzi veido turpmāk un izrāda savu agresiju, varas pozīcijas, nespēju just līdzi, risināt problēmsituācijas ar tiranizēšanas palīdzību izglītības iestādē.
9. Izglītības iestādes vadītājs ir vadības un mijiedarbības pamats, kas īsteno un nodrošina šo pamatu skolas personālam, pedagogiem, izglītojamiem. Izglītības iestādes vadītājs ir atbildīgs par skolas ārējo un iekšējo funkciju un darbību izpildi, administrējot un stratēģiski vadot izglītības iestādi. Funkcijas ir daudzveidīgas un ikdienas darbā, lēmumu pieņemšanā, problēmsituāciju risināšanā, komunikācijā ar personālu, līdera un menedžera funkcijas var korelēties.
10. Izglītības iestādes vadītājs var būt izcils līderis ar menedžera dotībām un īpašībām, lai sasniegtu savus mērķus, realizētu uzdevumus, vadītu izglītības iestādi, pārvaldītu un uzturētu komunikāciju ar savu personālu.
11. Izglītības iestādes vadītāja tiek sagaidīts daudz, tiek ņemtas vērā vadītāju amata kompetences, tiek izvirzītas prasības attiecībā par nebijušām lietpratībām – kompetencēm un iemaņām. Izglītības darba vadītājs nav tikai amats, bet personība, kura, šī brīža mainīgajā pārmaiņu procesā spēj redzēt un saskatīt plašāk, vienlaikus pārvaldos izglītības iestādi, personālu un savu laiku. Teicams izglītības darba vadītājs mudina un motivē.
12. Izglītības iestādes klimats ietver sevī mācīšanu un mācīšanās vidi, savstarpējās attiecības, drošību un veselību. Ja skolas klimats ir tendēts uz empātiju, pozitīvismu, cieņu, šāds ilgspējīgs klimats attīsta mācīšanos, veicina veselīgu attīstību un nostiprina savstarpējas attiecības, vērtības un normas. Skolas klimats atspoguļo skolēnu, vecāku, pedagogu un personāla personiskās un morāles apmierinājumu, labizjūtu.

13. Skolas klimats ir dimensionāls jēdziens, kas attiecināms uz izglītības iestādes ideoloģijas, atmosfēras, izjūtu un raksturlieluma kopumu un tas ir būtisks izglītības sasniegumus noteicošais faktors.
14. Skolotāju iejaukšanās būtiski ietekmē to, kā skolēni redz tiranizēšanu un izpratni par to. Skolotājam ir jāatbalsta tiranizēšanas pārtraukšana, tādējādi atbalstot skolēnus, radot un palielinot viņu pārliecību par pareiza lēmumu pieņemšanu, drošības sajūtu skolās. Skolotājam ir pieejamas metodes un līdzekļi, lai izglītotu skolēnus par tiranizēšanu un tas, cik skolēni to spēs uztvert ir atkarīgs no skolotāja zināšanām, izpratnes un radošuma.
15. Atbalsta personāls – daudzfunkcionāls atspazds skolās, kas spēj atpazīt, saskatīt, savlaicīgi pamanīt tiranizēšanu un izglītot, atbalstīt skolēnus. Atbalsta personāls veicina sadarbību, līdzdalību un izpratni par tiranizēšanu. Attiecīgi tas aizvien vairāk kļūst par neatņemamu sastāvdaļu izglītības iestādēs un bez speciālistu iesaistes, izglītības darba vadītājiem būs problemātiski risināt tiranizēšanas akūtos un sarežģītos gadījumus skolā pašā un skolotāja spēkiem.
16. Bērna, skolēna uzvedība izglītības iestādēs ir atkarīga no tā, kāda ir viņa pieredze, saskarsme un vecāku uzvedība ikdienā sadzīvē. Bērniem, kuriem ir pozitīva saskarsme un veselīgas attiecības ar vecākiem, ģimenes locekļiem, izglītības iestādē nav novērojamas vardarbīgas, agresīvas attiecības starp jauniešiem, klasesbiedriem un netiek izmantota tiranizēšana.
17. Tiranizēšanas situācijās vecāku līdzdalība un iesaiste ir vadošais komponents un svarīgākā loma, jo vecāki ir pamatbalsts: lai bērnu izglītotu par tiranizēšanu, sekām, empātiju un cieņu vienam pret otru; gadījumos, kad bērns ir jau iesaistītā persona tiranizēšanas procesā – atbalstītu un risinātu problēmu; lai uzturētu komunikāciju ar skolotāju, atbalsta personālu un atbalstītu tiranizēšanas gadījumu risināšanā. Latvijā un pasaulē, salīdzinoši maz ir veikti pētījumi attiecībā par vecāku iesaisti un pieredzi tiranizēšanas gadījumos, kas izglītības politikas veidotājiem, pedagogiem un izglītības darba vadītājiem palīdzētu izprast tiranizēšanas būtību no ģimenes skata punkta.
18. Izglītības darba vadītājiem ir jābūt vienotam redzējumam un skaidrībai par to, kas ir tiranizēšana, ko tā sevī ietver, kāda ir tās būtība. Latvijā jēdziens “tiranizēšana” izglītības kontekstā, likuma un skolas noteiktajos un obligātajos dokumentos netiek lietots.
19. Likumdošanas sadrumstalotība un neprecizitātes, maina izglītības iestādes vadītāju izpratni par tiranizēšanas jēdzienu.

20. Izglītības darba vadītāja izpratne un problēmas iedziļināšanās atklāj to, kā izglītības vadītājs uztver tiranizēšanu kā uzvedības normu, problēmas ietekmi uz skolēniem un izglītības kopienu.
21. Ikvienam izglītības iestādes vadītājam ir svarīgi izprast, kādas sekas tiranizēšana var atstāt uz visu izglītības iestādi, izglītojamiem un personālu, ja šī problēma tiek noliegta, slēpta, noklusēta. Izglītības darba vadītāja morāls un ētikas pienākums ir pievērsties tiranizēšanas izskaušanai un mazināšanai, nevis jāpalielina tā algoritms un izplatība.
22. Tiranizēšanas izprašana nozīmē to pārvaldīt. Tiranizēšana ir sistēma un tās atribūti ir skolēni, skolotāji, izglītības darba vadītājs, prevencija, pasākumi tiranizēšanas mazināšanai, vide, resursi, izglītošanas pasākumi skolēniem un pedagogiem u.c.
23. Latvijā nav izstrādātas vienotas stratēģijas vai antitiranizēšanas programmas tiranizēšanas novēršanai vispārējās izglītības iestādēs.
24. Izglītības iestādes vadītāja tiesiskais pamats, kas nosaka un apstiprina iekšējās kārtības noteikumus, nolikumus, rīcību ir – Vispārējās izglītības likums, Izglītības likums, MK noteikumi. Bērnu tiesiskais pamats, kas aizsargā bērnu tiesības ir Bērnu aizsardzības likums, Civillikums, Satversme, normatīvie akti u.c.
25. Latvijas Republikas likuma ietvaros ir noteikts, ka izglītības iestādēs konstatējot vardarbību, tiek lietoti jēdzieni fiziskā un emocionālā vardarbība un izglītības iestādes vadās pēc MK noteikumiem nr. 1338 “Kārtība par rīcību, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība”. Jēdziens tiranizēšana izglītības kontekstā netiek lietots un izmantots.
26. Izglītības iestādēs tiranizēšanas gadījumos lielākoties ir audzinoša un preventīva rakstura pasākumi, kas attiecināmi uz sociālajiem procesiem.

4. TIRANIZĒŠANAS PROBLĒMAS IZPRATNE SKOLĀ EMPĪRISKĀ IZPĒTE

4.1. Pētījuma metodoloģija, bāzes raksturojums un norise

Tirānizēšana ir parādība, kas ir izplatīta visās pasaules valstīs, arī skolās un izglītības iestādēs. Tirānizēšana un vardarbība skolās notiek visos skolēnu vecumos, un tai ir kaitīga ietekme uz skolēnu psihosociālo attīstību un uzvedības izpausmēm kopsummā (*Chen at al.*, 2021). Maģistra darba mērķis ir izpētīt izglītības iestādes vadītāja izpratni par tirānizēšanu, tā būtību skolā. Lai pilnvērtīgāk spētu izprast tirānizēšanu no izglītības konteksta un atbildēt uz maģistra darba jautājumu, tad abos empīriskās izpētes posmos, tika izvēlēta kvalitatīvā **pētniecības metode** – intervija, kvalitatīvo datu analīzes veids – kontentanalīze.

Pētniecības terminu vārdnīcā ir teikts, ka intervija ir: “Primāro datu ieguves metode, ko var raksturot kā vienpusēju iztaujāšanu vai uz mijiedarbību balstītu personīgu dialogu starp pētnieku un vienu vai vairākiem pētāmiem, kas norisinās klātienē vai pastarpināti ar kādu saziņas līdzekļu palīdzību. Intervijas laikā intervētājs uzdod vairāk vai mazāk strukturētus jautājumus, lai iegūtu informāciju, kas ļautu atbildēt uz pētījuma jautājumiem vai pārbaudīt hipotēzi” (Pētniecības terminu vārdnīca, b.g.). Otrkārt, ņemot vērā, ka maģistra darba autorei svarīgi ir izziņāt izglītības iestādes vadītāju redzējumu, uzskatus, izpratni par pētāmo jautājumu (Kristapsons, 2014; Mārtinsone u.c., 2016), kā arī “iedrošināt intervējamos atklāt savas realitātes konstrukcijas (savu pasaules iekšējo attēlojumu) tik atklāti un pilnīgi, cik vien iespējams” (Kropļiņš un Raščevska, 2010, 98.lpp.), tad intervija uzskatāma par piemērotāko pētniecības metodi.

Maģistra darba empīriskā izpēte sastāv no **2. daļām**:

Praktiskajā daļā nr. 1 autore īstenoja 3 (trīs) intervijas, laika posmā no 06.05.2021 līdz 27.05.2021 un intervējamo izvēli noteica tas, ka tie tiek klasificēti kā kompetenti noteiktā darbības jomā. Darba autore izvēlējās intervēt maģistra darba tēmas: „Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tirānizēšanu” ietvaros 3 personas, kam ir bijusi saistība ar tirānizēšanu, tirānizēšanas gadījumiem skolā, kuru uzkrātā pieredze var būt par autoritatīvās atbildes pamatojumu.

Intervijas **mērķis** – izpētīt un noskaidrot intervējamo personu izpratni par tirānizēšanu izglītības iestādēs, kādi ir tirānizēšanas cēloņi skolā, kādi ir aktuālākie tirānizēšanas veidi izglītības iestādēs un, ar kādām grūtībām ir nācies sastapties, risinot tirānizēšanas gadījumus izglītības iestādēs.

Ņemot vērā apkopotās zinātniskās literatūras analīzi un pētījumus par tiranizēšanu Latvijā un pasaulē, tika sagatavoti 6 intervijas jautājumi, kas tuvina izpratni par pētāmā jautājuma būtību. Pamatojoties uz to, ka jaunākās publikācijas un pētījumi atklāj, ka izplatītākais tiranizēšanas veids šobrīd visā pasaulē ir kibertiranizēšana, tad tika iekļauts arī jautājums par kibertiranizēšanu. Lai īstenotu maģistra darba tēmas problēmas 1. pētījumu, tika sagatavoti sekojoši jautājumi:

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?
2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?
3. Kādi, Jūsaprāt, ir aktuālākie, izplatītākie tiranizēšanas veidi izglītības iestādēs?
4. Vai piekrītat apgalvojumam, ka no 2019.gada koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū? Pamatojies savu atbildi!
5. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!
6. Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

Respondentu īss raksturojums:

Dr. psych, psiholoģe, psihoterapijas speciāliste, Latvijas Universitātes pasniedzēja **Alla Plaude**; Latvijas Drošāka interneta centrs, Drošāka interneta vēstnese, Rīgas Franču licejas datorikas, programmēšanas skolotāja **Vitnija Kokoreviča** un Rīgas 18.vidusskolas vēstures, ekonomikas un politikas skolotāja **Sanita Mežiniece**.

- Alla Plaude – smilšu spēles terapijas metodes praktizētāja un supervizore. Psihologs ar specializāciju “Skolas un ģimenes psihologs”, ir iegūta psihoterapeita kvalifikācija psihodinamiskajā psihoterapijā.
- Vitnija Kokoreviča – Latvijas Drošāka interneta centrs, Drošāka interneta vēstnese un ikdienā veic bērnu, jauniešu, skolotāju un vecāku informēšanu, izglītošanu interneta satura drošības jomā – par iespējamajiem riskiem un apdraudējumiem internetā (naida kurināšana, rasisms, bērnu pornogrāfija un pedofilija, emocionāla pazemošana internetā, personas identitātes zagšana un datu ļaunprātīga izmantošana, uzvedības noteikumi internetā, tīmekļa etiķete utt.). V. Kokoreviča arī ir Rīgas Franču licejas datorikas, programmēšanas skolotāja.
- Sanita Mežiniece – Rīgas 18.vidusskolas skolotāja, kas ikdienā pasniedz mācību stundas skolēniem no 5.-12.klasei vēsturē, ekonomikā un politikā. Ņemot vērā, ka šī

izglītības iestāde iepriekš, pirms skolas reorganizācijas ir bijusi vakara maiņas vidusskola, skolotājam ir bijusi dažāda pieredze attiecībā par tiranizēšanu, jo klasēs vienlaikus mācās dažāda vecumposma un atšķirīgu raksturu iezīmju skolēnu.

Praktiskajā daļā nr. 2 autore ir realizējusi intervijas (no 01.03.2022 līdz 30.03.2022) ar izglītības iestādes vadītājiem no Latvijas rietumdaļas pašvaldību skolām – Tukuma, Engures, Lapmežciema, Talsu un Kuldīgas novadiem. Pamatojoties uz to, ka maģistra darba autore ir dzimusi un augusi Latvijas rietumdaļā, tad būtiski bija **pētījuma izlasi** atlasīt no Latvijas rietumdaļas pašvaldību skolām. Pētījumā piedalījās 5 daļībnieki – izglītības iestādes vadītāji.

Pētījuma kritēriji un ierobežojumi:

- 1) respondentam jābūt nozares pārstāvim – izglītības iestādes vadītājam;
- 2) respondentam jābūt no Latvijas rietumdaļas pašvaldību dibinātas vispārīgākās skolas;
- 3) intervējamo personu atlases kritērijs – izglītības iestādes vadītājam ir jāpārstāv sākumskolas, pamatskolas vai vidusskolas izglītības iestāde.
- 4) maģistra darba autore, apkopojot un interpretējot rezultātus ir uzskatāmi ņēmusi vērā, ka sniegtās atbildes uz intervijas jautājumiem pauž un atspoguļo izglītības iestādes vadītāju pedagoģisko, personisko pieredzi, kompetenci un uzskatus.

Intervijas **mērķis** – izpētīt un noskaidrot izglītības iestādes vadītāju izpratni par tiranizēšanu skolā. Būtiski bija izzināt arī, kādi ir tiranizēšanas cēloņi ikdienā un attālinātajā mācību procesā līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplaiksnījuma, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas gadījumā, cik nozīmīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē un kādas profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un balstoties uz maģistra darbā aprakstīto teoriju 3 (trīs) nodaļās (*Tiranizēšana izglītībā teorētiskā analīze; Izglītības iestādes vadītāja darbības teorētiskais aspekts; Pedagoģiskais un skolas vadības process*) **datu iegūšanai** tika sagatavoti daļēji strukturēti intervijas 10 jautājumi (sk. 1. pielikumu) izglītības iestādes vadītājiem. Autoresprāt, lai interviju laikā nepazustu fokuss un ierobežotu interviju ar nosacītu apjomu, tad daļēji strukturētā intervija ir piemērotākais intervijas veids. Vēl minams, ka uzsvars liekams uz to, ka daļēji strukturētā intervija sevī “ietver kā strukturētus jautājumus (parasti faktu iegūšanai), tā arī vispārīgākus atvērtos jautājumus, kas ļauj intervējamajam sniegt plašāku ieskatu konkrētā problemātikā” (Pētniecības terminu vārdnīca, b.g.), līdz ar to, ja maģistra darba autorei vai respondentam interviju laikā ir kādi jautājumi/precizējumi, tos var noskaidrot uzreiz.

Šis intervijas veids nosaka ievērot interviju norisi, jautājumus pētīt pēc tā būtības, paša jautājuma (Zirnīte un Garda-Rozenberga, 2014), tādējādi maģistra darba autore, sagatavoja interviju plānveida jautājumus pirms interviju realizēšanas. Informācijas nolūkā ar sagatavotajiem intervijas jautājumiem respondentus, autore iepazīstināja pirms intervijas.

Īss raksturojums par izglītības iestādēm un tajā īstenojamām programmām

Ievērojot anonimitātes un pētījuma ētikas vadlīnijas attiecībā pret izglītības iestādēm, maģistra darba autore turpmāk savā darbā izmantos alfabēta burtu apzīmējumus – A, B, C, D, E katrai izglītības iestādei.

1. **Sākumskola (A)** atrodas Virbu pagastā, Talsu novadā. Esošajā sākumskolā īsteno pirmsskolas izglītības un pamatizglītības pirmā posma programmas.
2. **Vidusskola (B)** atrodas Engurē, Engures pagastā un tajā tiek īstenotas 5 (piecas) izglītības programmas: Speciālās pamatizglītības programma izglītojamajiem ar garīgās attīstības un mācīšanās traucējumiem, pamatizglītības, vispārējās vidējās izglītības un vispārējās vidējās izglītības vispārīzglītojošā virziena programmas.
3. **Pamatskola (C)** atrodas Lapmežciemā, Lapmežciema pagastā, kurā tiek realizēta pamatizglītības un vispārējās pirmsskolas izglītības programmas.
4. **Pamatskola (D)** atrodas Tukumā, Tukuma novadā, kas īsteno sekojošas programmas – pirmsskolas, pamatizglītības, speciālās pamatizglītības programma izglītojamajiem ar garīgās attīstības un mācīšanās traucējumiem.
5. **Vidusskola (E)** atrodas Kuldīgā, Kuldīgas novadā. Vidusskola ir Kuldīgas novada Domes dibināta izglītības iestāde un tajā tiek īstenotas programmas pamatizglītībā, vispārējās vidējās izglītības vispārīzglītojošā virziena, vispārējās vidējās izglītības matemātikas, dabaszinību un tehnikas virziena un vispārējās vidējās izglītības programmās.

Izglītības iestāžu vispārīgs raksturojums aplūkojams 4.1.tabulā, kurā ilustrēts pedagogu, atbalsta personāla un izglītojamo skaits uz 2020./2021.mācību gadu. Izglītojamo skaits katrā skolā ir norādīts par visām izglītības programmām kopumā.

4.1.tabula. Izglītības iestāžu vispārīgs raksturojums

NKP	Izglītības iestāde	Pedagogu skaits uz 2020./2021.mācību gadu	Atbalsta personāla skaits uz 2020./2021.mācību gadu	Izglītojamo skaits, noslēdzot programmas apguvi vai noslēdzot 2020./2021.māc.g.
1.	A (Talsi)	13	6	49
2.	B (Engure)	30	7	227
3.	C (Lapmežciems)	29	5	276
4.	D (Tukums)	35	4	244
5.	E (Kuldīga)	66	3	666

Avots: no izglītības iestāžu pašvērtējuma ziņojuma, autores veidots

Interviju norise – abos empīriskā pētījuma izpētes posmos, respondenti ir brīvprātīgi piekrituši piedalīties maģistra darba pētījumā un intervijas tika īstenotas tiešsaistes platformās (Zoom, Microsoft Teams) noteiktos datumos, abām pusēm mutiski vai rakstiski vienojoties laika posmā no 06.05.2021 līdz 30.03.2022 (skat. 3.pielikumu). Respondenti pirms intervijas tika informēti par maģistra darba empīriskā pētījuma mērķi, kārtību. Interviju laiks aizņēma no 20 līdz 40 minūtēm, kas ir pamatojams ar respondenta izpratni, pieredzi u.tml. Jautājumu klāsts, kur sniegtas plašākās respondentu atbildes piemēram ir: *“Lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus?”*, *“Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties?”*, *“Jūsaprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?”* u.c.

Interviju laikā, maģistra darba autore veica audio rakstveida ierakstu, pēcāk tika veidots un sistematizēts transkripts (sk. 2.pielikumu), savukārt kvalitatīvā kontentanalīze tika veidota, ņemot vērā transkriptu sniegto informāciju. Pēc transkriptu apkopojuma ar izglītības iestādes vadītājiem, **datu analīzei** maģistra darba autore tos datorrakstā izprintēja, un, ar dažādu krāsas flomasteri tekstā iezīmējot, atlasīja galvenos atslēgvārdus, satura vienības, kas sastāv no frāzēm vai īsiem apgalvojumiem (loģiski būvēto bloku pieeju) veicot datu kodēšanu. Izmantojot loģiski būvēto bloku pieeju sevī ietver “orģinālā stāstījuma sistemātisku dekonstrukciju un pēc tam rekonstrukciju. Būvbloku pieeja ir daudz sistemātiskāka un objektīvāka nekā pieeja, kas balstīta intuīcijā” (Kropļijs un Raščevska, 2010, 133.lpp). Pēc datu kodēšanas tabulas veidā tika izveidots kopsavilkums pētījuma analīzei.

Vērtējot interviju norisi kopumā, tad darba autore nonāk pie secinājuma, ka respondentu sniegto atbilžu apjoms ir atšķirīgs, ir respondenti, kas izteikušies īsi un lakoniski, savukārt, citi respondenti pauž savu viedokli paplašinātiem teikumiem, ar vairākiem piemēriem. Daži respondenti lieto vārdus bez nozīmes, liekvārdību, piemēram, kā “Ē”, “Mhm”. Ir vērojumi arī atkārtojumi, kas pauž respondenta sniegtās informācijas ietekmes stiprumu (Kropļijs un Raščevska, 2010). Jāmin, ka pēc īstenotajām intervijām, ar atsevišķiem respondentiem bija iespēja aprunāties nepiespiestākā gaisotnē, attiecībā par tiranizēšanas būtību skolā. Lielākā daļa respondentu minēja, ka tiranizēšana ir šī brīža viena no problēmām izglītībā un ir jāmeklē veidi, ceļi, kā ar to cīnīties. Pamatojoties uz augstāk minēto, darba autore uzskata, ka interviju sniegtā informācija un apjoms ir pietiekams, lai veiktu empīriskā pētījuma datu analīzi un interpretāciju.

4.2. Pētījuma analīze, interpretācija un rezultāti

3 respondentu interviju analīze, interpretācija un rezultāti

Izzinot jautājumus par tiranizēšanu, to veidiem un izpausmēm izglītības iestādēs, secināms, ka katrā izglītības iestādē, skolā tie ir atšķirīgi. Kā liecina dažādie pētījumi un publikācijas, konstatējams, ka tiranizēšana ir aktuāla ikvienā izglītības iestādē un skolā, tādēļ darba autore intervijas sākumā vēlējās noskaidrot, ko intervējamās personas uzskata par tiranizēšanu izglītības iestādē.

Analizējot respondentu **1.jautājuma** atbildes, maģistra darba autore secina, ka tiranizēšana izglītības iestādēs tiek uzskatīta par mobingu, vardarbības veidu (arī fiziskā, emocionālā vardarbība), ķircināšanu, apcelšanu, cīņa par varu, kas var izpausties kā ķircināšana, apsūkāšana, apcelšana, fotografēšana, fotogrāfiju izķēmošanu, kā arī, par tiranizēšanu upuri var kļūt skolēns, izglītojamais un skolotājs. Tiranizēšana ir vara, kur dominē agresija (*Morrison, 2001*) un var notikt dažādos attiecību līmeņos, ko apliecina arī teorētiskās analīzes pētījuma atziņas, ka arī skolotāji un skolas darbinieki cieš no tiranizēšanas skolās (*Anderman et al., 2020*). Vēl pētījumi pierāda, ka tiranizēšana skolās pieaug, it īpaši pamatskolas posmā. Aizvien biežāk skolotāji ziņo par skolēnu agresīvāku uzvedību, kas vērsta gan uz citiem skolēniem, gan pašiem skolotājiem (*WeAreTeachers Staff, 2019*).

Lai izzinātu respondentu uzskatus par tiranizēšanas cēloņiem izglītības iestādē, tika ietverts jautājums: “*Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?*”. Iegūtās **2. jautājuma** atbildes liecina, ka tiranizēšanas cēloņi jeb likumsakarības meklējamas ģimenē, bērna audzināšanā – saskarsmē, dažādo viedokļu un ārējā izskata atšķirībām, kā arī skolotāju neiesaistīšanās, ignorēšana tiranizēšanas gadījumos izglītības iestādēs. Bērni neizjūtot vecāku gādību, reizēm var izrādīt spēcīgas emocijas – dusmas, agresiju, trauksmi var sasaistīt ar tiranizēšanu. Konceptuāli ir meklējamas kopsakarības starp savstarpējām attiecībām ģimenē, ģimenes klimatā un uzvedībā kopsummā (*Lee&Shin, 2021*). Viena no respondentēm skaidroja, ka vēl uzskaitāmi tādi cēloņi kā materiālais statuss jeb nevienlīdzība un skolēnu nolaidība (higiēnas neievērošana) pret sevi, kā rezultātā viņš tiek tiranizēts izglītības iestādē.

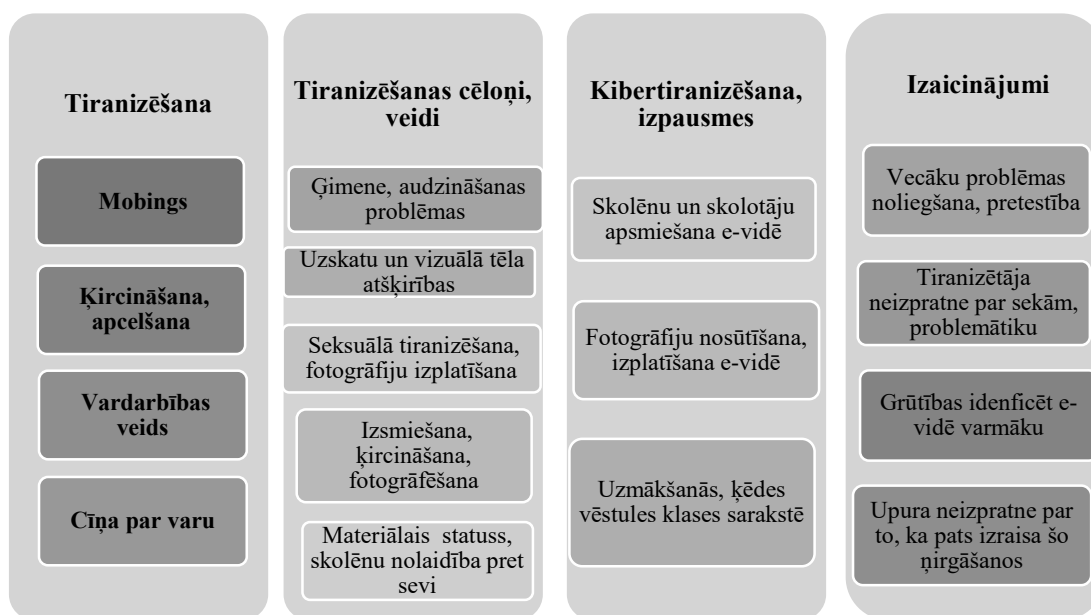
3. jautājuma respondentu atbildes apliecina, ka izplatītākie tiranizēšanas veidi izglītības iestādēs ir ķircināšana, izsmiešana, seksuālā tiranizēšana, fotogrāfiju izplatīšana dažādos sociālajos tīklos, platformās. Iepriekš minētie izpausmes veidi ir skaitliski nedaudzie, kuri ir izplatīti tiranizētāju vidū. 2019.gada mācību periodā ~ 22% skolēni (12– 18 gadiem) ir tikuši tiranizēti dažādos veidos un tiranizēšanas izpausmes esot bijušas atšķirīgas (draudu izteikšana, izsmiešana, ņirgāšanās, piespiedu darbības pret paša upura gribu, iztumšana no vienaudžu kopienas, baumu izplatīšana u.c.). Statistiski lielākais īpatsvars par tiranizēšanas gadījumiem

ziņots 27-28% gadījumos no 6.-8. klasēm un tīrāšana ir izplatīta meiteņu kolektīvos, mazāk zēnu vidū (*Report on Indicators of School Crime and Safety: 2020, 2021*).

Dažādi pētījumi vēsta, ka līdz ar 2019.gada COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertīrāšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū visā pasaulē (*Patchin, 2019; Ditch the Label, 2019; Anderson, 2018; The Children's Society, n.d.; National Crime Prevention Council, n.d.*), tādēļ maģistra darba autore vēlējas noskaidrot, vai respondenti piekrīt šim apgalvojumam. Visas intervējamās personas piekrīt **4. jautājuma** apgalvojumam, ka no 2019. gada koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertīrāšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū un savā praksē ir saskārušies ar kibertīrāšanas gadījumiem, minot konkrētus piemērus, kā WhatsApp grupu izveide, kas nav atļauta no 16. gadu vecuma, skolēnu un skolotāju apsmiešana šajās grupās, fotogrāfiju pārsūtīšana 3.personām, kas tālāk arī tiek ievietotas iepazīšanās portālos (arī seksuāla rakstura) un pašos pirmsākumos skolēni, jaunieši galvenokārt, komunicē caur interneta vietnēm (**5.jautājums**), kas uzskatāmi jau ir vide, kur tīrā. Personas datu nopludināšana/sensatīvu un personīgas informācijas atklāšana citām personām (piemēram, fotogrāfijas kopīgošana tiešsaistes privātā grupā) bez upura piekrišanas ir uzskatāma par smagu kibertīrāšanas formu (*Securly, 2018*) un aizvien biežāk tas vērojams, ka skolēni izplata, izķemo šīs fotogrāfijas neapzinoties, kādas sekas tas var nodarīt.

Interviju noslēdzošajā jautājumā: “*Risinot tīrāšanas gadījumus, vai Jums ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties?*”, kopumā intervējamo personu atbildes parāda, ka ir nācies saskarties ar grūtībām vai problēmām risinot tīrāšanas gadījumus skolā. Šeit arī var saskatīt korelācijas starp divām intervētajām personām attiecība par to, ka tīrātais neizprot sekas un kādu ļaunumu nodara upurim tīrāšanas gadījumā, ka šīs tīrāšanas darbības ir pašsaprotamas, nav nosodāmas un tīrātāju vecāki, lielākoties noliedz iespējamās varbūtības, ka viņu bērns var nodarīt, ko tādu savam vienaudzim vai skolēnam.

Apkopojot augstāk minēto, maģistra darba autore secina, ka intervējamo personu viedokļi attiecībā par tīrāšanu, tās cēloņiem, veidiem, kibertīrāšanu, kibertīrāšanas pieredzi, kā arī grūtībām un problēmām ar ko ir nācies saskarties ir dažāda un sniegtā informācija ir atkarīga no katra pieredzētā savā darba, darbības praksē. 4.1. attēlā autore uzskatāmi vizualizējusi intervējamo personu izpratni par tīrāšanu un tās būtību skolā, kā arī konstatē, ka ir vairākas kopsakarības attiecībā starp intervējamo personu sniegto informāciju, pieredzi un maģistra darba teorētisko izpēti literatūrā un publikācijām, kas apskatāmas 4.2.tabulā.

4.1. attēls. Tiranizēšanas izpratne un tā būtība (avots: autores veidota)

4.2.tabula. Respondentu sniegto atbilžu un teorētiskās analīzes salīdzinājums

Respondentu sniegto atbilžu apkopojums	Tiranizēšanas izglītībā teorētiskais aspekts
Par tiranizēšanu upuri var kļūt skolēns, izglītojamais un skolotājs.	Skolotāji ziņo par agresīvāku uzvedību, kas vērsta gan uz citiem skolēniem, gan pašiem skolotājiem.
Kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū un savā praksē ir saskārušies ar kibertiranizēšanas gadījumiem savā praksē.	No 2007.-2019. gadam kibertiranizēšanas apjomi ir dubultojušies.
Tiranizēšanas cēloņi jeb likumsakarības meklējamas ģimenē, bērna audzināšanā, dažādo viedokļu un ārējā izskata atšķirībām, kā arī skolotāju neiesaistīšanās, ignorēšana tiranizēšanas gadījumos izglītības iestādē	Līdz ko bērnam nav izpratne par šīm te robežām un cieņas nozīmīgumu, tad vērojama šī te negatīvā attieksme, tiranizēšana, visatļautība un robežu pārkāpšana.
Tiranizētājs neizprot sekas un kādu ļaunumu nodara upurim tiranizēšanas gadījumā, ka šīs tiranizēšanas darbības ir pašsaprotamas, nav nosodāmas un tiranizētāju vecāki, lielākoties noliedz iespējamās varbūtības, ka viņu bērns var nodarīt, ko tādu savam vienaudzim vai skolēnam.	Reizēm arī skolēnu neizpratne par tiranizēšanas sekām, nodarīto kaitējumu un iespējamiem sodiem ir uzskatāma par izglītības iestādes, tā vadītāja un skolotāju atbildību. Izglītības iestādēm, skolotājiem un vecākiem ir būtiska loma jaunās paaudzes izglītošanā un informēšanā, tādējādi šo tiranizēšanas problēmas būtību jāuztver nopietni, lai turpmāk tiranizēšanu varētu mazināt daudz veiksmīgāk un preventīvāk.

Avots: autores veidots pēc (Anderman, et al., 2020; WeAreTeachers Staff, 2019; Loveless, n.d.; Admissionsly.com, 2020; Kuzmina, 2018; Terzoudi, 2020).

Izglītības iestādes vadītāju interviju analīze, interpretācija un rezultāti

Tiranizēšana izglītības iestādēs ir attiecināma uz izglītības kvalitātes spektru, tādējādi ir būtiski saprast, ko ar jēdzienu “tiranizēšana” izprot izglītības vadītājs, kā tas var ietekmēt izglītības iestādes vadītāja iespējas mazināt tiranizēšanas gadījumus skolā un cik zīmīgi tas nosaka izglītības kvalitātes rādītājus kopumā. Empīriskā pētījuma noslēdzošajā posmā, maģistra darba autore, lai noskaidrotu izglītības iestādes vadītāju izpratni par tiranizēšanu, tika lūgts 5 (pieciem) izglītības iestādes vadītājiem paust savu pedagoģisko un personisko pieredzi, kompetenci un uzskatus, atbildot uz intervijas 10 jautājumiem (sk. 1.pielikumu).

Intervijas jautājumi tika sagatavoti pamatojoties uz teorētiskās daļas analīzi un galvenās tēmas, kas tika ietvertas ir *tiranizēšana; izglītības iestāde; COVID-19 uzplūdums, attālinātais un tiešsaistes mācību process; kibertiranizēšana; izglītības vadība; izglītības iestādes vadītāja loma; līderība, līdera loma; profesionālas kompetences.*

Lai maģistra darba autore, atbildētu uz pētījuma jautājumu ar mērķi izzināt izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, tad intervija tika atklāta ar **1. jautājums** ir: “*Kas, Jūsuprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?*”. Kā norāda izglītības iestādes vadītāji, tad tiranizēšanu skolā, galvenokārt saista ar mobingu, vardarbību, pazemošanu, uzskatu un viedokļu varmācīgu uzspiešanu. Tiranizēšanas var izpausties dažādos veidos, piemēram, kā izsmiešana, un draudu izteikšana. Tiranizēšana ir daudzveidīgi nosodāma uzvedība un attieksme, kas tiek realizēta, lai manipulētu, kontrolētu un nodarītu neatgriezenisku kaitējumu personas reputācijai (*National Bullying Helpline*, n.d.) un tā ir personas uzvedība, kas nesaudzē un sāpina mazāku cilvēku, liekot darīt lietas, viņam pret paša vēlēšanos (*Cambridge Dictionary*, n.d.). Kopumā secināms, ka 4 no 5 respondentiem, tiranizēšanas skaidrojumam lieto jēdzienu mobings kā sinonīmu, bet ar atšķirīgu nozīmi.

Pētot tiranizēšanas cēloņus izglītības iestādēs, tad katrā skolā tiranizēšanas cēloņi ir atšķirīgi, tomēr sniedzot atbildes uz **2. jautājumu** respondentiem, uzsvars tiek likts uz to, ka tās ir audzināšanas, psiholoģiskas problēmas, vēlme izrādīties, nespēja tikt galā ar stresa situācijām gan pašam tiranizētajam, gan upurim. Reizēm, skolēni vēlas izrādīties savu klasesbiedru priekšā, tādējādi izvēlas tiranizēšanu, savu dusmu un negāciju “izgāšanai” jeb paušanai pret klasesbiedriem, skolotājiem. Bērniem, kam ir empātijas trūkums, negatīva attieksme pret citiem, vilšanās situācijās ir zema tolerance, zema pašcieņa, kāre pēc spēka pielieto jeb izmanto šo tiranizēšanu savu mērķu sasniegšanai (*Gordon, 2020*). Vēl minams, ka tiranizēšana var notikt pret skolēnu, pedagogu, skolas personālu, arī no vecāku puses, līdz ar to, šie tiranizēšanas cēloņi var būt atkarīgi no situācijas un iesaistītajām personām. No tiranizēšanas izglītības iestādē nav pasargāts neviens un pēdējos gados, aizvien biežāk ir

dzirdams masu medijos, plašsaziņas līdzekļos informācija, ka tiranizēšana ir vērsta pret skolotājiem, skolas personālu (*Anderman et al.*, 2020; Dēvica, 2019).

Vērtējot **3. jautājuma**: “*Līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tiranizēšanu skolā?*” no respondentu sniegtajām atbildēm, konstatējams, ka trīs izglītības iestādēm nav bijusi/nav novērota ietekme uz tiranizēšanu attālinātajā un tiešsaistes procesā, savukārt pārējās izglītības iestādēs ir bijusi vērojama tendence, ka ir mazinājusies fiziskā tiranizēšana, izteiktāk vērojama emocionālā tiranizēšana. Jāmin, ka mācību procesa laikā tiešsaistes stundās notiek atslēgšanās no stundas, tiek atslēgti mikrofoni, notiek pazemošana ar populārāko platformu starpniecību, ko izglītības iestādes nevar izkontrolēt. Kibertiranizēšanas statistika apliecina, ka visizplatītākā platforma ir Instagram (42%), Facebook (37%), Snapchat (31%), WhatsApp (12%), YouTube (10%) un Twitter (9%) (*Broadbansearch.net*, n.d.), savukārt cita respondente skaidro, ka e – vide, arī mācību procesa laikā, var radīt neapzinātu iespēju tiranizētājam novērot savu upuri, piemēram, tiešsaistes stundu laikā skolēnam neizmantojot datora ekrāna fonu, ļaujot aplūkot cita skolēna ikdienas sadzīvi, apģērbus u.c., kas var būt par iemeslu izsmiešanai.

Izrietot **4. jautājumam**: “*Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē?*” tad secināms, ka 3 (trīs) izglītības iestādes vadītājiem nav nācies saskarties ar kibertiranizēšanu, tomēr, vienam no viņiem minot, ka viņu personāls jeb skolotāji ir saskārušies ar kibertiranizēšanu no vecāku puses, platformā Facebook ierakstiem, komentāriem, kā arī publicējos skolotāja vārdu, uzvārdu. Pārējie respondenti pauda, ka populārākie veidi, kurus izmanto kibertiranizēšanas īstenošanai ir draudu vēstuļu sūtīšana, bilžu sūtīšana, svešu personu pieslēgšanās tiešsaistes mācību stundu laikā ar mērķi dezorganizēt mācību procesu, fonā atskaņojot mūziku un rupjības. 2021. gada publikācijas dati arī apstiprina, ka kibertiranizēšanas negatīvākie gadījumi fiksēti visizplatītākajās sociālo tīklu platformās, jo to aktualitāte, jaudas saniedzamība nav apturama no tiranizētāju puses (*Chan et al.*, 2021). Kopumā secināms, ka izglītības iestādes vadītāji ar kibertiranizēšanas gadījumiem personīgi saskaras maz, jo ikdienā nenotiek šī mijiedarbība jeb kontakts ar skolēniem vadot mācību stundas kādā no mācību priekšmetiem, kibertiranizēšana vairāk ir vērojama starp skolēniem savā starpā, starp skolēniem un skolotāju, klases audzinātāju, piemēram, tiešsaistes procesa laikā.

Nākamajā **jautājumā nr. 5** – izklāstot savu nostāju par to, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tiranizēšanu izprotams, ka būtiski ir reaģēt uzreiz, ikvienu gadījumu neignorējot to, kā arī, ka izglītības iestādēs nav pieļaujama nekāda veida tiranizēšana. Izglītības iestādes vadītājam ir jābūt stingrai un konkrētai nostājai attiecībā par to. Lai skolas vadība nepieļautu

tiranizēšanu ir vērā ņemams aspekts kā skolēnu izglītošana, komunikācija, kā arī izglītības iestādes vadībai ir jāstrādā kompleksi, sistemātiski, iesaistot visu personālu – klases audzinātājus, atbalsta personālu, vecākus un skolas vadību. Viens direktors neko nevar panākt, ir jābūt līdzīgi domājošam personālam. Ir jāmekā atskatīties un kristiski izvērtēt iepriekš paveikto. Izglītības iestādes pamatatslēga ir skolotāji (Skola2030, 2021). Tiranizēšanas apkarošanai izglītības iestādē ir nepieciešama partnerība ar skolotājiem, skolas un atbalsta personālu, vadību (Rodkin et al., 2015), savukārt, izglītības vadību var uzskatīt par attiecību – relācijas vadību, kas tiek konceptualizēta no mijiedarbības perspektīvas. Tas nozīmē, ka tā ir sadarbība izglītības darba vadītājam ar apkārtējiem – skolotājiem, personālu, skolēniem. Izglītības darba vadītājam tas nozīmē – izprast un atbildēt uz jautājumiem: kas, kā un kādā veidā. Tiranizēšana un tā process ir sastopams attiecību līmenī un, lai cīnā ar tiranizēšanu gūtu panākumus, tas ir jāīsteno attiecīgajā līmenī un, tas ir jāizprot (Cunliffe & Eriksen, 2011).

Uz **6. jautājumu**: “*Lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus?*” gandrīz visi respondenti uzskatāmi paū vienprātīgu viedokli, ka tās ir sarunas. Skolas vadība risina tiranizēšanu sarunu veidā ar skolēniem, klasi, arī ar vecākiem, savukārt situāciju risināšanā, nepieciešamības gadījumā piesaistot atbalsta personālu un attiecīgās institūcijas. C izglītības iestādes vadītāja skaidro, ka šis gads īpaši ir velīts tiranizēšanas mazināšanai, tādēļ ir izvirzīts gada uzdevums – atbalsts pozitīvai uzvedībai, kurā ir iekļauta gan psiholoģiskā, gan emocionālā labizjūtas uzlabošana skolēniem, visam personālam. Vadības un personāla mērķis ir laikus pamanīt tiranizēšanu un to novērst pirmsākumos. Tiranizēšana var apdraudēt skolēnu fizisko, emocionālo drošību skolā, kā arī, var negatīvi ietekmēt viņu spēju mācīties. Labākais veids, kā novērst tiranizēšanu ir atpazīt un apturēt to pirmsākumos. Skolas vadība un darbinieki var darīt vairākas lietas, lai skola būtu drošāka un novērstu tiranizēšanu. Skolas personāla apmācība tiranizēšanas novēršanai, var palīdzēt ilglaicīgi uzturēt tiranizēšanas novēršanas centienus (StopBullying.gov, 2017). Lai gan tiranizēšanas situācijas un gadījumi ir atšķirīgi, izglītības iestādes vadītāji tos mēģina risināt vadības – skolas ietvaros, tomēr ir atsevišķas situācijas, kurās bez attiecīgo institūciju, piemēram, policijas iesaistes tas nav iespējams. Tādējādi top skaidrs, ka ikvienā izglītības iestādē ir jābūt algoritmam, izstrādātai sistēmai, lai šo tiranizēšanu izglītības iestādēs spētu risināt pēc iespējas ātrāk un preventīvāk.

7.jautājuma: “*Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties?*” autore secina, ka **visiem** izglītības iestādes vadītājiem lielākās problēmas, grūtības tiranizēšanas situācijās ir vecāku neiesaiste, problēmas noliegšana, problēmsituācijas nepieņemšana. Tiranizēšanas risināšanā ir jāiesaistās visiem, tomēr vecāku negatīvā rīcība un domāšana parāda pretēju nostāju, kā arī

vecāki neapzinās, cik zīmīgu lomu viņi ieņem, lai spētu pēc iespējas ātrāk tiranizēšanu risināt. 2020.gada veiktajā pētījuma dati apliecina, ka vecākiem trūkst izpratnes un informācijas par tiranizēšanas būtību, pašefektivitāti un tā novēršanas iespējām tiranizēšanas situācijās. Daļa vecāku uzskata, ka viņiem nav jāuzņemas līdzatbildība par skolēnu tiranizēšanas mazināšanu izglītības iestādes, skolās (*Salimi et al., 2021*). Ir jāmaina vecāku domāšanu par bērnu kā personību un viņa jūtu nozīmīgumu. Bērniem ir jāmaņa empātija, cilvēcība, izvēles iespējas un vērtības, kas palīdzētu viņiem identificēt, izteikt un savaldīt savas jūtas. Kad skolotāji, vecāki un skolas administrācija iegūst izpratni par tiranizēšanas pamatprincipiem un pieņem lēmumus, stratēģijas kā tās novērst, tad skola var meklēt iespējas, lai turpinātu iesākto darbu, attiecībā par tiranizēšanas mazināšanu skolā (*Divencha, 2019*).

Tiranizēšanas situāciju risināšanā un mazināšanā iesaistās viss izglītības iestādes personāls, arī izglītības iestādes vadītājs, tādēļ maģistra darba autore vēlējas izziņāt: “*Kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?*” iekļaujot kā **8. jautājumu**. Darba autore, analizējot sniegto interviju atbildes atklāj, ka izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanā skolā tiek vērtēta kā būtiska, liela. Izglītības iestādes vadītājs ir izglītotājs gan skolēniem, gan personālam, vadītājs ar savu cieņpilno attieksmi un nostāju parāda savus uzskatus par tiranizēšanu, līdz ar to, noteikumu ievērošanu. Uzskatāmi, ka vadītāja loma ir vadīt savu personālu ar vienotu redzējumu un nodrošināt nepieciešamo personālu tiranizēšanas gadījumos, kas nav vienkāršs uzdevums. Šobrīd akūti iztrūkst atbalsta personāla speciālistu (~ 500 dažādu atbalsta personāla pārstāvju), kā arī atsevišķās izglītības iestādēs nav atbalsta personāla vispār (*LIZDA, 2021*). Jāuzsver, ka B un D izglītības iestādes vadītāji skaidro, ka vadītājam ir jārada tāda izpratne ikvienam izglītības iestādē, ka ikdienas un tiranizēšanas situācijās tiks uzklauts, saprasts un izglītības iestādes vadītājs problēmu risināšanā iesaistīsies, nevis to ignorēs. Kopumā maģistra autore secina, ka izglītības iestādes vadītāja loma ir uzskatāma par neatņemamu sastāvdaļu ikdienas darbā un tiranizēšanas situāciju risināšanā. Izglītības iestādes vadītāja loma ieņem zīmīgu vietu, lai iesaistītos tiranizēšanas mazināšanā, kā arī izglītības iestādes vadītāja izpratne un līdzdalība par savas lomas nozīmīgumu, vērtību netransformējas strauji, jo, līdz ar lielākas autonomijas ieviešanu, mainās uzsvars uz administratīviem pienākumiem, uzdevumiem (*Årlestig, Day & Johansson, (Eds.), 2016*).

Turpinot pētījumu, tad **9. jautājuma**: “*Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē?*” atbildes raksturojamas līdzīgi. No izglītības iestādes vadītāju atbildēm var secināt, tāpat kā izglītības iestādes vadītāja lomai tiranizēšanā, arī līdera loma, līderība ir vērtējama kā ievērojama. Kā skaidro respondenti, tad

tiranizēšanas gadījumos līderība, līdera loma ir būtiska, ir svarīgi pamanīt, novērtēt līdera lomu tajā visā. Līderība ir spēja mainīt, ietekmēt ikviena redzējumu par tiranizēšanu un pavērst rīcību pozitīvam rezultātam. Līderība ir process, brīva un nepiespiesta ietekmēšana, lai saskaņotu un vadītu organizācijas darbību, tās dalībniekus noteiktu mērķu sasniegšanai un līderība ir īpašums un, īpašums kā vadošā loma ir īpašību kopums, kas attiecināms uz tiem, kurus uzskata par tādiem, kas veiksmīgi izmanto šādu ietekmi (*Jago, 1982*). Līderis ir persona, kas izprot ka problēmsituācijas ir jārisina, nevis ignorē tās. Izglītības iestādes vadītājs ir arī skolotājs. Arī izglītības iestādes vadītājs – skolotājs parāda, ka ikvienam skolotājam ir jābūt cieņpilnai attieksme vienam pret otru. Būtībā skaidrojams, ka līderis ir jebkura persona, kas uzņemas līdera funkciju atrisināt konfliktu un tiranizēšanas gadījumus. Izglītības vadības līdera prasmes ir svarīgas, lai skaidri skatītu reālo kopainu par tiranizēšanu un teicams vadītājs, ir spējīgs motivēt skolēnus, personālu ilgtermiņā, lai visi iesaistītie indivīdi spētu uzņemties atbildību par tiranizēšanas novēršanu (*WHO, 2019*).

Intervijas noslēgumā, respondentiem tika lūgts atbildēt uz **10.jautājumu**: “*Kādas, jūsuprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē?*”. Analizējot iegūto informāciju, var secināt, ka izglītības iestādes vadītāji akcentē, ka izglītības iestādes vadītājam darbam kopumā un tiranizēšanas situāciju mazināšanā, risināšanā ir augsti vērtējama empātija. Empātija, iekļautība – izglītības iestādes vadītājs ir pieejamāks visiem, ja ir iekļautīgs, laipns. Gan personālam, gan skolēniem ir jājūtas tā, ka ikviens jaudātu ierasties pie direktora dažādos jautājumos. Kā neatņemamu sastāvdaļu var minēt arī komunikāciju, komunikācijas prasmes – būtisks saziņas elements ar personālu, skolēniem, vecākiem. Izglītības iestādes vadītājam ir jābūt spējai saklausīt ikvienu izglītības iestādē, prasme veidot un atvērt sarunu gan ar tiranizētāju, gan ar upuri. Vēl minams, ka augsti vērtējamās tādas kompetences kā spējai izprast, analizēt problēmsituācijas, pieturoties pie faktiem, neļaujoties negatīvām negācijām. Profesionāls izglītības iestādes vadītājs ir zinošs, savaldīgs. Izšķiroša rīcība – kvalitātes zīme izglītības darba vadītājam ir tāda, ka viņš ir noteicošais, vadošais elements skolā. Izšķiroša rīcība rada priekšstatu visiem, ka izglītības darba vadītājs ir pārliecināts par savām spējām. Tas savukārt, palielina izglītības vadītāja pārliecību par spēju vadīt skolu (*Europass Teacher Academy, 2021*).

Apkopojot iegūtos datus, maģistra darba autore 4.3. tabulā sagatavojusi kopsavilkumu interviju analīzei ar A, B, C, D, E izglītības iestādes vadītājiem, kategorizējot jautājumus pēc tā būtības.

4.3.tabula. Interviju analīzes kopsavilkums

Kategorija	A skolas intervija	B skolas intervija	C skolas intervija	D skolas intervija	E skolas intervija
Tirānizēšanas izglītības iestādē	Pazemošana, draudu izteikšanu	Līdzīgs mobingam, uzskatu un viedokļu varmācīga uzspiešana	Mobings, upurim nodarot fizisku, emocionālu kaitējumu	Daļa no mobinga, apzināta/mērķtiecīga ietekme uz izvēlēto upuri	Mobings, vardarbība, vardarbības veids, kam ir dažādas formas
Tirānizēšanas cēloņi	Izrādīšanās; prieks par to, ka cits (arī pats) netiek galā ar stresa situāciju; dusmu izgāšana uz citiem	Audzinašanas un psiholoģiskās problēmas	Pusaudžu vecuma-sevis apliecināšana, veids kā izpelnīties citu uzmanību	Sociālā nevienlīdzība, personības iezīmes, īpatnība	Tirānizēšana var notikt dažādās attiecībās, līmeņos, līdz ar to iemesli atšķiras. Kopīgs - varas, varas apziņa, izrādīšana. Tiekme jau uz vardarbību, psiholoģiskas traumas, mazvērtības kompleksi
Tirānizēšanas ietekme attālinātā/tiešsaistes procesā	Tiešsaistes stundās mikrofona atslēgšana; pazemošana sociālajos tīklos: Snapchat u.c.	Esošo skolu nav atstājusi ietekme. Tiešsaistes stundu laikā redzot cita dzīves vidi, varētu izsmiet otru par viņa sadzīvi, apģērbu, izturēšanos	Nav novērota	Nav novērota	Mazinājusies fiziskā tirānizēšana, izteiktāk emocionālā tirānizēšana
Saskarsme ar kibertirānizēšanu	Nav bijusi	Draudu vēstuli un bilžu sūtīšana	Nav bijusi	Draudu vēstules e-klasē, tiešsaistes stundu laikā pieslēdzas svešas personas, mūzikas un rupjību atskaņošana	Nav bijusi, bet saskarsme ir bijusi skolas skolotājiem – vecāka ieraksts sociālajos tīklos, naida kurināšana, skolotāju vārda, uzvārda publicēšana
Skolas vadības iesaiste tirānizēšanā	Komunikācija, izglītošana, runāšana ar bērniem	Jāreaģē uz jebkuru gadījumu, saņemto informāciju	Laikam pamanīt, reaģēt uz tirānizēšanu, pusaudžu un citu izglītošana visa mācību gada garumā	“Zobrata mehānisms” - sākotnēji darbs ir klases audzinātājiem, tad tiek piesaistīts sociālais pedagogs, vecāki, skolas vadība	Stingra nostāja pret jebkāda veida vardarbību. Neignorēt, reaģēt uzreiz
Skolas vadības risinājumi tirānizēšanā	Sarunas ar bērniem, situācijas risināšana, empātija/iejušanās tirānizēšanas situācijā	Sarunas ar klasi, atsevišķiem skolēniem, vecākiem, situācijas noskaidrošana, nepieciešamības gadījumā psihologa, policijas piesaistīšana	Gada uzdevums – atbalsts pozitīvai uzvedībai (izglītošana), tirānizēšanu pamanīt pirmsākumos, vadība un personāls cenšas, lai situācijas neklūst par tirānizēšanu/mobingu	Algoritms - sākotnēji saruna ar bērnu, ja nepieciešams arī ar vecākiem. To risina tāda kopveselumā	Sarunas, sarunas, sarunas. Situāciju risināšana
Problēmas/grūtības tirānizēšanas situācijās	Tirānizētāja neizpratne par situācijas būtību, nopietnību, uzmanības pievēršana	Vadītājs, arī skolotājs reizēm ir izmeklētājs (policists). Vecāku neizpratne, neticība informācijai par savu bērnu	Nav sadarbība no vecāku puses, problēmas noliegšana	Kad netiek atkārtota tirānizēšana interneta vidē, draudu vēstuli rakstīšana	Noliegšana, vecāki nespēj pieņemt un sadzirdēt, ka bērns gribētu kādam nodarīt pāri
Izglītības iestādes vadītāja loma tirānizēšanā	Būtiska/liela, jo komunicējot ar skolēniem, notiek izglītošana, cieņas radīšana, lai tiktu ievēroti noteikumi	Ar savu nostāju jāparāda cieņpilna attieksme. Ikvienam jābūt pārliecinātam, ka tiks uzklausīts un saprasts	Vadītāja loma – vadīt vienotu personālu, redzējumu. Izglītēt personālu, norādīt kā un kas ir jāpamāna. Vadītājam jāiesaistās problēmsituācijās	Būtiskākais - nodrošināt komandu problēmas risināšanā, skolēnu izglītošana	Spēja sadzirdēt, iesaistīties, risināt. Jāparāda ikvienam, ka vadība māk klausīties un palīdzēt
Līderība, līdera loma tirānizēšanā	Vislielākā loma tirānizēšanas gadījumos	Ikvienam skolas skolotājam jābūt cieņpilna attieksme vienam pret otru	Liela – svarīgi pamanīt, novērtēt līdera lomu tajā visā. Līdera loma – spēja pārvērst rīcību pozitīvam rezultātam	Iespēja mainīt viedokli, ietekmēt grupas un kopienas to redzējumu ir būtiska	Līderis – saprot, ka kaut kas nav kārtība un, kaut kas ir jānovērš. Ikviens, kurš uzņemas līdera funkciju atrisināt konfliktu
Profesionālas kompetences	Komunikācijas, empātija, pieturēšanās pie faktiem, neļaušanās negācijām	Ir jābūt cilvēkam – iejūtīgam, saprotošam, patiesam, taisnīgam	Empātija, spēja izprast un analizēt situācijas, profesionalitāte	Spēja veidot situāciju analīzi, empātija, spēja pārliecināt, intuīcija, prasme veidot un atvērt sarunu ar tirānizētāju, upuri	Komunikācija, empātija, spēja uzklausīt, pašsavaldīgums, jāpārzina psiholoģija, vecumposmu īpatnības

Avots: autore veidots pēc transkripcijas

Tātad, analizējot intervijās iegūtos datus, maģistra darba autore secina, ka:

1. Izglītības iestādes vadītāji, tiranizēšanu uzskata par mobingu, vardarbības veidu, uzskatu un viedokļu varmācīgu uzspiešanu, kas var izpausties kā pazemošana, draudu izteikšana ar mērķi upurim nodarīt kaitējumu gan fiziski, gan emocionāli (*Gordon, 2021*).
2. Tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādē pamatojami ar audzināšanas un psiholoģiskām problēmām, varas izrādīšanu (*Gordon, 2020*), sociālo nevienlīdzību, personības iezīmēm, sevis pašapliecināšanos uzmanības pievēršanai. No tiranizēšanas nav pasargāts neviens (*Anderman et al., 2020*), tādēļ tiranizēšana var notikt dažādās attiecībās: skolēns – skolēns, skolēns – pedagogs, vadītājs – pedagogs u.tml.
3. Ietekme uz tiranizēšanu skolās līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī, skolām pārejot uz attālināto un tiešsaistes procesu ir vērtējama divējādi. Attālinātais un tiešsaistes process līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī nav uzskatāms par likumsakarību, kas tieši ietekmējis tiranizēšanu skolā, tomēr, izglītības iestādēm, kurām ir nācies saskarties ar tiranizēšanu skolā šajā laika periodā novērojams tas, ka tiešsaistes stundu laikā tiek atslēgti mikrofoni (*Admissionsly.com, 2020*), notiek pazemošana populārākajos sociālajos tīklos (*Broadbansearch.net, n.d.*), kurā skola nevar kontrolēt šo tiranizēšanu. Attālinātajā mācību procesā ir mazinājusies fiziskā tiranizēšana, bet vairāk vērojama emocionālā un kibertiranizēšana.
4. Izglītības iestādes vadītāji ar kibertiranizēšanas gadījumiem ir sastapušies maz vai nav to pieredzējuši. Tiem izglītības iestādes vadītājiem, kuriem ir nācies sastapties ar kibertiranizēšanu skaidro, ka izplatītākais veids ir draudu vēstuļu un foto sūtīšana, tiešsaistes mācību stundu laikā ir vērojama tendence pārtraukt, dezorganizēt mācību stundu pieslēdzoties svešām personām, tādējādi fonā tiek atskaņota dažāda veida mūzika, rupjības.
5. Lai nepieļautu tiranizēšanu, izglītības iestādes vadītāji īsteno izglītošanas un izpratnes pasākumus skolēniem, klasei. Izglītības iestādes vadītājs ar savu attieksmi un nostāju parāda, ka tiranizēšanu, tiranizēšanas situācijas nevar un nedrīkst ignorēt un tiranizēšanas izskausana ir jāvelta sistemātisks darbs, kurā katram ir noteikta loma tajā – skolotājam, klases audzinātājam, atbalsta personālam un vadības pārstāvim.
6. Izglītības iestādes vadītāji tiranizēšanas situācijas risina komunikāciju veidā, komunicējot ar skolēniem, vecākiem, klases audzinātājiem. Situācijās, kad nepieciešams papildus atbalsts, tiek iesaistīts atbalsta personāls un institūcijas, kas veic prevencijas un izglītošanas darbu.

7. Vecāku neiesaistīšanās, problēmas noliegšana un ignorēšana tiek nosaukti kā galvenie faktori ar kuriem nākas saskarties izglītības iestādes vadītājiem tiranizēšanas situācijās. Vēl minams, ka vecāku neizpratne par tiranizēšanu un to problemātiku, negatīvā attieksme tiranizēšanas mazināšanā un problēmsituāciju risināšanā, izglītības iestādes vadītājiem neļauj un kavē to risināt ātrāk vai nemaz.
8. Izglītības iestādes vadītāju loma tiranizēšanas mazināšanai skolā ir svarīga un būtiska. Izglītības iestādes vadītājs ar savu cieņpilno attieksmi ikvienam parāda savus uzskatus un redzējumu, tādējādi radot jebkuram skolas personālam, skolēnam izpratni, ka vadītājs tiranizēšanas situācijas risinās un tiks uzklauts.
9. Līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē vērtējama kā nozīmīga. Izglītības iestādes vadītājam ar līdera dotībām ir iespēja paust savus uzskatus, viedokli, tādējādi ietekmējot arī visas kopienas redzējumu.
10. Profesionālas kompetences, kuras būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē ir empātija, komunikācija. Izglītības iestādes vadītājam ir jābūt tādām iezīmēm kā pacietībai, profesionalitātei, spējai uzlausīt, izprast un risināt problēmsituācijas, neļaujoties negatīvām negācijām un noliegumiem.

NOBEIGUMS

Maģistra darba "Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu" izstrādāts ar mērķi izpētīt izglītības iestādes vadītāja izpratni par tiranizēšanu, tā būtību skolā. Tiranizēšana ir būtiska sociālā problēma, kurai pastiprinātu uzmanību pievērš pasaules zinātnieki un politikas veidotāji (*Shelley et al.*, 2017) un pēdējā desmitgadē secināms, ka tiranizēšana izglītības iestādēs ir nezūdoša un pastāvoša problēma. Darba ietvaros, jau tika skaidrots, ka tiranizēšanas izplatība pasaulē ir atšķirīga (*Biswas et al.*, 2020), arī dzen Latvija nav izņēmums attiecībā par tiranizēšanu izglītības iestādēs un, ir viena no Eiropas valstīm, kurā šī tiranizēšana notiek. Latvija starptautiskā skatījumā uzrāda sliktākos rezultātus attiecībā par skolēnu pāridarījumiem skolās starp pārējām dalībvalstīm (*OECD*, 2019b; Kangro un Kiseļova, 2019), kas mērāma arī, kā izglītības kvalitātes zīme, tādējādi, nenoliedzami līdzatbildība arī ir jāuzņemas pašvaldībām, izglītības iestādēm, tās vadītājiem.

Tiranizēšana ir plaši pētīta visā pasaulē un tiek atzīta par nopietnu problēmu jauniešu, bērnu vidū, tā var izraisīt neatgriezeniskas un ilglaicīgas sekas (*Maynard et al.*, 2016; *Anti-Bullying Alliance*, 2021; *Ryzin & Roseth*, 2018), tāpēc pēdējos gados liek pievērsties šim jautājumam aizvien vairāk. Tomēr, Latvijā nav salīdzinoši daudz pētījumu, kas sniedz vienotu redzējumu par to, kas ir tiranizēšana, kāda ir izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu. Pamatojoties uz to, ka nav konkretizēta un vienota izpratne, svarīgi izziņāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāju izpratne par tiranizēšanu un tās būtību skolā, kādi ir cēloņi, izpausmes tiranizēšanai, ko sevī ietver tiranizēšana, kāda loma tiranizēšanas izprašanā, mazināšana un prevencijā ir izglītības iestādes vadītājam, vai ir svarīga līderība, līdera loma un kādas profesionālās kompetencēs būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē? Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un atbildētu uz pētījuma jautājumu, tika īstenoti sekojoši uzdevumi: teorētiski raksturota un izpētīta tiranizēšanas izpratne skolā; raksturota tiranizēšanas lomas, sekas un pazīmes skolā; analizētas tiranizēšanas izpausmes veidi skolā; izziņāta izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu, tās būtību un izaicinājumiem un izstrādāti priekšlikumi tiranizēšanas mazināšanai skolā. Apkopojot iepriekš minēto, maģistra darba autore nonāk pie secinājuma:

1. Tiranizēšana izglītībā teorētiskā analīze demonstrē, ka tiranizēšanas skaidrojumā, galvenokārt dominē tādi vārdi kā: *iebidēšana, uzvedība, uzvedības veids, agresija*, kas ir vērsta pret vienu vai vairākām personām vienlaicīgi ar mērķi realizēt savas negatīvās darbības. Tiranizēšanas cēloņi skatāmi no uzvedības, ģimenes faktora, audzināšanas, psiholoģiskām problēmām, kas var izpausties kā fiziskā, seksuālā un psiholoģiskā tiranizēšana (*UNESCO*,

2019). Tiranizēšanas pazīmes ir vērojamas gan kā fiziskas, gan kā emocionālas traumas, kā arī, līdz ar COVID -19 pandēmijas izplatību Latvijā un citviet pasaulē, attālinātajā un tiešsaistes procesā ir vērojama kibertiranizēšanas izplatība (*Broadband Search.net*, 2020; *Chan et al.*, 2021; *National Centre Against Bullying*, n.d.).

2. Izglītības iestādes vadītāja darbības teorētiskā aspekta analīze dara zināmu, ka izglītības iestādes vadītājs spēlē zīmīgu lomu, lai ietekmētu izglītības kvalitāti un paaugstinātu tās rādītājus, profesionālo mācību kopienu izveidei savās izglītības iestādēs (*OECD*, 2009; *OECD*, 2016b; *Ponte et al.*, 2008). Paralēli izglītības iestādes vadītāja lomai un līderības lomai par tiranizēšanas izpratni vērtējama kā būtiska (Reņģe, 2008), kas ietekmē izglītības iestādes kopienas redzējumu un jebkura indivīda izpratnes veidošanu. Pēdējos gados starptautiskā salīdzinājumā, mainās ne tikai globālās, ekonomiskās un izglītības tendences, bet mainās arī izglītības darba vadītāju veicamās darbības un vērtības. Izglītības iestādes vadītājs ir atbildīgs par skolas ārējo un iekšējo funkcijas darbību izpildi, administrējot un stratēģiski vadot izglītības iestādi (*Dessler*, 2018) un, kā vienas no svarīgākajām kompetencēm minamas ir līderības, komunikācijas, problēmrisināšanas, empātijas prasmes u.c, tomēr, Latvijā likumi un normatīvas, kas attiecināmas izglītības iestādes vadītājiem, nekonkretizē un nenorāda konkrētās kompetences, kuras būtu nepieciešamas mūsdienu izglītības iestādes vadītājiem.

Izglītības iestādēs skolotāja, atbalsta personāla un vecāku loma tiranizēšanas mazināšanā uzskatāma par neatņemamu konteksta sastāvdaļu, reizēm arī pašiem to neapzinoties. Bērnam veidojot pozitīvu saskarsmes mijiedarbību un komunikāciju jau no bērnības bez tiranizēšanas, izglītības iestādē ir vērojama pozitīvāka un optimistiskāka uzvedība (*Lee*, 2009). Skolēnam veidojot un attīstot sociālo mijiedarbību, potenciāli darbojas kā psihosociāla sistēma. Uzskatāms, ka tas savukārt veicina saikni starp ģimenes klimatu un tiranizēšanu izglītības iestādē, tādējādi, var secināt, ka šī te ietekme ir attiecināma un saistīta ar skolēnu sociālajām un savstarpējām attiecībām ar vienaudžiem, pedagogiem (*Feldman&Masalha*, 2010; *Gadaire et al.*, 2017). Autoresprāt, tad bez vienotas izpratnes ne vecākiem, ne skolotājiem, ne vadības pārstāvjiem nav iespējams tiranizēšanu rezultatīvi mazināt, risināt īsākā vai garākā laika termiņā, ja kāda no iesaistītajām pusēm šo problēmu ignorē, nerisina, noliedz neapzinoties destruktīvās sekas turpmāk. Ir jāveicina problēmas izpratne skolotāju, veselības aprūpes, tiesībsargājošo institūcijas speciālistu vidū (Labklājības ministrija, 2021), kā arī izglītības iestādes vadītāju, personāla un vecāku vidū.

3. Skolas vadības loma tiranizēšanas gadījuma analīze atklāj, ka līdz ar plašajām publikācijām par tiranizēšanas apjomu palielināšanos un Latvijas iesaisti OECD līdzdalību starptautiskajos pētījumos, skaidrāk izkristalizējas patiesais redzējums par tiranizēšanas

nopietnību un problemātiku izglītības iestādēs (*OECD*, 2019b; Kangro un Kiseļova, 2019) un, šī brīža prioritātes izglītības iestādes vadītājiem, skolām ir skolu vides, izglītības kvalitātes, skolēnu sasniegumu paaugstināšana, kvalificēta personāla piesaiste un noturēšana (*UNESCO*, 2016a, *OECD*, 2020). Daudzējādo pienākumu spektrs, izglītības iestādes vadītājiem manāmi liek izvērtēt un pārskatīt ikdienas pienākumu sarakstu, tādējādi, otrā plānā atstājot tādus jautājumus kā tiranizēšana, tās mazināšana un prevencija.

Latvijā jēdziens “*tiranizēšana*” izglītības kontekstā, likuma un skolas noteiktajos un obligātajos dokumentos netiek lietots, kas maina izglītības iestādes vadītāju izpratni, tādējādi secināms, ka nepieciešami grozījumi Latvijas likumdošanā, kuros tiek lietoti tikai jēdzieni – fiziskā vai emocionālā vardarbība. Sakārtota un nesadrumstalota likumdošana, maina izglītības iestādes vadītāja redzējumu pēc tā būtības, kas nozīmē, arī visas izglītības iestādes kopienas redzējumu un izpratni. Tiranizēšanas mazināšanai un izskaušanai izglītības iestādēs ir preventīvs raksturs, kas nesniedz ilglaicīgu rezultātu un tiranizēšanas mazināšanas aktivitātes ir uzskatāmi tikai formālas (*Wong et al.*, 2011; *Evans & Smokowski*, 2016; *Foody et al.*, 2018), kā arī izglītības iestādēs tiranizēšanas gadījumos lielākoties ir audzinoša un preventīva rakstura pasākumi, kas attiecināmi uz sociālajiem procesiem (Latvijas Vēstnesis, 2016). Izglītības iestādes prestižs un tiranizēšanas problēmas noliegšana, noklusēšana ir minams arī kā negatīvais aspekts izglītības iestāžu vadītāju laukā (Linka un Zvaigzne, 2021; Laganovskis, 2019), kas tieši ietekmē tiranizēšanas izpratni un nostāju no vadītāju puses. Pamatojoties uz augstāk minēto, autoresprāt, viens no šī brīža izaicinājumiem ir izglītības iestādes vadītājos un skolas personālā radīt pareizo izpratni par tiranizēšanu, tā sekām ilgtermiņā, kas skatāmas daudz konkrētāk, vērīgāk šobrīd un tagad, nevis tālākā nākotnē.

Maģistra darba empīriskās daļas posmā, tika īstenots pētījums par tiranizēšanas izpratni un tās būtību izglītības iestādēs. Apkopojot iegūtos datus no intervijām, tad maģistra darba autorei:

4. Tiranizēšanas problēmas izpratnes empīriskā izpētes analīze apliecina, ka tiranizēšana ir izplatīta problēma izglītības prizmatiskā kontekstā un dažāda līmeņa interpretācijas ir sastopamas izglītības iestādēs, tomēr problemātikas risinājums tiek šķetināts sarunu un izglītojošā veidā ar skolēniem, klasi, skolas personālu. Tiranizēšanas novēršanā no izglītības iestādes vadītāju puses ir noģistēta problemātikas atklāšana jau pirmsākumos, tādējādi meklējot veidus tiranizēšanu risināt skolas, izglītības vadības, atbalsta personāla lokā. Tiranizēšana ir vērojama attiecību līmenī, savukārt tiranizēšanas jēdziena atklāšanā jaušama *mobinga*, *ķircināšanas*, *pazemošanas*, *vardarbības*, *vardarbības formas*, *varas*, *viedokļu*, *uzskatu varmācīga uzspiešana* skaidrojumu klātesamība. Tiranizēšanas izpausmes tiek

skaidrotas ar pazemošanu, draudu izteikšanu, ķircināšanu, apcelšanu, fotografēšanu, fotogrāfiju izķēmošanu ar mērķi upurim nodarīt kaitējumu gan fiziski, gan emocionāli (Gordon, 2021) un tiranizēšana var notikt arī attālinātajā, tiešsaistes mācību procesā, jo kibertiranizēšana paver iespējas savus nodomus īstenot jebkurā diennakts laikā.

Tiranizēšanas cēloņi (piem., audzināšanas, psiholoģiskas problēmas, vecumposmu īpatnība, varas izrādīšana, (Gordon, 2020), sociālo nevienlīdzībā, personības iezīmēm, sevis pašapliecināšanās u.c.) katrā skolā atšķiras, bet ikvienu no tiranizētājiem un to upuriem saista ģimene. Ģimenē, bērnam augot tiek radīti apstākļi, klimats un vide, kurā veidojas mijiedarbība ar apkārtējo pasauli un cilvēkiem. Ģimenēs, kurās ir vērojama tiranizēšana, savstarpējā vardarbība, necieņa, tiek radīts šis priekšstats bērnam par uzvedības modeli, kuru laika gaitā ir grūti mainīt. Arī vecāku loma kā tiranizēšanas mazināšanas atbalsta instruments uzskatāmi nepārlicina un, kā apliecina pētījumā sniegtie dati, tad lielākie izaicinājumi ar kuriem nākas saskarties ikvienam izglītības iestādē ir vecāku tiranizēšanas problēmas, būtības noliegšana, nevēlēšanās ieklausīties tajā, ka bērns ir rīcības spējīgs uz jebkāda veida tiranizēšanu, ka cēlonis meklējams bērna audzināšanā/ģimenē. Līdz ar to, darba autore secina, ka vecāku neizpratne par tiranizēšanas problēmātiku, nozīmi, tā lomu mazināšanā dod iespēju vecākiem atbildības nastu novirzīt uz izglītības iestādes un tā vadītāju pleciem. Jāmin, kā papildus negatīvā iezīme saskatāma arī Latvijas likumdošanā un normatīvajos aktos, kas nekonkretizē un neuzliek atbildību vecākiem tiranizēšanas gadījuma nerisināšanā vai ignorēšanā. Maģistra darba autore nonāk pie gala secinājuma, ka izglītības iestādes vadītāji, skolotāji, atbalsta personāls izprot, ka tiranizēšana izglītības iestādēs ir problemātikas jautājums un tā pastāvība, nemainība vai palielināšanās ir atkarīga no tā, cik kompetents, izglītots un rīcības spējīgs ir personāls, vadītājs. Izglītības darba vadītāja izpratne un problēmas iedziļināšanās atklāj to, kā izglītības vadītājs uztver tiranizēšanu kā uzvedības normu, problēmas ietekmi uz skolēniem un izglītības kopienу. Arī izglītības iestādes vadītāju, vecāku un skolotāju loma ir tiranizēšanas mazināšanas kopveseluma un mijiedarbības virzītājspēks.

Noslēgumā, maģistra darba autore secina, ka teorētiskajā un empīriskajā daļu izpētē ir gūta atbilde uz pētījuma jautājumu, īstenoti pētījuma uzdevumi, tādējādi pētījuma mērķis ir sasniegts. Pētījuma rezultāti uzskatāmi par aktuāliem, būtiskiem, kas ievirza izpratni par tiranizēšanu un būtību skolā, un, ņemot vērā tiranizēšanas mēroga komplicētību, turpmākai izpētei maģistra darba autore saskata nepieciešamību veikt pētījumus par vecāku izpratni un lomu tiranizēšanas mazināšanā; vienotas antitiranizēšanas programmu ieviešanas iespējas Latvijas skolās, grūtības un izaicinājumi; skolotāju profesionālā sagatavotība tiranizēšanas situāciju novēršanā.

PRIEKŠLIKUMI

Maģistra darba autorei, balstoties uz teorētisko, empīrisko izpēti ir gūti secinājumi un atzinumi, tādējādi ir izvirzīti priekšlikumi:

Valstspilsētu un novadu izglītības pārvalžu vadītājiem un izglītības speciālistiem:

1. Izglītības iestādes vadītājiem un vadības pārstāvjiem organizēt savstarpējās pieredzes apmaiņas konferences un atbalsta pasākumus (gan tiešsaistē, gan klātienē) par tiranizēšanas mazināšanas iespējām, tiranizēšanas jautājumiem.
2. Veidot skolotāju izpratni attiecībā par tiranizēšanas mazināšanas paņēmieniem, savlaicīgu atklāšanu tā pirmsākumos, organizējot tiešsaistes vebinārus un lekcijas.
3. Īstenot tiešsaistes vebinārus un klātienes lekcijas vecākiem par empātiju, tiranizēšanas izskaušanu, savstarpējo komunikāciju un vecāku lomas nozīmīgumu tiranizēšanas mazināšanā.
4. Izglītības iestādēm piedāvāt skolēniem piedalīties Drossinternets.lv bezmaksas vebināros un lekcijās par drošību internetā, lai skolēni izprastu kibertiranizēšanas sekas, cēloņus un kādi sodi ir piemērojami kibertiranizētājam.
5. Izglītības iestādēs, ieviests SEM projektu, lai veicinātu pozitīvu uzvedību, kas sekmētu savstarpējo izpratni un uzticēšanos, cieņu un sociāli atbildīgu pieeju problēmu risināšanai.

Izglītības iestādes skolotājiem:

1. Visa mācību gada semestra laikā skolotājiem, klases audzinātājiem un atbalsta personālam realizēt preventīvo darbu izglītības iestādē, mācību stundās skolēnus izglītojot par tiranizēšanas sekām, cēloņiem un iespējamiem sodiem.
2. Iesaistīt skolēnus tiranizēšanas mazināšanā un empātijas veicināšanā vienam pret otru, organizējot tematiskās mācību ekspedīcijas, viktorīnas un klases vakarus.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Admissionsly.com. (2020). Bullying Statistics: Breakdown by the Facts and Figures. https://admissionsly.com/bullying-statistics/#General_Statistics_on_Bullying_-_2020
2. Akadēmiskās informācijas centrs. (2016). Terminoloģija Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā. Pētījuma ziņojums (2016). 17.lpp. http://www.nki-latvija.lv/content/files/Terminologijas_zinojums_2016.pdf
3. Anderson, M. (2018, September 27). A Majority of Teens Have Experienced Some Form of Cyberbullying. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/09/27/a-majority-of-teens-have-experienced-some-form-of-cyberbullying/>
4. Anderman, E.M., Espelage, D., Reddy, L.A., Astor, R.A & McMahon, S. (06.02.2020). Violence and other forms of abuse against teachers: 5 questions answered. THE CONVERSATION Academic rigour, journalistic flair. <https://theconversation.com/violence-and-other-forms-of-abuse-against-teachers-5-questions-answered-130445>
5. Anti-Bullying Alliance. (09.02.2021). BULLYING AND THE PANDEMIC: a picture of how bullying has changed during COVID – 19. National Children's Bureau. <https://antibullyingalliance.org.uk/sites/default/files/uploads/attachments/Bullying%20in%20the%20pandemic.pdf>
6. Anti-Bullying Alliance. (n.d.). Our definition of bullying. National Children's Bureau. <https://anti-bullyingalliance.org.uk/tools-information/all-about-bullying/understanding-bullying/definition>
7. Ärlestig, H., Day, C., & Johansson, O. (Eds.) (2016). A Decade of Research on School Principals. Cases from 24 Countries. Springer. <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-3-319-23027-6%2F1.pdf>
8. American Psychological Association. (2014, september). Psychologist Offers Insight on Bullying and How to Prevent It. Bullying. <https://www.apa.org/news/press/releases/2014/09/prevent-bullying>
9. Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2009). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? *Psychological Medicine*, Volume 40, Issue 5, May 2010, pp. 717 – 729. doi: <https://doi.org/10.1017/S0033291709991383>

10. Apollo.lv. (2019, 18. oktobris). *Video: Aicina neklusēt par skolēnu vardarbību pret pedagogiem.* <https://www.apollo.lv/6804617/video-aicina-nekluset-par-skolenu-vardarbibu-pret-pedagogiem>
11. Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (UNESCO). (2019, 3. februāris). *Vardarbības mazināšanai skolās nepieciešama efektīva uzraudzība, neatstājot to tikai pedagogu ziņā.* <https://unesco.lv/lv/izglitiba/vardarbibas-mazinasanai-skolas-nepieciessama-efektiva-uzraudziba-neatstajot-to-tikai-pedagogu-zina/>
12. Balcere, K. (2019, 3.februāris). Vardarbības mazināšanai skolās nepieciešama efektīva uzraudzība, neatstājot to tikai pedagogu ziņā. UNESCO. <https://www.unesco.lv/lv/jaunums/vardarbibas-mazinasanai-skolas-nepieciessama-efektiva-uzraudziba-neatstajot-tikai-pedagogu-zina>
13. Bauman, S., & Del Rio, A. (2006). Preservice teachers' responses to bullying scenarios: Comparing physical, verbal, and relational bullying. *Journal of Educational Psychology*, 98, 219-23.
14. Barlett, C. P., & Fennel, M. (2016). Examining the relation between parental ignorance and youths' cyberbullying perpetration. *Psychology of Popular Media Culture*, 1-15.
15. Bennis, W., & Nanus, B. (1985). *Leaders: Strategies for Taking Charge*. New York: Harper & Row.
16. Bennis, W. (1993). *Managing the dream. Leadership in the 21st century. Contemporary issues in leadership*. Boulder, CO., Westview Press.
17. Bērnu tiesību aizsardzības likums. 19.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 07.12.2021. <https://likumi.lv/ta/id/49096>
18. Bite.lv. (2019, 25.oktobris). Aptauja: 56% vecāku Latvijā neapzinās kibermobinga atstāto seku nopietnību. [Aptauja: 56% vecāku Latvijā neapzinās kibermobinga atstāto seku nopietnību | Bite](https://www.bite.lv/ta/56-vecaku-latvijā-neapzinās-kibermobinga-atstāto-seku-nopietnību)
19. Biswas, T., Scott, J. G., Munir, K., Thomas, H. J., Huda, M. M., Hasan, M. M., & Mamun, A. A. (2020). Global variation in the prevalence of bullying victimisation amongst adolescents: Role of peer and parental supports. *EClinicalMedicine*, 20, 100276. <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2020.100276>
20. Bruening, R. A., Orengo-Aguayo, R.E., Onwuachi-Willig, A. & Ramirez, M. (2018). Implementation of Antibullying Legislation in Iowa Schools: A Qualitative Examination of School Administrators' Perceived Barriers and Facilitators, *Journal of School Violence*, 17:3, 284-297, <https://doi.org/10.1080/15388220.2017.1322517>

21. Broadband Search. (2020). 51 Critical Cyberbullying Statistics in 2020. https://www.stoppestennu.nl/sites/default/files/uploads/51_critical_cyberbullying_statistics_in_2020_-_broadbandsearch.pdf
22. Broadband Search.net. (n.d.). *All the Latest Cyber Bullying Statistics and What They Mean In 2021*. <https://www.broadbandsearch.net/blog/cyber-bullying-statistics>
23. Centrālās statistikas pārvalde. (03.08.2020). Publikācija. Bērni Latvijā, 2020. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-reditaji/meklet-tema/418-berni-latvija-2020>
24. Caporimo, A. (2017, November 13). What Is Bullying? Let's break this whole bullying thing down. Seventeen.com. <https://www.seventeen.com/life/a13453003/what-is-bullying/>
25. Cambridge Dictionary. (n.d.). bullying. © Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bullying>
26. Campaert, K., Nocentini, A., & Menesini, E. (2017). The efficacy of teachers' responses to incidents of bullying and victimization: the mediational role of moral disengagement for bullying. *Aggressive Behavior*, (43) 483–492. DOI: [10.1002/ab.21706](https://doi.org/10.1002/ab.21706)
27. Centers for Disease Control and Prevention. (2018). *Preventing Bullying*. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence/bullyingresearch/index.html>. Retrieved 13 Oct 2018.
28. Chen, J. K., Wang, S.C., Chen, Y.W., & Huang, T.H. (01.01.2021). Family Climate, Social Relationships With Peers and Teachers at School, and School Bullying Victimization Among Third Grade Students in Elementary Schools in Taiwan. *School Mental Health*. *Sprinkler Link*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12310-020-09404-8>
29. Chan, T. K. H., Cheung, C. M. K., & Lee, Z. W. Y. (2021). Cyberbullying on social networking sites: A literature review and future research directions. *Information and Management*, 58(2), [103411]. <https://doi.org/10.1016/j.im.2020.103411>
30. Civillikums. 28.01.1937. Valdības Vēstnesis, 02.12.2015., <https://likumi.lv/ta/id/90220#p2352.1>
31. Cunliffe, A.L., & Eriksen, M. (2011). Relational leadership. *Human Relations*, 64 (11):1425-1449. <https://doi.org/10.1177/0018726711418388>

32. Cram, B. & Alkadry, M.G. (2018). Virtue ethics and cultural competence: Improving service one administrator at a time. *Journal of Public Affairs Education*, 24:4, 518-537, <https://doi.org/10.1080/15236803.2018.1484652>
33. Cross, D. S., Runions, K. C., Resnicow, K. A., Britt, E. F., & Gray, C. (2018). Motivational interviewing as a positive response to high-school bullying. *Psychology in the Schools*, 55(5), 464–475.
34. Dessler, G. (2018). Human resource management. Florida International University. Sixteenth Edition. | New York : Pearson, [2018]. PEARSON. <https://beta.ivorytraining.net/wp-content/uploads/2020/11/Human-Resource-Management-2c-16th-Edition.pdf>
35. Dēvica, P (Latvijas Radio autore). (2019, 23. novembris). Nereti arī vecāki ir emocionāli vardarbīgi pret skolotājiem. *Latvijas Sabiedriskie Mediji*. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/nereti-ari-vecaki-ir-emocionali-vardarbigi-pret-skolotajiem.a339326/>
36. Ditch the Label. (2019, October 8). *Cyberbullying: Top 9 Tips On Overcoming It*. <https://www.ditchthelabel.org/9-tips-on-overcoming-cyberbullying/>
37. Divencha, D. (2019, October 29). What Are the Best Ways to Prevent Bullying in Schools? *The Greater Good Science Center at the University of California, Berkeley*. https://greatergood.berkeley.edu/article/item/what_are_the_best_ways_to_prevent_bullying_in_schools
38. Drydakis, N. (2014), “Bullying at school and labour market outcomes”, *International Journal of Manpower*, Vol. 35 No. 8, pp. 1185-1211. <https://doi.org/10.1108/IJM-08-2012-0122>
39. Djuraskovic, O. (2021, 2nd january). Cyberbullying Statistics, Facts, and Trends (2021) with Charts. FirstSiteGuide. <https://firstsiteguide.com/cyberbullying-stats/>
40. Cross, D. S., Runions, K. C., Resnicow, K. A., Britt, E. F., & Gray, C. (2018). Motivational interviewing as a positive response to high-school bullying. *Psychology in the Schools*, 55(5), 464–475.
41. eKidz.eu. (n.d.). *Bullying and Mobbing at School: Understanding the Reasons and Consequences for Your Children*. <https://ekidz.eu/bullying-and-mobbing-at-school-understanding-the-reasons-and-consequences-for-your-children>
42. European Union Agency for Fundamental Rights (2015). Violence Against Children with Disabilities: Legislation, Policies and Programmes in the EU / European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: *Publications Office of the European*

- Union. https://estudijas.lu.lv/pluginfile.php/1133617/mod_resource/content/1/Violence%20against%20%20children%20with%20disabilities
43. EUROPEAN COMMISSION. (2012). *COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Supporting the Teaching Professions for Better Learning Outcomes*. Strasbourg, 20.11.2012. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012SC0374&from=LV>
 44. Europass Teacher Academy. (2021, 26 May). *The 10 Essential Skills of a Good School Principal*. <https://www.teacheracademy.eu/blog/school-principal-skills/>
 45. Estévez, E., Estévez, J.F., Segura, L., & Suárez, C. (2019). The Influence of Bullying and Cyberbullying in the Psychological Adjustment of Victims and Aggressors in Adolescence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019; 16 (12):2080. <https://doi.org/10.3390/ijerph16122080>
 46. Espelage, D. L., Polanin, J. R., & Low, S. K. (2014). Teacher and staff perceptions of school environment as predictors of student aggression, victimization, and willingness to intervene in bullying situations. *School Psychology Quarterly*, 29(3), 287–305. <https://doi.org/10.1037/spq0000072>
 47. Elliott, A. (2014) Connecting with families. Health & Wellbeing in Childhood. Garvis & Pendergast (Ed). *Cambridge University Press*, pp. 190–205.
 48. EMU. (b.g.). Kas ir EMU:Skola un kāpēc to radījām? <https://emu.lv/lv/par-emu>
 49. Evans, C.B.R., & Smokowski, P. R. (2016). Understanding weaknesses in bullying research: How school personnel can help strengthen bullying research and practice. *Children and Youth Services Review*, 69, 143–150. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.08.002>
 50. Fischer, S.M, & Bilz, L. (2019). Teachers' self-efficacy in bullying interventions and their probability of intervention. *Psychology in the Schools*. 2019; 56:751–764. <https://doi.org/10.1002/pits.22229>
 51. Feldman, R., & Masalha, S. (2010). Parent-child and triadic antecedents of children's social competence. *Developmental Psychology*, 46 (2), 455–467. <https://doi.org/10.1037/a0017415>
 52. Friends.se. (n.d.). Zero tolerance against bullying. <https://friends.se/en/what-friends-does/>
 53. Freiberg, H. J. (1998). Measuring school climate: Let me count the ways. *Educational Leadership*, 56 (1), 22-26.

54. Foody, M., Murphy, H., Downes, P., & O'Higgins Norman, J. (2018). Antibullying procedures for schools in Ireland: principals' responses and perceptions. *Pastoral Care in Education*, 36 (2), 126–140. <https://doi.org/10.1080/02643944.2018.1453859>
55. Gadaire, D. M., Henrich, C. C., & Finn-Stevenson, M. (2017). Longitudinal effects of parent–child interactions on children's social competence. *Research on Social Work Practice*, 27(7), 767–778. <https://doi.org/10.1177/1049731516632592>
56. Geske, A., Grīnfelds, A., Kangro, A., Kiseļova, A. (2016). Latvija OECD Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā 2015 – pirmie rezultāti un secinājumi. Rīga: Latvijas Universitāte
57. Gladden, R. M., Vivolo-Kantor, A. M., Hamburger, M. E., & Lumpkin, C. D. (2014). *Bullying surveillance among youths: Uniform definitions for public health and recommended data elements* (Version 1.0). Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education
58. GLOBAL STATUS REPORT ON PREVENTING VIOLENCE AGAINST CHILDREN 2020 (18.07.2020). *World Health Organization*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240004191>
59. Gordon, S. (2019, October 20). The Different Types of Bullying Parents Should Watch For. Very well family. <https://www.verywellfamily.com/types-of-bullying-parents-should-know-about-4153882>
60. Gordon, S. (2020, November 30). What Are the Risk Factors for Becoming a Bully? A Checklist of Risk Factors for Teachers and Administrators. *Very well family*. <https://www.verywellfamily.com/what-are-the-risk-factors-for-becoming-a-bully-460518>
61. Gordon, S. (2021, March 25). What Are the Risk Factors for Becoming a Bully? 10 Types of Kids Most Likely to Be Bullied. *Very well family*. <https://www.verywellfamily.com/what-are-the-risk-factors-for-becoming-a-bully-460518>
62. Gottfredson, G. D., Gottfredson, D. C., Payne, A. A., & Gottfredson, N. C. (2005). School climate predictors of school disorder: results from a national study of delinquency prevention in schools. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42, 412–444. <https://doi.org/10.1177/0022427804271931>

63. Hart, L. (2019, 30.september). The Powerful Role of Parents in Tackling Bullying. *PACEsConnection*. <https://www.pacesconnection.com/blog/the-powerful-role-of-parents-in-tackling-bullying>
64. Hillis, S., Mercy, J., Amobi, A., & Kress, H. (2016, 03.march). Global prevalence of past-year violence against children: a systematic review and minimum estimates. *Pediatrics*.2016;137(3):e20154079. <https://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/137/3/e20154079.full.pdf>
65. Hinduja, S. & Patchin, J.W. (2018). Developing a Positive School Climate: Top Ten Tips to Prevent Bullying and Cyberbullying. Cyberbullying Research Center. <https://cyberbullying.org/School-Climate-Top-Ten-Tips-To-PreventCyberbullying.pdf>
66. Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2020). Bullying, Cyberbullying, and LGBTQ Students. Cyberbullying Research Center. <https://cyberbullying.org/bullying-cyberbullying-sexual-orientation-lgbtq.pdf>
67. Izglītības likums. 29.10.1998. Latvijas Vēstnesis, 30.11.2021. <https://likumi.lv/ta/id/50759>
68. Izglītības un zinātnes ministrija. (30.01.2020). Vienoti pret mobingu - mazinās skolās esošo emocionālo un fizisko vardarbību. <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/vienoti-pret-mobingu-mazinas-skolas-esoso-emocionalo-un-fizisko-vardarbibu>
69. Jago, A.G. (1982). Leadership: Perspectives in Theory and Research, *Management Science*, 28 (3), 315-336. <https://doi.org/10.1287/mnsc.28.3.315>
70. Jaunzeme-Grīnvalde, I. (2017). Pieņemot lēmumus par skolu tīkla optimizāciju, nepieciešams katra skolas izglītības kvalitātes novērtējums. *Skolas Vārds*. Nr. 5 (126). 4.lpp.
71. Juneja, P. (n.d.). *Leadership and Management - Relationship & Differences*. Management Study Guide.com. <https://www.managementstudyguide.com/leadership-management.htm>
72. Herrenkohl, T. I., Jung, H., D., Lee, J. O., & Kim, M. (2017, January). Effects of child maltreatment, cumulative victimization experiences, and proximal life stress on adult crime and antisocial behavior. Washington, DC: *Office of Justice Programs' National Criminal Justice Reference Service*. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/250506.pdf>
73. Kangro, A., Kiseļova, R. (2019), Latvija OECD Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā PISA 2018 - pirmie rezultāti un secinājumi. Latvijas Universitāte Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts.

- https://www.ipi.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/ipi/Publikācijas/Latvija_OECD_Starpautiskaja_skolenu_noveršanas_programma_2018.pdf
74. Kaiser Permanente Thriving School. (n.d.). *Social and emotional well-being are critical to overall health.* <https://thrivingschools.kaiserpermanente.org/students/social-emotional/>
75. Kallman, J., Han, J., & Vanderbilt, D.L. (2021, April). What is bullying? *Clinics in Integrated Care*. Volume 5, April 2021, 100046. ScienceDirect. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666869621000129#bib2>
76. Kennedy, T. D., Russom, A. G., & Kevorkian, M. M. (2012). Teacher and Administrator Perceptions of Bullying In Schools. *International Journal of Education Policy and Leadership* 7(5). <https://doi.org/10.22230/ijep.2012v7n5a395>
77. Khasanah, A.N., Sirodj, D.A.N. (01.01.2019). Types of Bullying in Junior High School Students. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/332226305_Types_of_Bullying_in_Junior_High_School_Students
78. Kumari, P. & Dhull, P. (2017). *International Education & Research Journal*. E-ISSN No:2454-991. Volume:3. Issue:3, Mar 2017. 132.-134.
79. Kuzmina, I. (2018, 21. marts). *Skolotāji ir bezspēcīgi. Saruna ar psiholoģi Jolantu Segliņu-Gluškovu*. La.lv. <https://www.la.lv/skolotaji-ir-bezspecigi>
80. Kristapsone, S. (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Otrais, aktualizētais izdevums. Rīga: „Biznesa augstskola TURĪBA”, 350.lpp.
81. Kruse, K. (2013). What Is Leadership? *Forbes Magazine*, <https://www.forbes.com/sites/kevinkruse/2013/04/09/what-is-leadership/#629189df5b90>
82. Kroplijs, A. un Raševska, M. (2010). *Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs*. 2. izdevums. RaKa.
83. Konstantionovs, N. (2020). Mobinga cēloņi, sekas un izpausmes: emocionālā vardarbība skolās. *Portāls Ārsts.lv*. <https://arsts.lv/jaunumi/nils-konstantionovs-mobinga-celoni-sekas-un-izpausmes-emocionala-vardarbiba-skolas>
84. Kowalski, R. M., Morgan, C. A., & Limber, S. P. (2012). Traditional Bullying as a Potential Warning Sign of Cyberbullying. *School Psychology International*. 33 (5), 505–519. <https://doi.org/10.1177/0143034312445244>
85. Laganovskis, G. (2019, 19. jūnijs). Vardarbība pret skolotāju. Vai jālabo likumi? *LV portāls*. CILVĒKS · VALSTS · LIKUMS. <https://lvportals.lv/norises/305379-vardarbiba-pret-skolotaju-vai-jalabo-likumi-2019>

86. Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls. Latvijas Latvijas Zinātnes Akadēmija. (02.02.2016). <https://termini.gov.lv/komisija/lza-tk-protokols-nr-11125-02022016>
87. Learning to be. (2018). Development of Practices and Methodologies for Assessing Social Emotional and Health Skills within Education Systems. Par Projektu. <https://learningtobe.net/par-projektu/?lang=lv>
88. Lee, S. S. (2009). School, parents, and peer factors in relation to Hong Kong students' bullying. *International Journal of Adolescence and Youth*, 15, 217–233.
89. Lee, D.H., & Shin, H. (2021). Parental bonding and adolescent bullying perpetration: Examining sequential indirect effects of anxiety and anger-in. *School Psychology International*. 2021, Vol. 42(3) 259–284. <https://doi.org/10.1177/0143034320988152>
90. Linka, A., un Zvaigzne, I. (2021, 12.maijs). *Mobings jauniešu un pusaudžu vidū: to novērst var tikai, ja ir vēlme risināt problēmu*. Latvijas Sabiedriskie Mediji. [https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/gimenes-studija/mobings-jauniesu-un-pusaudzu-vidu-to-noverst-var-tikai-ja-ir-vel.a143957/](https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/gimenes-studija/mobings-jauniesu-un-pusaudzu-vidu-to-noverst-var-tikai-ja-ir-vel-a143957/)
91. LIZDA. (2021. gada 10. februāris). *Konferencē “Kur tu esi, skolotāj?” atklājas vakanču krīzes patiesie apmēri*. https://www.lizda.lv/current_events/8605-2/
92. LETA. (2019, 17. oktobris). *Grūž pret sienu, sper, apmētā ar priekšmetiem: no vardarbības cietuši vismaz seši pedagogi*. LA.LV ZIŅU PORTĀLS LATVIJAI. <https://www.la.lv/gruz-pret-sienu-sper-apmeta-ar-prieksmetiem-no-vardarbibas-cietusi-vismaz-sesi-pedagogi>
93. LSM.lv Ziņu redakcija. (2020. gada 25.augusts). Psihologē: Skolas nepietiekami nodarbojas ar bērnu personības attīstību. *LSM.lv Ziņu redakcija*. https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/psihologe-skolas-nepietiekami-nodarbojas-ar-bernu-personibas-attistibu.a371705/?utm_source=MLpoust&utm_campaign=news&utm_medium=soc&fbclid=IwAR1bjYNgL0Co20DwOURU36fe8_vlJ_TlvKOcQcFl52EfYjmiV8l7fruuFQ
94. Loveless, B. (n.d.). *Bullying Epidemic: Facts, Statistics and Prevention*. *Education corner*. Education That Matters. <https://www.educationcorner.com/bullying-facts-statistics-and-prevention.html>
95. Macmillan English dictionary.(n.d.). <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/bullying>

96. Maynard, B., Vaughn, M., Salas-Wright, C., & Vaughn, S. (2016, March). *Bullying Victimization Among School-Aged Immigrant Youth in the United States*. doi: [10.1016/j.jadohealth.2015.11.013](https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.11.013)
97. Mācību materiāli projektā „IMPROVING VICTIM SUPPORT DURING CRIMINAL PROCEEDINGS: ANTI-TRAFFICKING TRAINING FOR CRIMINAL JUSTICE SYSTEM” (2015). Visup. Improving Victim Support during Criminal Proceedings: Anti-Trafficking Training for Criminal Justice System. Tallina. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/visup_training_materials_lv.pdf
98. Mārtinsone, K., Pipere, A. un Kamerāde, D. (red). (2016). *Pētniecība: teorija un prakse*. RaKa. 546.lpp.
99. Mallett, X., Schall, U. (2019). The psychological and physiological sequel of child maltreatment: A forensic perspective. *Neurology, Psychiatry and Brain Research*. Volume 34, December 2019, Pages 9-12. <https://doi.org/10.1016/j.npbr.2019.08.003>
100. Maltseva, E.V., Kolomiets, D.L., Glizerina, N.D., Kurochkina, L.V., Andreeva, I.N. & Shestakova, O.B. (2015). “Technologies of organizing prospective teachers’ practical training on the basis of competence approach”, *Review of European Studies*, Vol. 7 No. 8, pp. 43-51.
101. Mezentceva, D.A., Dzhavlah, E.S., Eliseeva, O.V. & Bagautdinova, A.Sh. (2020). On the Question of Pedagogical Digital Competence. *Vysshee obrazovanie v Rossii = Higher Education in Russia*. Vol. 29, no. 11, pp. 88-97. (In Eng., abstract in Russ.) <https://doi.org/10.31992/0869-3617-2020-29-11-88-97>
102. Mishna, F., Sanders, J. E., McNeil, S., Fearing, G., & Kalenteridis, K. (2020). “If Somebody Is Different”: A Critical Analysis of Parent, Teacher and Student Perspectives on Bullying and Cyberbullying. *Children and Youth Services Review*, 118, 105366. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105366>
103. MK (2009). Ministru kabineta noteikumi Nr.1338. “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos”. 24.11.2009. Latvijas Vēstnesis, 05.10.2017. <https://likumi.lv/ta/id/201106-kartiba-kada-nodrosinama-izglitojamo-drosiba-izglitibas-iestades-un-to-organizetajos-pasakumos>
104. MK (2014). Ministru kabineta noteikumi Nr.496 “Kārtība un vērtēšanas nosacījumi valsts un pašvaldību izglītības iestāžu (izņemot augstskolas un koledžas) vadītāju un pašvaldību izglītības pārvalžu vadītāju amatu

- pretendentu atlasei”. 19.08.2014. Latvijas Vēstnesis, <https://likumi.lv/ta/id/268598-kartiba-un-vertesanas-nosacijumi-valsts-un-pasvaldibu-izglitibas-iestazu-iznemot-augstskolas-un-koledzas-vaditaju-un-pasvaldibu-izglitibas-parvalzu-vaditaju-amatu-pretendentu-atlasei>
105. MK (2020). Ministru kabineta noteikumi Nr. 569 “Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību”. 11.09. 2018. Latvijas Vēstnesis, 24.11.2020., <https://likumi.lv/ta/id/301572-noteikumi-par-pedagogiem-nepieciemamo-izglitibu-un-profesionalo-kvalifikaciju-un-pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveides-kartibu>
106. MK (2020). Ministru kabineta noteikumi Nr.618 ” Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru, citu Izglītības likumā noteiktu institūciju un izglītības programmu akreditācijas un izglītības iestāžu vadītāju profesionālās darbības novērtēšanas kārtība”. <https://likumi.lv/ta/id/317820-izglitibas-iestazu-eksaminacijas-centru-citu-izglitibas-likuma-noteiktu-instituciju-un-izglitibas-programmu-akreditacijas>
107. MK (2021). Ministru kabineta rīkojums Nr. 436. Izglītības attīstības pamatnostādnes 2021.-2027.gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai”. Latvijas Vēstnesis, 22.06.2021. <https://likumi.lv/ta/id/324332-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnem-20212027-gadam>
108. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. (b.g.). <https://mlvv.tezaurs.lv/>
109. Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying Prevalence across Contexts: A Meta-Analysis Measuring Cyber and Traditional Bullying. *J. Adolesc. Health* 55, 602–611. doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.06.007
110. Morrison, B. (2001, March). Restorative justice and school violence: Building theory and practice. *Paper presented at the International Conference on Violence in Schools and Public Policies*, Paris, France. 1-18 pp. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.197.5395&rep=rep1&type=pdf>
111. Morrison, B. (2002). Nr. 219. Bullying and Victimization in Schools: A Restorative Justice Approach. *Australian Institute of Criminology trends & issues in crime and criminal justice*. 1-6 pp. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.560.3846&rep=rep1&type=pdf>

112. Morin, A. LCSW. (2020, 30. september). Verywellfamily. Bullying. *Common Characteristics of a Bully*. <https://www.verywellfamily.com/characteristics-of-a-bully-2609264>
113. MOT.(n.d.). MOT Foundation. About MOT. MOT SHOW COURAGE! <https://mot.global/about-mot/>
114. National Bullying Helpline. (n.d.). *Bullying at school. Information for children and parents dealing with bullying at school*. <https://www.nationalbullyinghelpline.co.uk/kids.html>
115. National Centre Against Bullying. (n.d.). *Definition of bullying*. <https://www.ncab.org.au/bullying-advice/bullying-for-parents/definition-of-bullying/>
116. National Centre Against Bullying. (n.d.). *Signs of bullying*. <https://www.ncab.org.au/bullying-advice/bullying-for-parents/signs-of-bullying/>
117. National Crime Prevention Council. (n.d.). *Stop Cyberbullying Before It Starts*. <http://archive.ncpc.org/resources/files/pdf/bullying/cyberbullying.pdf>.
118. Nickerson, A., Fredrick, S., Allen, K., & Jenkins, L. "Social emotional learning (SEL) practices in schools: Effects on perceptions of bullying victimization", *Journal of School Psychology*, (73) 74-88. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2019.03.002>
119. Nieves, Y. (2017). *The perception of bullying among school administrators: A case study*. [Doctoral dissertation, Capella University]. ProQuest 10260910. <https://www.proquest.com/docview/1883375594?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
120. Nurlia, A., & Suardiman, S. P. (2020). The phenomenon of bullying in junior high school students nowadays. *International Journal of Education and Learning*, 2(1), 7–13. https://www.researchgate.net/publication/342489545_The_phenomenon_of_bullying_in_junior_high_school_students_nowadays
121. Nra.lv, Ziņu aģentūra LETA. (03.03.2021). *Skolotāja Jelgavā tiek pazemota platformā "TikTok"; skolas vadība vērsīsies policijā*. <https://nra.lv/latvija/izglitiba-karjera/340857-skolotaja-jelgava-tiek-pazemota-platforma-tiktok-skolas-vadiba-versisies-policija.htm>
122. Northouse, P. G. (2016). *Leadership: Theory and Practice*. Sage Publications.
123. OECD (2009). *Creating Effective Teaching and Learning Environments. First Results from TALIS*. Paris: OECD Publishing.
124. OECD (2016a). *Supporting Teacher Professionalism: Insights from TALIS 2013*. Paris: OECD Publishing

- 125.OECD (2016b). School Leadership for Learning: Insights from TALIS 2013. Paris: OECD Publishing.
- 126.OECD (2019a). TALIS 2018 Results. Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Volume I. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/education/talis-2018-results-volume-i-1d0bc92a-en.htm>
- 127.OECD (2019b). PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives, PISA, OECD Publishing, Paris, doi: <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>
- 128.OECD (2020). EDUCATION POLICY OUTLOOK IN LATVIA. OECD EDUCATION POLICY PERSPECTIVES. 2020, June. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/8b07fc9f-en.pdf?expires=1638526049&id=id&accname=guest&checksum=4B81AE5930705CA6A62A90558A900A2B>
- 129.Olweus, D. (1978). Aggression in the Schools: Bullies and Whipping Boys. Washington, DC : Hemisphere Press. <https://psycnet.apa.org/record/1979-32242-000>
- 130.Olweus, D. (1983). "Low School Achievement and Aggressive Behavior in Adolescent Boys." In Human Development. An Interactional Perspective , edited by D.Magnusson, and V.Allen , 353–365. Nueva York : *Academic Press*. https://scholar.google.com/scholar_lookup?hl=en&publication_year=1983&pages=353365&author=D.+Olweus&title=+Human+Development.+An+Interactional+Perspective+
- 131.Olweus, D. (1994). BULLYING AT SCHOOL. Long-Term Outcomes for the Victims and an Effective School-Based Intervention Program. Huesmann, L. R. *Aggressive Behavior. Current Perspectives*. 97-130 pp. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4757-9116-7_5
- 132.Olweus, D. (2003). Bullying is not a fact of life. Health Services. Rockville, Md.: U.S. Dept. of Health & Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, *Center for Mental Health Services*. 35 p.
- 133.Olweus, D. (2005). A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Programm. *Psychology, Crime & Law*, Vol. 11 (4), 389–402. [http://www.episcenter.psu.edu/sites/default/files/news/Olweus%20\(December%202005\)%20A%20useful%20evaluation%20design,%20and%20effects%20of%20the%20Olweus%20Bullying%20Prevention%20Program.pdf](http://www.episcenter.psu.edu/sites/default/files/news/Olweus%20(December%202005)%20A%20useful%20evaluation%20design,%20and%20effects%20of%20the%20Olweus%20Bullying%20Prevention%20Program.pdf)

134. Oliveira, F. R., de Menezes, T. A., Irffi, G., & Oliveira, G. R. (2018). Bullying effect on student's performance. *Economia*, 19 (1), 57–73. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1517758017300218?via%3Dihub>
135. Ontario Ministry of Education. (2021, 25. November). *Safe and Accepting Schools: Promoting a Positive School Climate*. Promoting a Positive School Climate. <http://www.edu.gov.on.ca/eng/parents/climate.html>
136. Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112-120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
137. Salmivalli, C. (2014). Participant roles in bullying: How can peer bystanders be utilized in interventions? *Theory Into Practice*, 53 (4), 286-292. <https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947222>
138. Salimi, N., Karimi-Shahanjarin, A., Rezapur-Shahkolai, F., Hamzeh, B., Roshanaei, G., & Babamiri, M. (2021). Use of a Mixed-Methods Approach to Evaluate the Implementation of Violence and Bullying Prevention Programs in Schools. *Education and Urban Society*. Vol. 53, 6: pp. 607-628. <https://doi.org/10.1177/0013124520972090>
139. Securly. (2018, October 4). The 10 Types of Cyberbullying. *Securly*. <https://blog.securly.com/2018/10/04/the-10-types-of-cyberbullying/>
140. Selyukova, E. A. (2011). HEAD TEACHER COMPETENCE AS AN EFFECTIVE CONDITION FOR DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL TEACHING STAFF. *International Journal Of Applied And Fundamental Research*. Nr.1. p. 93-95. <https://www.science-sd.com//387-23493>
141. Simon, P., Olson, S. (2014). Building Capacity to Reduce Bullying. Workshop Summary. Board on Children, Youth, and Families. Committee on Law and Justice. *Institute of Medicine. National Research Council*. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK241582/pdf/Bookshelf_NBK241582.pdf
142. Shelley, W., Pickett, J.T., Mancini, C., McDougle, R.D., Rissler, G., & Cleary, H. (20.10.2017). Race, Bullying, and Public Perceptions of School and University Safety. *Journal of Interpersonal Violence*. <https://doi.org/10.1177/0886260517736272>
143. Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., un Šalme, A. (2011). Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca. Jelgavas tipogrāfija. 41.lpp.
144. Skola 2030 (2019). Valsts izglītības satura centra (VISC). Mērķis: lietpratība. <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/macibu-satura-pilnveide/merkis-lietpratiba>

145. Skola 2030 (2021). Klausāmsaruna #11: Kāda ir skolas vadītāja loma? 30.09.2021. <https://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/starpbridis/klausamsaruna-11-kada-ir-skolas-vaditaja-loma>
146. Smith, P.K., Bauman, S., & Wong, D. (2019). Interventions to Reduce Bullying and Cyberbullying. MDPI. Switzerland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. pp. 1-10.
147. Stives, K.L., May, D.C., Mack, M. & Bethel, C.L. (2021) Understanding Responses to Bullying From the Parent Perspective. *Frontiers in Education*. Vol. 6. Article 642367. doi: 10.3389/feduc.2021.642367
148. StopBullying.gov. (2020, July 21). What Is Bullying. *U.S. Department of Health and Human Services*. <https://www.stopbullying.gov/bullying/what-is-bullying>
149. StopBullying.gov. (2017, September 28). Prevention at School. *U.S. Department of Health and Human Services*. <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school>
150. StopBullying.gov. (2020, May 19). Bullying and Trauma. *U.S. Department of Health and Human Services 200 Independence Avenue, S.W. Washington*. <https://www.stopbullying.gov/bullying/bullying-and-trauma>
151. StopBullying.gov. (2021a, November 10). Warning Signs for Bullying. *U.S. Department of Health and Human Services 200 Independence Avenue, S.W. Washington*. <https://www.stopbullying.gov/bullying/warning-signs>
152. StopBullying.gov. (2021b, May 21). Social Emotional Learning and Bullying Prevention. *U.S. Department of Health and Human Services 200 Independence Avenue, S.W. Washington*. https://www.stopbullying.gov/resources/research-resources/social-emotional-learning-bullying-prevention#footnote1_71opy0a
153. STOMP Out Bullying. (n.d.). Signs Your Child Is Being Bullied - Tip Sheet. *STOMP Out Bullying™*. <https://www.stompoutbullying.org/tip-sheet-signs-your-child-being-bullied>
154. Sociāla darbinieka profesijas standarts. (2020). Labklājības ministrija. Publicēts: 23.10.2020. Saskaņots Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadomes 2020. gada 14. oktobra sēdē, protokols Nr. 7. https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-darbinieka-profesijas-standarts?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.lv%2F
155. Spillane, J. P., & Kenney, A. W. (2012). School administration in a changing education sector: The US experience, *Journal of Educational Administration*, 50, 541–561. <https://doi.org/10.1108/09578231211249817>

156. Šmite, A. (2006). *Izglītības iestādes vadība. IV daļa. Vadītājs izglītības sistēmā*. Rīga: Izdevniecība Raka.
157. Taliadorou, N. & Pashiardis, P. (2015), “Examining the role of emotional intelligence and political skill to educational leadership and their effects to teachers’ job satisfaction”, *Journal of Educational Administration*, Vol. 53 No. 5, pp. 642-666. <https://doi.org/10.1108/JEA-02-2014-0025>
158. The Children’s Society. (n.d.). *Safety Net: Cyberbullying’s Impact on Young People’s Mental Health: Inquiry Report*. https://www.childrenssociety.org.uk/sites/default/files/social-media-cyberbullying-inquiry-full-report_0.pdf
159. Thapa, A., Cohen, J., Guffey, S., & D’Alessandro, A.H. (2013). A Review of School Climate Research. *Sage Journals*. 83, 357–385. <https://doi.org/10.3102/0034654313483907>
160. Toor, S. (2011). Differentiating leadership from management: An empirical investigation of leaders and managers. *Leadership and Management in Engineering*, 11(4), 310-320. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)LM.1943-5630.0000138](https://doi.org/10.1061/(ASCE)LM.1943-5630.0000138)
161. Turner, I., Reynolds, K. J., Lee, E., Subasic, E., & Bromhead, D. (2014). Well-being, school climate, and the social identity process: A latent growth model study of bullying perpetration and peer victimization. *School Psychology Quarterly*, 29(3), 320–335. <https://doi.org/10.1037/spq0000074>
162. Terzoudi, T. (2020). Violence Against Teachers in Sweden: The hidden side of School Violence. Degree project in Criminology 91-120 Credits. Criminology Master’s Programme. Malmö University: *Faculty of Health and Society, Department of Criminology*. <https://www.divaportal.org/smash/get/diva2:1487474/FULLTEXT01.pdf>
163. Twin, A. (2020, July 25). Leadership. Business Leaders. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/l/leadership.asp>
164. UNESCO (2016). Leading better learning: School leadership and quality in the Education 2030 agenda. Regional reviews of policies and practices. UNESCO Education Sector.
165. UNESCO (2019). Behind the numbers: ending school violence and bullying. Education 2030. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; 2019. <https://www.unicef.org/media/66496/file/Behind-the-Numbers.pdf>
166. UNESCO (2020, 2 November). International day against violence and bullying at school including cyberbullying. United National Educational, Scientific and Cultural

- Organization(UNESCO).UNESCO.org.<https://iite.unesco.org/announcements/international-day-against-bullying-at-school-including-cyberbullying/>
- 167.Patchin, J. (30.07.2019). "2019 Cyberbullying Data." *Cyberbullying Research Center*.
<https://cyberbullying.org/2019-cyberbullying-data>.
- 168.Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis, 31.05.2016. <https://likumi.lv/ta/id/68489>
- 169.Petrova, A. (Latvijas Radio Ziņu dienesta korespondente). (2019, 16.maijs). Klusā vardarbība skolās - skolēnu agresija pret pedagogiem. *Latvijas Sabiedriskie Mediji*.
<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/klusaa-vardarbiba-skolas-skolenu-agresija-pret-pedagogiem.a319232/>
170. Pētniecības terminu vārdnīca. (b.g.). Rīgas Stradiņa universitāte.
<https://www.rsu.lv/petniecibas-terminu-vardnica/intervija>
- 171.Preventing bullying. PromotePrevent. (n.d.). What is bullying? *Education Development Center*. <http://preventingbullying.promoteprevent.org/what-bullying>
- 172.Profesiju pasaule. (2019, 5.marts). *Izglītības iestādes direktors./Sociālais pedagogs*.
<https://www.profesijupasaule.lv/>
- 173.Prothero, A. (2020, october 3). *The Essential Traits of a Positive School Climate*. Education Week. <https://www.edweek.org/leadership/the-essential-traits-of-a-positive-school-climate/2020/10>
- 174.Pont, B., Nusche, D. & Moorman, H. (2008). *Improving School Leadership, Volume 1: Policy and Practice*. Paris, OECD.
- 175.Report on Indicators of School Crime and Safety: 2020. (2021, July). Irwin, V., Wang, K., Cui, J., Zhang, J., Thompson, A. A Publication of the National Center for Education Statistics at IES. *Institute of Education Sciences*.
<https://nces.ed.gov/pubs2021/2021092.pdf>
- 176.Reņģe, V. (2008). *Līderības fenomens Latvijā*. Jelgavas tipogrāfija.
- 177.Rigby, K. (2014). How teachers address cases of bullying in schools: A comparison of five reactive approaches. *Educational Psychology in Practice*, 30(4), 409 – 419.
- 178.Roza, T. H., Yanod, V.A.N., Rozad, S.A., Santoe, J.B., & Cunhad, M. J. (05.04.2021). Bullying Victimization and Friendship as Influences on Sleep Difficulty among Brazilian Adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*.
<https://doi.org/10.1080/00221325.2021.1905597>

179. Rodkin, P.C., Espelage, D.L., & Hanish, L.D. (2015). A relational framework for understanding bullying: Development antecedents and outcomes. *American Psychologist*, 70(4):311-321. <https://doi.org/10.1037/a0038658>
180. Ryzin, V. J. M., & Roseth, J. C. (2018). Cooperative learning in middle school: a means to improve peer relations and reduce victimization, bullying, and related outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 110(8), 1192–1201.
181. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (05.12.2019.). Pētījums par starpinstitūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā. https://www.bti.gov.lv/lv/petijums-par-starpinstitutuju-sadarbibu-bernu-tiesibu-aizsardziba?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.lv%2F
182. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (18.09.2020.). Spēle “Ikviens ir svarīgs” palīdz novērst vardarbību skolās. <http://www.uzvediba.lv/draudzīgai-klasei/>
183. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (16.04.2021.) Bērnu tiesību aizsardzības departamenta darba rezultāti 2020. gadā. <https://www.bti.gov.lv/lv/jaunums/bernu-tiesibu-aizsardzibas-departamenta-darba-rezultati-2020-gada>
184. Van Hee, C., Jacobs, G., Emmery, C., Desmet, B., Lefever, E., Verhoeven, B., et al. (2018). Automatic detection of cyberbullying in social media text. *PLOS ONE*. 13(10): e0203794. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203794>
185. Van Cleemput, K., Vandebosch, H., & Pabian, S. (2014). Personal characteristics and contextual factors that determine “helping”, “joining in”, and “doing nothing” when witnessing cyberbullying. *Aggressive Behaviour*, 40, 383–396. <https://doi.org/10.1002/ab.21534>
186. VISĀ. (2015). Atbalsta komandas darba organizācija izglītības iestādē. Metodiskais līdzeklis. https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/atb_komandas_or_ganizacija.pdf
187. Vispārējās izglītības likums. 10.06.1999. Latvijas Vēstnesis, 20.06.2000., <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>
188. Zirņīte, M. & Garda-Rozenberga, I. (Red.) (2014). *Vadlīnijas intervētājiem un atmiņu rakstītājiem*. Rīga: LU FSI & asociācija Dzīvesstāsts.
189. Waychal, P., Mohanty, R.P. & Verma, A. (2011). “Leading indicators of innovation as a competence for individuals: an empirical study”. *Journal of Advances in Management Research*. Vol. 8 No. 2, pp. 301-322.
190. Wachs, S., Bilz, L., Niproschke, S., & Schubarth, W. (2019). Bullying intervention in schools: a multilevel analysis of teachers’ success in handling bullying from the

- students' perspective. *The Journal of Early Adolescence*. 39, 642–668. <https://doi.org/10.1177/0272431618780423>
191. WeAreTeachers Staff. (02.12.2019). Too Many Teachers Are Getting Hit, Kicked, and Punched by Students. *We Are Teachers*. <https://www.weareteachers.com/student-violence/>
192. WHO. (2018). *European status report on preventing child maltreatment*. WHO Regional Office for Europe. UN City, Marmorvej 51, DK-2100. Copenhagen Ø, Denmark. (p.15). https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0017/381140/wh12-ecm-rep-eng.pdf
193. WHO. (2019). School-based violence prevention. A practical handbook. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/324930/9789241515542-eng.pdf>
194. WHO. (2020). Strengthening intersectoral collaboration for the prevention of violence against children. Tallinn, Estonia. 14-15 January 2020. *WHO Regional Office for Europe*. <https://www.euro.who.int/en/countries/latvia/publications/strengthening-intersectoral-collaboration-for-the-prevention-of-violence-against-children.-meeting-report-2020>
195. Wolke, D., & Lereya, S.T. (2015). “Long-term effects of bullying”, *Archives of Disease in Childhood*, Vol.100/9, pp.879-885. <http://dx.doi.org/10.1136/archdischild-2014-306667>
196. Wong, D. S. W., Cheng, C. H. K., Ngan, R. M. H., & Ma, S.K. (2011). Program Effectiveness of a Restorative Whole-School Approach for Tackling School Bullying in Hong Kong. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(6) 846-862. <https://doi.org/10.1177/0306624X10374638>
197. Yourdictionary.com (n.d.). Bullying sentence example. <https://sentence.yourdictionary.com/bullying>
198. Yoon, J., & Bauman, S. (2014). Teachers: a critical but overlooked component of bullying prevention and intervention. *Theory Pract.* 53, 308–314. doi: 10.1080/00405841.2014.947226
199. Цымбаленко, Н. (2019). Буллинг. Как остановить травлю ребенка. *Издательство “Путер”*.

Pielikumi

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Izglītības zinātnes (Izglītības vadība)
Agnese Matisone-Jonāne
Studenta apliecības nr: am17143

Maģistra darba “Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu” intervijas jautājumi empīriskā pētījuma I respondentiem

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?
2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?
3. Kādi, Jūsaprāt, ir aktuālākie, izplatītākie tiranizēšanas veidi izglītības iestādēs?
4. Vai piekrītat apgalvojumam, ka no 2019.gada koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū? Pamatojies savu atbildi!
5. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!
6. Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

Maģistra darba “Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu” intervijas jautājumi empīriskā pētījuma II respondentiem

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?
2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?
3. Līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsaprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tiranizēšanu skolā?
4. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!
5. Lūdzu, miniet, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tiranizēšanu?
6. Lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus?
7. Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!
8. Jūsaprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?
9. Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē? Lūdzu pamatojiet savu atbildi!
10. Kādas, jūsaprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē?

Paldies par atsaucību un veltīto laiku!

Interviju transkripti

Alla Plaude, Dr. psych, psiholoģe, psihoterapijas speciāliste, Latvijas Universitātes pasniedzēja.

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?

“Izglītības iestādē ļoti dažādi ir šie tiranizēšanas veidi, protams ir ja, bet, galvenokārt, manuprāt, ko es saskaros savā skolā ir pārsvarā, tā saucamā ķircināšana, kuru ļoti bieži paši skolēni neuztver kā tiranizēšanu vispār ja. Tā ķircināšana viens un otrs ir tieši aizskarošu foto un visādu izķēmošanu ja, nu caur, caur internetu ja, caur sociālajiem visiem šiem tīkliem un tā tālāk. Nu tas tā īsumā, ar ko es saskaros skolā, kas man šķiet”.

2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?

“Tur var ļoti daudz būt cēloņi, ja, protams ļoti daudz, bet, pirmām kārtām, manuprāt, pirmāmkārtām, tas nāk no ģimenes, ģimenē, kā izveidojās šī savstarpējā attiecība, saskarsme, ja, komunikācija un, otrāmkārtām, vispār informācijas trūkums, nezināšana. Nu cik, cik, kā mēs vispār drīkstam ar otru cilvēku komunicēt, ja, cik tālu mēs drīkstam iet savos izteicienos, savās kaut kādās darbībās, attieksmē viens pret otru, manuprāt, daudzi par to neaizdomājas un tas protams, ka nāk no ģimenes. Manuprāt, tas, ir tie galvenie cēloņi, nu kā saka, ka kājas aug no ģimenes galvenokārt, ja, bet otrs arī ir neizglītība, neinformētība, nu tā”.

3. Kādi, Jūsaprāt, ir aktuālākie, izplatītākie tiranizēšanas veidi izglītības iestādēs?

“Nu kā jau es teicu vai ne, kā es teicu, tieši ķircināšana un dažāda veida nepieņemamas informācijas izplatīšana vienam par otru. Tie ir tie izplatītākie. Var minēt arī seksuāla rakstura tiranizēšanu. Ķircināšana, bet ar nepieņemamu vietu aizskaršana starp puīšiem ģērbtuvē utt., kas tiek uztverta no vienas puses kā spēle, kā rotaļa pret konkrētiem, konkrētiem puīšiem, konkrētiem skolēniem, kas pēc tam pārāug tādā nepatīkamā, nepatīkamā pāridarījumā. Īsumā, skolēns sāka aizskart ķermeņa daļas viens otram, nepieņemamā veidā. No sākuma tas viņam likās smieklīgi, un, jau pēc kādām reizēm, jau kādam tas neliekas smieklīgi pret ko tas tiek darīts. Nu tad šie jautājumi arī bija jārisina mums visiem. Un, tad ir tā, kad, kas pāri dara, viņi saka: “Bet, tu taču smējies, tev taču bija smieklīgi!” ja, un tas, kuram tika darīts pāri, viņš saka: “Jā, es smējos, tātad, ko tad man citu darīt, raudāt?”, ja, nu un kāds no klasesbiedriem, nevis ne viens, ne otrs, ne upuris, ne varmāka, tas, vairāki tie puīši bija, tad jau ziņoja mums. Ja, un nāca pie sociāla pedagoga, pie manis un teica, ka ir šāda situācija un kad, kaut ko vajadzētu darīt. Tādā veidā mēs tikai to uzzinājām. Lūk, tādi mums gadījumi ir bijuši”.

4. Vai piekrītat apgalvojumam, ka no 2019. gada koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū? Pamatojies savu atbildi!

“Pandēmijas laikā, nu protams. Es domāju, vispār viņš bija izplatīts arī līdz pandēmijai, godīgi sakot. Ja, jo mūsu jaunieši, skolēni, jaunieši galvenokārt komunicē caur interneta vietnēm un, līdz ar to, tas vislaik ir bijis manuprāt, diezgan izplatīts. Cits jautājums, cik mēs par to runājam atklāti ja, bet, tagad jā, par cik tas notiek, aizvien, aizvien, teiksim tā, mēs klātienē vairs tā netiekamies, visa saskarsme notiek caur internetu, caur visādam sociālām vietnēm, tad es tam piekrītu, jā, ka tā tas ir. Piemēram, pat Online stundās, es esmu dzirdējusi, kad mūsu skolā diezgan notiek pašreiz tieši aktuāla cīņa par to, kad pieslēdzas arī nesaprotamas izcelsmes skolēni, ja, nez no kurienes vai kādi jaunieši, personas neatpazītas un tur visādi uzvedās”.

5. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!

“Jā! Jā un tie piemēri ir ļoti banāli, kaut gan skolā par tiem runā, visādi video ir internetā par ko arī tie tiek rādīti un tā tālāk, vienalga, joprojām informācija, ka kāds klasiskie gadījumi, ka kāds puisis kādai meitenei uzraksta atsūta foto, meitene aizsūta foto un tad tālāk notiek šī te riņķa deļa ar šiem foto. Šādus gadījumus mēs esam risinājuši. Diemžēl, ne vienu vien”.

6. Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

“Mums ir bijušas grūtības galvenokārt, ne tik daudz, ka paši, nu teiksmi tā, ka paši skolēni nesaprot, kur ir vainīgs, kurš nav vainīgs, viņš nav zinājis, viņš ir zinājis, ja, mums galvenā problēma ir vecāki. Mums, galvenā problēma ar kuru es esmu saskārusies, netikai skolā risinot ir vecāku pretestība, noliegums, ka mans bērns to nevarēja darīt, tas nevar tā būt, viņš tiek apmelots. Teiksim tā, neisaistās, jo, baidās atdzīt, baidās pieņemt, nu tāda kā problēmas noliegšana. Tā ir galvenā grūtība, ar kuru esmu sastapusies”.

- 1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?**

“Tas ir mobings, kas notiek kādā no izglītības iestādēm, skolā, pirmsskolā vai kur citur un, tas var notikt gan skolēnu starpā, gan kolēģu, gan arī varbūt arī no vadības puses”.
- 2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?**

“Tas, ka ir ļoti daudz dažādu personību vienuviet, daudz cilvēku un citreiz viedokļu, uzskatu nesakritība, pārvēšas konfliktos vai citreiz pat trakāk, tieši tāpat šajā tiranizēšanā un tādā veidā cilvēki īstenībā cīnās par sava veida varu, spēcīgumu, kaut kā cenšas sevi pierādīt noteikti un izcīnīt savu vietu”.
- 3. Kādi, Jūsaprāt, ir aktuālākie, izplatītākie tiranizēšanas veidi izglītības iestādēs?**

“Es domāju, ka izplatītākie tiranizēšanas veidi ir izglītības iestādēs ir apcelšana, noteikti izsmiešana, vēl varētu būt, kaut kādu personīgu informāciju izplatīšana tālāk un, tad apspriešana tā teikt aiz muguras un, jā izsmiešana es domāju, tas varētu būt tāds populārākais par kaut kādām neveiksmēm, vai kaut ko, kas nav izdevies, jā”.
- 4. Vai piekrītat apgalvojumam, ka no 2019.gada koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū? Pamatojies savu atbildi!**

“Es domāju, ka jā, jo vienkārši citi veidi šobrīd nav iespējami, ja, jo mēs nevaram būt klātienē, bet vai, kibertiranizēšana jeb kibertiranizēšana ir augusi, manuprāt, nē, jo skolēni, tomēr it daudz pasīvāki kļuvuši, un daudz vairāk noslogoti, un, manuprāt viņiem nepietiek īsti tam laika”.
- 5. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!**

“Mh, noteikti. Jo, es arī mācu datoriku un esmu klases audzinātāja, pie manis katru gadu kāds bērns vērsas pēc palīdzības un, jā, tas notiek, notiek. Un, kādu konkrētu piemēru es varētu minēt, ka tie visbiežāk ir klases čati, kas pirmām kārtām vispār nav atļauti, jo bieži vien bērniem nemaz nav vēl 16.gadi un viņiem ir šīs WhatsApp grupas un tur visbiežāk izsmej vai nu skolotājus, vai izsmej skolēnus, vai, tā teikt ir šī uzmāksšanās no kibertiranizēšanas veidiem viens no veidiem ir uzmāksšanās un klases čatos tas ir ļoti bieži, kad saka, lai pārstāj un nepārtraukti pieprasa uzmanību un sūta visādas ķēdes vēstules, vai sūta vienkārši ļoti daudz emocijas zīmes, ja, tādā veidā, noteikti”.
- 6. Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!**

“Jā, visvairāk gūtības un tā teikt izaicinājumi ir tajā situācijā, kad šis varmāka nav idenficējams uzreiz, tāpat ir tomēr šī slēptā it kā anonimitāte, kurai mēs kā no skolas puses netiekam uzreiz klāt, protams, izmeklēšanas procesā ir iespējams pēc IP adreses un tā tālāk idenficēt, bet mūsu gadījumā uzreiz tas pirmais skats ir kad, mēs nezīnām, kurš to dara un tad ir grūti, jo protams, ja mēs zinām visas iesaistītās puses, tad zinām ar ko runāt un ko darīt, bet, ja ir jāmeklē vēl vainīgais, tad ir sarežģītāk, ilgāk”.

Sanita Mežiniece, Rīgas 18.vidusskolas vēstures, ekonomikas un politikas skolotāja.

- 1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?**

“Tiranizēšana principā ir emocionāla un fiziska vardarbība. Var arī būt kā ignorēšana”.
- 2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?**

“Cēloņi ir ļoti dažādi, to, ka cilvēki, skolēni ir no dažādām vidēm, ar dažādu pieredzi ģimenē, daži skolēniem ir vizuāli ir atšķirības teiksim, līdz ar to tas ir viens no cēloņiem. Nākamais, arī šis materiālais statuss, dažkārt tiek izsmieti cilvēki, kuriem ir sliktāks telefons vai nav kaut, kas ne no drēbēm kārtībā. Vispār, tiranizēšanas cēloņi arī skolēnu nolaidība pret sevi, kad viņš aizmirst mazgāties, tad viņu sauc par “smirdīgo” u.tml. Vēl protams pie cēloņiem var minēt audzināšanu vai audzināšanas trūkumu un, bieži vien, arī tiranizēšanas cēlonis ir skolotāju teiksim, neiesaistīšanās šīs te problēmas risināšanā vai laicīga nepamanīšana”.
- 3. Kādi, Jūsaprāt, ir aktuālākie, izplatītākie tiranizēšanas veidi izglītības iestādēs?**

“Izsmiešana, apsūkšana, mantu noņemšana, ķircināšana, fotografēšana, fotogrāfiju izķēmošana un publicēšana internetā, pievienojot teiksim citu galvu viņa ķermenim, zirga galvu vai arī pievienojot viņa sejai tur kailķermeni, principā un tādā veidā, tas tiek publicēts dažādās grupās kā Whats App, skolēnu grupās un arī Snap Chatā un daudz kur citur. Un dažkārt, protams ir arī tāda kā pagrūstīšana. Tāda kā fiziska tiranizēšana, tas nav tik izplatīts manā izglītības iestādē, nē”.
- 4. Vai piekrītat apgalvojumam, ka no 2019.gada koronavīrusa slimības jeb COVID-19 pandēmijas aizsākumiem, kibertiranizēšana ir izplatītākais veids skolēnu, studentu vidū? Pamatojies savu atbildi!**

“Ēm. Es piekrītu šim apgalvojumam, jo skolēniem nesanāk fiziski satikties tik daudz un tā saskarsme notiek galvenokārt e-vidē, līdz ar to, kibertirānizēšana pieaug, jo vairs šo skolēnu nevar apsaukt kā klātienē, nevar viņu iedunkāt, tad mēģina viņu, teiksim aizvanot, aizskart virtuālā vidē”.

5. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertirānizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!

“Jā, man ir nācies saskarties ar kibertirānizēšanas gadījumiem. Meitene, kura vēl nebija pilngadīga un viņa bija aizsūtījusi saviem draugiem bildi apakšveļā. Un šī meitene, arī nav, nebija īpaši, teiksim glīta, viņa bija tāda, neatbilda standartiem par skaistumu un pluss, viņa šo bildi bija aizsūtījusi, tad bija cilvēki pārsūtījuši daudziem citiem. Un tad bija šo bildi publicējuši dažādos iepazīšanās saitās, kur viņa tā kā piedāvā seksa pakalpojumus un vēl kaut ko citu, un, mēs iesaistījām gan Policiju, gan psihologu, lai šo jautājumu risinātu. Un meitene arī vecāki uzrakstīja iesniegumu Policijā un, arī mēs ar meiteni runājām, ka nedrīkst nekādas fotogrāfijas sūtīt, uzņemt un nekādā gadījumā tās pat nedrīkst pārsūtīt draugiem, arī, ja tad tie ir draugi teiksim, vai izliekas par draugiem. Un tādā veidā, šīs te fotogrāfijas, kas nav īpaši glītas nonāk vidē, kurā tās tiek izmantotas, lai šo meiteni pazemotu un radītu nepareizu priekšstatu par viņas ineteresēm u.tml. Protams, ka šīs te darbības īsti mums rezultātu nenesa, jo meitene ir pārlicināta, ka viņa izskatās daudz labāk, ir daudz gudrāka nekā īstenībā, viņa tā kā neapzinājās, kāpēc nedrīkst sūtīt un tas bija nu, es nezinu, kā ir šobrīd, viņa skolu pabeidza un tas notika, kad viņa mācījās 11.klasē. Cik zinu, tad skolas psihologs minēja, ka meitenei pamatā ir bijušas problēmas ģimenē ar vecākiem, kas nebija meitenei veltījuši pietiekami uzmanības. Šī e-vidē viņai parādīja, ka viņa var gūt uzmanību un popularitāti, diemžēl, ne pozitīvā veidā. Mēs ar skolēniem veicam preventīvus pasākumus, lai informētu viņus par tirānizēšanas cēloņiem, sekām, klases kolektīva skolēnu saliedēšana, dažādu gadījumu pārrunāšana, kā būt tad, ja tu justos tad, dažāda veida loma spēles. Pluss, arī ar skolēniem dažkārt mēs apmeklējam arī “Dardedze” centru, kas ir paredzēts šādiem gadījumiem, lai iejustos šādos gadījumos. Arī ir lekcijas “Drošs internets”. Ļoti loma ir preventīvajiem pasākumiem.

6. Risinot tirānizēšanas gadījumus, vai Jums ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

“Jā! Kaut vai tajā piemērā, kurā es minēju, ka pati meitene neapzinās, ka viņa izraisa šo ņirgāšanos, viņa neizprot to, ka šīs fotogrāfijas nav kvalitatīvas un šīs nav tas materiāls, kas būtu pārsūtāms. Runājot gan klasesaudzinātājam, gan psihologam ar meiteni un vecākiem par šo jautājumu beigās gan meitene, gan vecāki tomēr problēmu nesaskatīja, kaut arī bija informēti par problēmas nopietnību, kā arī uzrakstīto iesniegumu Policijā u.tml. Šeit es saskatu arī problēmu no vecāku puses”.

Sākumskolas izglītības iestādes vadītājs (A) – Talsu novads, Virbu pagasts

1. Kas, Jūsaprāt, ir tirānizēšana izglītības iestādē?

“Manuprāt, ka tirānizēšana ir vairāk tāda kā pazemošana. Ā, vai izlaides pēc, reizēm ar draudu izteikšanu, nu, tieši ar pazemošana, laikam!”.

2. Kādi, Jūsaprāt, ir tirānizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?

“Noteikti, eh, tie tirānizētāji vēlas izrādīties citu priekšā, īpaši savu klasesbiedru priekšā grib būt varonīgāki. Ā, tā kā viņi pazemo arī citus, tad droši vien arī, ā, ir kaut kāds priekš par to, kā cits tiek galā ar šādu stresa situāciju?! Ā, ka viņi paši arī netiek ar tādām situācijām galā, un līdz ar to varbūt ir dusmīgi vai ģimenē, vai uz skolotāju un, tad tās savas dusmas izgāž uz klasesbiedriem vai skolotājiem reizēm.”

3. Līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsaprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tirānizēšanu skolā?

“Ā, ļoti daudz elektroniski. Ā, droši vien vairāk daudz, daudz vairāk tas ir, īpaši šādās kā mums šobrīd ZOOM stundās es zinu. Šis, kad atslēdz no stundām, atslēdz mikrofonus, nu šādā veidā pazemo. Un, nu protams, es pieļauju, ka ir arī visi iespējamie WhatsAppi, Instagrami, Snapchati un kas vēl tik ar ko viņi sazinās un, kur īsti skola vairs atkal, laikam grūti hm, kontrolēt šīs te lietas.”

4. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertirānizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!

“Mūsu praksē nav! Nebija mums attālinātais process skolā.”

5. Lūdzu, miniet, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tirānizēšanu?

“Noteikti tā ir komunikācija, tā ir runāšana gan ar pašiem bērniem. Ā, gan pirms tam informatīva, gan noteikti arī, ja ir nu bērniem runāšana, gan ar bērniem upuriem un tirānizētājiem. Jo, nu, sodīšana laikam nebūs īsti vairs, jo tad, ja bērns ir jau dusmīgs, tad viņš būs vēl dusmīgāks un, vēl vairāk izdomās citus variantus, kā tirānizēt pārējos. Bet, tāda izglītošana, lai saprastu, un, varbūt, empātijas izraisīšana. Kaut kā tādā veidā, laikam.”

6. **Lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus?**
“Nu, īstenība tā arī ir, tā runāšana, jo mums vairāk tā tiranizēšana ir fiziska, fiziskā variantā. Ā, pat, tad, tad, tad, nu verbāli mazāk, tiešām vairāk ir fiziskā – tad runājam, tad, kā just. Nu, es konkrēti protams kā vadība, man sanāk vairāk bērniem, ē, lieku izstāstīt, kādēļ tas tika darīts, kāds prieks viņa no tā kļuva, tika, un pajautāju, kā šķiet kā jūtās, tas arī kas pāri dara, nu beigās variants jau protams ir tāds, ka situācijas tiek atrisināta.”
7. **Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!**
“Pāris dienas atpakaļ bija variants, kad atnāk, ienāk klasē bērns un vienkārši pieiet pie otra un parausta aiz matiem. Nu, tam puisim, kuru, kuru izraustīja aiz matiem ir tādi mati, kur var tā makten labi ieķerties un tad, protams mēs, reaģējam uzreiz. Runājām ar šo pāridarītāju un brīdī sapratām, ka bērns, kam pāri nodarīts, īstenībā, viņš jūtās ļoti aizskarts, viņš vispār nav gatavs runāt. Protams, tas, kurš ir tas pāridarītājs tas tāds neizpratnē vienmēr, kaut kā. Bet, izrunājot ar šos te, ē, šo te situāciju, īstenībā saprot laikam, ka, pāridarītājs, ka viņš nezina, kāpēc viņš to ir darījis. Jo nu, trīs, trešās klases bērniem ne vienmēr ir skaidras tās savas emocijas. Ā, tad lika aiziet palūgt piedošanu, tad pēc minūtēm piecām skatījies, ka abi divi sēdēja mierīgi un spēlēja videospēles pie, pie, abi divi pat uz viena krēsla, bija gatavi lielākie draugi tanī dienā. Kāds, kāds bija šinī brīdī iemesls, nu laikam jau, vai nu, ā, es, man šķiet, ka šim konkrētam bērnam vairāk, lielāks tas iemesls ir tas, ka uzmanības pievēršana. Viņu nenovērtē!”
8. **Jūsaprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?**
“Ā, ir liela loma. Ā, bērniem ir jābūt nu tā kā cieņai, cieņai pret, pret vadību, un, un, varbūt pat varbūt mazliet nedaudz bijībai, jo savādāk vispār tiek ignorēti visi noteikumi. Un, un tiek darīts pāri arī citiem un arī pret skolotājiem šī te tiranizēšana tad notiek. Jo, jo ir, ir varianti mums, kad reāli skolotāju tiranizē, jo skolotājs vienkārši atļauj acīmredzot, ē, šo. Bērns jūtas pārāk pār to skolotāju, tā kā, ē, svarīgi ir runāt ar šiem, ar šiem te bērniem, iet runāt. Bet, kad izrunājas ar viņiem arī, tā situācija klasē, kopumā tās situācijas vienmēr ir pirmdienas, otrdienas rīti. Laikam mājās nepievērš uzmanību, ā, tad, izrunājamies un īstenībā, tad visa tā nedēļa ir baigi normālā, salīdzinot. Nedēļas sākumā, nu tad, ceturtdien, piektdien obligāti būs kāds gadījums. Pietrūcis, ir pietrūkusi šī te uzmanība. Es, kā no vadības, es, pievērsu bērniem diezgan lielu uzmanību. Es viņus arī īstenībā uzslavēju par ļoti labiem darbiem, jo man šķiet tiešām, tā uzmanības, ka viņiem tas deficīts, uzmanības deficīts un viņi grib pievērst tad, un dara tā kā viņi māk. Un arī sociālajam darbiniekam, sociālajam pedagogam ir uzdevums, dienu, katru otro, tad, kad viņa ir skolā, viņai īstenība ir jābūt sarunām ar šiem te bērniem. Vienaļga, vai tā būtu kā nopietna konsultācija, vai apjautāties kā tev iet, ko, kas tev šodien izdevies. Bet, izglītības iestādes vadītājam ir liela loma, ē, nepateikšu kā būtu, ja man būtu tūkstoš bērnu, ja skolā, bet, n jā.”
9. **Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē? Lūdzu pamatojiet savu atbildi!**
“Ē, man liekas, ka tā ir vislielākā. Vislielākā loma ir, ļoti labi, ja šos tiranizētājus var dabūt skolotājs vai vadība savā pusē, virzīt viņus tā kā uz pozitīvām un uz pareizām domām, uz pareizu rīcību. Jo īstenībā, šie te lielākie “razbainieki” kā varētu teikt, viņi tiešām arī ir lielākoties, vismaz mums skolā, lielākoties viņi ir arī klases līderi. Un, līdz ko viņš, šis te cilvēciņš dara kaut ko foršu, labu, tā pārējā klase īstenībā, ā, mācās tāpatās, un viņu domas arī mainās līdzī. Nu tā kā pareizi, uzlabojas. Nu ja ir, ja nav, tad ir grūti! Tā nedēļa tad ir grūta.”
10. **Kādas, jūsaprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē?**
“Noteikti spēja komunicēt, izprast, pieturēties pie faktiem, neļauties negācijām, ē, taču arī spēja tā kā empātijas spēja. Arī, ē, iesaistot šos bērnus vai tiranizētājus, pareizāk sakot, arī šajā empātijas, empātijā, lai viņi arī jūtās, saprot, kādas ir tās sajūtas tiem, kam dara pāri.”

Pamatskolas izglītības iestādes vadītājs (D) – Tukums, Tukuma novads

1. **Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?**
“Ē, nu, kā es to saprotu, tā tad, principā tas varētu būt daļa no mobinga, nu kaut kā, principā, manuprāt, tā būtu apzināta, kaut kādas, ē, apzināta un mērķtiecīga ietekme uz izvēlēto upuri, tā mēs varētu teikt.
2. **Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?**
“Es ļoti, vispār par to vakar, es tā lasīju un kaut kādus tādus atslēgvārdus piefiksēju. Es tagad domāju, iespējams, ka tā varētu būt daļēji, viens no, viens no, daļēji, tas varētu būt sociālā nevienlīdzība un bieži vien pat ir tā, ka tupat nesaproti, kāpēc ir konkrētais bērns izvēlēts, vai konkrētais skolotājs izvēlēts par upuri, jo nu visādā ziņā, sociālais stāvoklis un, un viņš ir apģērbies tā pat kā visi citi pārējie, bet kaut kādas personības iezīmes vai tas ir personības, jā, grūti pateikt. Es teiktu, ka viens varētu būt šī te

sociālā nevienlīdzība, bet reizēm ir tā, ka tu nesaproti, kur ir tā problēma. Vai, vai tā ir paša bērna personības īpatnība, tā kā, jā.”

3. **Līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsaprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tiranizēšanu skolā?**

“Ē, es teiktu, ka šis laikam gan nav novērots, ka tā būtu kaut kāda īpaša likumsakarība. Līdz ar COVID un attālināto kaut kas ir pamainījies šajā jomā. Es teiktu, ka nē!”

4. **Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!**

“Jā, nu, ja es to tā pareizi saprotu, tad ir bijis. Ir bijuši gan skolotājiem, gan arī bērniem savā starpā. Ir bijušas draudu vēstules e-klasē, ko bērns pēc tam nu tā kā personīgi, no viņa sūtīts skolotājam, ko viņš pēc tam noliedz, ka tas tā kā nav, un viņš sūtījis, ej un pierādi ir vai nav. Ē, un ir bijuši mums epizodes, kad notiek attālinātās mācības, šīs te ZOOM stundas, ē, un tiek pieslēgti kaut kādi šifrēti, ne nu viltus, bet nu šifrētie kaut kādi vēl cilvēki, kuri mēģina šo stundu dezorganizēt, ir pat bijis, kad tiek atskaņotas rupjības un, un, un mūzika ar rupjiem vārdiem. Nu ir bijušas šādas te situācijas, jā un mēs esam mēģinājuši izmeklēt un saprast, bet jāatdzīst, ka ļoti sarežģīti, tas nav nemaz tik vienkārši.”

5. **Lūdzu, miniet, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tiranizēšanu?**

“Ē, nu ko skolas vadība? Nu pa visam noteikti, tur ir jābūt tādām “zobratīņa” mehānismam, kā tas arī ikdienā notiek, ka tas nav tikai tādas skolas vadības jautājums, kad tur ir, sākotnēji darbs ir klases audzinātājiem, tad tālāk, ja netiekam galā, tad tiek piesaistīts sociālais pedagogs. Tad jau ir tālāk ir vecāki un, tad ir skolas vadība, tas, tas ir tāds komplekss un ja jau mēs pavisam, mēs to problēmu vairs nevaram, viņa eskalējas tik tālu, ka mēs viņu vairs nevaram atrisināt, tad jau mēs pat pie pašvaldības policijas vērsāties. Bet, nu līdz šim, nu mēs tā mēģinām līdz tam, tā ka viss nostrādā – audzinātājs, vecāki, sociālais pedagogs un, un, un skolas vadība, tad mēs tā iekšēji visu risināt.”

6. **Tātad, tas nākamais jautājums, faktiski uz, kuru Jūs jau atbildējāt, tad : Lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus tātad, konkrēti Jūsu skolā?**

“Nu jā, tad jau es izstāstīju, ka tas algoritms tāds arī ir, ka sākotnēji saruna ar bērnu, ko, ko, ko audzinātājs vai sociālais pedagogs, tad ja nepieciešams vecākus un tad jau mēs visi kompleksi kopā uz to problēmu skatāmies. Nu, arī mēs lieta redzam savādāk, ko mēs arī iekšēji esam pārliicinājušies, ka šī te kompleksā problēmu risināšana tas ir tāds, tā ir tāda viena vareni vērtīga lieta, jo, nē, nē, nē, visi mēs vienādi redzam un ne vienādi arī risinājumus piedāvājam. Un tiešām, tad, kad to risina tāda kopveselumā, tad tur tādu zelta risinājumu var izšķelt.”

7. **Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!**

“M, nu ir bijušas epizodes, kad notiek atkārtota tiranizēšana, bet, tā, tas tad, tā vairāk tādā, tāda, ēm, interneta vidē. Un, tieši bija gadījums, kad vienas ģimenes bērni, ar lielu starpību, kad viņa mācījās skolā, sākotnēja māsa tur skolotājam rakstīja un it kā viņa šķietami nebija rakstījusi, un viņa to skolotāju tiranizēja ar visādām draudu vēstulēm, un paiet kaut kādi gadi vairāki, un tad māsa to turpina. Un, tā ļoti interesanti, jā, nu šī bija tāda problēma, ko mēs, tā kā nevarējām saprast kā viņu risināt un kāpēc, kur, no kurienes tas tā ir sācis rasties.”

8. **Jūsaprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?**

“Mm, h, hh, nu manuprāt, lielākais jau būtu nodrošināt šo te komandu, kas, kas piedalās problēmas risināšanā. M, nu un, njā, tas arī būtu un arī skolēnu izglītošana. Ē, nu kā viens no arī pamatiem. Jā!”

9. **Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē? Lūdzu pamatojiet savu atbildi!**

“Tā, līderis ar nu, es no tādām divām pusēm, es te mēģināju kaut ko arī piefiksēt. Ē, līderis, ā, vispār tādā grupā, klasē ir, ir ļoti tādā, ļoti būtisks un šis te līderis var būt gan pozitīvs, gan arī negatīvs un, un šis līderis, ē, pozitīvā kontekstā var šo te tiranizēšanu izbeigt vai pārtraukt. Ē, bet viņš arī var būt tas, kas viņu tā kā uzsāk un turpina. Līdz ar to, jā, runājot par šo te līderību, kā par iespēju mainīt viedokli un ietekmēt grupas un kopienas to redzējumu ir ļoti, ļoti būtiski. Un, šīs te preventīvās sarunas un, un izglītojošās lekcijas, un kaut kādas nodarbības, situāciju izspēles, kas ved uz tādu empātisku lietu izpratni, tas būtu ļoti vērtīgi.”

10. **Kādas, jūsaprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē?**

“Ē, nu, manuprāt, viens no varētu būt spēja veidot situāciju analīzes, izprast, kāpēc tādas situācijas rodas. Ē, runāt par empātiju, spēju pārliecināt, ā, pamanīt, nu arī kaut kāda tāda intuīcija, jo mēs bieži vien, kā arī es pirms tam teicu, nevaram saprast, kāpēc uz šo bērnu tāda negācija, negācija vērstā, nu tu it kā pieaugušais saproti, bet nu tāda, kaut kāda mazliet arī intuīcija sajūst par to, ka kaut kas notiek un, un, un ē, un prasme arī veidot un atvērt šo te sarunu, gan ar, gan ar upuri, gan arī ar to pāridarītāju,

lai saprastu. Un, un, un, un, un mēģinātu izprast, kāpēc tas tā ir noticis. Nu tāds principā arī, nu tāda ļoti, ļoti liela demagoģija visā šajā procesā, lai, lai, lai tā kā uztāustītu to, to problēmas sakni.”

Vidusskolas izglītības iestādes vadītājs – Engure, Engures pagasts, Tukuma novads

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?

“Līdzīgi kā mobings, tā var būt izsmiešana, savu uzskatu vai viedokļa varmācīga uzspiešana otram.”

2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?

“Ne tikai skolā, bet jebkur citur šie iemesli ir pāridarītāja audzināšanas un psiholoģiskās problēmas.”

3. Līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsaprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tiranizēšanu skolā?

“Varbūt tas, ka tiešsaistes stundu laikā skolēniem bieži bija jābūt ar atvērtiem ekrāniem, kur jebkurš varēja redzēt skolēna dzīves vidi, ne visi skolēni izmantoja fona nomainīšanu, īpaši mazākie skolēni. Citi to varēja izmantot, lai izsmietu otru par viņa sadzīvi, apģērbu, izturēšanos. Konkrēti ar tiranizēšanu attālinātais mācību process mūsu skolā pagaidām nav atstājis ietekmi.”

4. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!

“Pirms kādiem 2-3 gadiem pusaudži klasē klasesbiedrenei sūtīja dažādas bildes un draudus. Iesaistot visu skolēnu vecākus, problēmu izdevās laicīgi atrisināt bez sāpīgām sekām.”

5. Lūdzu, miniet, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tiranizēšanu?

“Skolas vadībai jāreaģē uz jebkuru norādi par pāridarīšanu vai kādu citu vardarbību par kuru ir saņemta informācija.”

6. Lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus?

“Šādos gadījumos runājam ar klasi vai atsevišķiem skolēniem, vecākiem, noskaidrojam situāciju. Ja nepieciešams iesaistām psihologu vai arī policiju.”

7. Risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

“Šādās reizēs vadītājs (arī klases audzinātājs) jūtas kā policists, izmeklētājs. Bieži tam pietrūkst laika. Kādreiz nav vecāku atbalsta, īpaši pāridarītāju skolēnu vecāku neizpratne un neticība informācijai par savu atvasi.”

8. Jūsaprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?

“Būtu svarīgi ar savu nostāju parādīt cieņpilnu attieksmi. Vadītāja tiešais pienākums ir strādāt ar pedagoģisko personālu, uzklaut gan kolēģus, gan skolēnus, lai ikviens būtu pārlicināts, ka tiks uzklauts un saprasts.”

9. Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē? Lūdzu pamatojiet savu atbildi!

“Katram skolas skolotājam ir svarīgi ar savu attieksmi skolēniem mācīt cieņpilnu attieksmi vienam pret otru.”

10. Kādas, jūsaprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē?

“Ir jābūt cilvēkam – iejūtīgam, saprotošam, patiesam, taisnīgam.”

(E) Vidusskolas izglītības iestādes vadītājs – Kuldīga, Kuldīgas novads

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?

“Jā, tā jau ir, manuprāt tas ir šis, ē, mums zināmais tas mobings, šis variants, jo es arī noprotu, ka tas arī ir tāds kā pārsaukums principā no šīs paša, ē, termina, latviskots tā teikt. Un, un, tā tad manuprāt, tā jau ir tāda, nu dažādas formas tam ir, bet tā ir vardarbība. Tā ir reāla vardarbība, vardarbības veids, kurš ir klasificējams, es domāju, tiešajā, nu tieši tā arī viņš ir, tā arī ir, savā ziņā tā ir vardarbība, bet viņa var būt kā jau arī noteikti es pēc tam stāstīšu savu izpratni, ka dažādas tās formas var būt, bet nu, vienā vārdā, jā.”

2. Kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?

“Nu tie var būt dažādi, piemēram, pirmām kārtām jau viņi var būt dažādās attiecībās. Var būt gan pedagogs, var arī bērnu tiranizēt, viennozīmīgi. Bērns var, skolēns var pedagogu, pedagogs – pedagogs, kolēģis – kolēģi, direktors, vadība, bērns, tehniskais darbinieks, pirmām kārtām, viņš jau var, nu visos iespējamajos līmeņus, vecāks – pedagogs, es domāju, to arī mēs varam kā skolā saukt. Un, tie iemesli līdz ar to arī izriet, katrai tai situācijai ir, nu noteikti savi, bet, tas ko es varētu, tas varētu būt kopīgs ir kaut kāda varas, varas apziņa vai nu varas izrādīšana. Ē, tā varētu būt arī tas, kad kādam varbūt ir šī tieksme jau uz vardarbību, ka viņš grib, viņam ir šī, nū, šī iekšējā, šī kaut kāda psiholoģiskā trauma, vai, kaut kā to sauc, ja, jau viņam ir šī te tendence darīt pāri kādam vienkārši, pa dzīvi, tā teikt. Jā, tad varbūt arī kādam tas arī var būt tieši, nevis tikai varas apziņa, bet,

varbūt arī kaut kādi mazvērtības kompleksi atkal gluži pretēji un, es domāju, ka šie ir tie galvenie, bet, nu, jā, citam varbūt vajag būt uzmanības centrā. Viņš tādā veidā, tie ir vairāk tādi psiholoģiskie, manuprāt, šie galvenokārt, es domāju, tie psiholoģiskie aspekti. Mazāk, es domāju, ka tie ir kaut kādi, nezinu, vai tur vienam ir kaut kas labāks nopirkts, vai mantiskais vai kas, tas varētu būt tāds īslaicīgs, kaut kā vienreizējs. Bet, ja mēs jau runājam par šo tiranizēšanu, tad, tas jau ir kaut kas atkārtojas regulāri, jau ilglaicīgi, tā kā, tam ir tendence, njā, tā kā ilgstoši notikt.”

3. Līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsaprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tiranizēšanu skolā?

“Ir dažādi. Ir noteikti, ir situācijas, kur tas ir mazāk, tieši, piemēram, tur, kur tieši ir nepieciešams tiešais kontakts varbūtas jau, jo principā nenotika šīs kontaktēšanās, bet tādas psiholoģiski visādas tur ē, ā, aizmugurējās čata grupas, iespējams tur kāds klasesbiedrs tiek izslēgts no kādas čata grupas, tur pārējais bariņš kaut ko, vai arī, piemēram, kas arī tika nu dzirdēts, bet mēs paldies Dievam ar to, tā nesaskārāties, bet, ar ko bija dzirdēts, tas, ka ir, šie vecāki, patiesībā skolotājus, jo vecāki klausās šī Zoom nodarbības un, viņam šķiet, ka viņš ir, ē, vispasaules pedagogs tajā mirklī ar augstāko nezinu, visām izglītībām, viss, un viņam šķiet, ka viņš ir tiesīgs tiranizēt, es pat teiktu vai skolotāju, vai skolu un mācīt kā tad ir jādara šis darbs un neatkāpties no tā. Em, bērniem arī šī ir, piemēram, ir jau arī tādi bērni, kam ir ļoti grūti uzstāties, ē, kaut kā klases priekšā vai nu šīs prezentācijas un tā tālāk, un tad tagad, viss šis Zooms, arī mūs, mēs redzējām ne tik ļoti, mēs redzējām skolā, ka notiek šī te tiranizēšana, nu un tieši šis mobings vai tā tālāk, bet tas, ka tie bērni, kam jau ir psiholoģiskās problēmas, viņi noslēdzās vēl vairāk, viņi neslēdz kameras iekšā, viņiem tas bija vēl grūtāk, šinī mirklī, ja klasē tu vēl vari paslēpties aiz kāda un kaut kā būt, tur varbūtas nu neizlekt vai kas, tad šeit tev ir kamera, skolotājs tev jautā un nedod Dievs, ja tev tur vēl kaut kādas tehniskas aprīkojums nav tāds kā vajag, vai tev kaut kas neizdodas saslēgties un, nū, bija, viņš, bija lietas kas varbūt ar šo Covid nedaudz mazāk palīka, tīri kā es minēju, tas fiziskais, kur ir vairāk šī saikne, bet šī emocionālā, manuprāt, bija vēl spilgtāk.”

4. Vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!

“Man personīgi, kā skolas direktorei vai kā personībai man nav tā bijis, ē, nu. Es zinu ir dažādi tur ieraksti vai kas, bet, tie principā tos tā nevaram, tas ir tāds vienreizējs varbūt situācija. Bet, mums bija situācija, kur, ēm, tad, tajā mirklī, kad sākās arī šī visa tālmācība, ehm, sākās šīs vakcinēšanas un, piemēram, bioloģijā bija tēma par imunitāti, un skolotāja, devītā, man liekas devītā klasē tas bija un, un skolotāja tieši kā reiz stāstīja arī par nu, dažādām imūnām, imunitātes iegūšanas veidiem, un viens no tiem ir vakcinācija un tā tālāk. Un, protams, bija viens vecāks, kurš ir ļoti aktīvs antivakseris mums šeit novadā bija, kurš savām izcilām ierakstiem, dažādos Facebookos un tā tālāk, nu tiešam naida kurinātājs, par kuru jau bija ziņots jau vairākkārtīgi gan policijā, gan VIIS, arī šeit, atļāvās diezgan rupji, ē, internetā komentēt, likt ierakstus un saucot skolotājus pat vārdos, uzvārdos. Ē, un tad, bet tur jau protams, nu skolotājs vienkārši dara savu darbu un tur nevienu mirklī viņu aicināja, viņai visas prezentācijas saglabātas un tā tālāk, ē, tas kā mēs rīkojamies. Mēs rīkojamies tā, ka protams, ē, mēs sazinājāties ar pašu šo te skolotāju, un arī skolotājam piedāvājām vai viņa ir gatava rakstīt iesniegumu policijā, diemžēl viņa pati tam nebija gatava. Ē, viņa pati teica, ka nē, ka viņa to, nu neuztver tik tāli, kaut gan izķengāts tika, nu lielākoties jau cilvēki arī tad sāka komentēt, tur jau neviens nezina, par ko iet runa un tā tālāk, bet komentēja viens otru. Ļoti nesmuki patiesībā tur aizgāja tur visa tā, tā, nu tā, tā tālāk tie komentāru sadaļa, bet tā skolotāja pati atteicās par sevi iesniegt. Bet, pēc tam nepagāja ne pārāk neilgs laiks, un, un atkal mums bija vēl viena situācija, arī tajā pašā klasē, manuprāt, jā, un, un, kur arī bija citā stundā, kur bija tēma, arī viena tēma, kas, nu viņa arī ļoti, es nepateikšu, kas tur precīzi vairs bija, bet vārdsakot, skolotāja salīdzināja plakātus. Plakātus, kas aicina uz kaut kādām tur, nu vārdsakot, ē, astoņdesmito gadu, deviņdesmito gadu un mūsdienas, un bija ielikts arī viens šis plakāts, kur tika aicināts, manuprāt, par šo vakcināciju un tā tālāk. Un, atkal tam pašam tēvam atkal šķita, ka šinī mirklī tas ir kā atkal naida kurināšana kā speciāli, ka bērnu mēs, bērnus skaņojam un šī skolotāja gan bija ļoti neapmierināta un arī mēs izrunājām, un šī rakstīja šo iesniegumu. Diemžēl, policijā protams, viņi arī tieši atbildēja, kad nu žēl, kad šī otra skolotāja nav gatava, jo tajā mirklī, tas būtu nedaudz savādāk, tas jau būtu kā divi un viss, jo šobrīd ir vārds pret vārdu un protams tā ziņa tika izņemta un, un, un nekas tur tālāk arī nenotika, un, un mēs bijām gatavi ieslēgties. Un, principā ar to arī viss beidzās, aizgāja uz policiju, pastāstīja, tā kā liecību nodevu un izsauca to pretējo pusi, kas protams at, nu, nu at, atvainojās smaidot un tā tālāk. Nu viņi jau saprot tie cilvēki uz ko viņi iet, nu, principā ar to arī viss beidzās. Bet, tā, kad tīri, ka mēs tiekam kaut kā regulāri, vai kāds kaut kur skolā, nē, tā mums nav bijis. Šis ir tāds konkrēts incidents, kas vairāk ir saistīti ar šo, nu, tieši ar šo vakcinācijas šo, mēs visi pieredzējām, viss kas notika to pēdējo gadu.”

5. Lūdzu, miniet, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tiranizēšanu?

“Mhh! Pirmām kārtām, es domāju, ka mums stingri ir jāstāvē, jānoliek šī mūsu nostāja, ka mēs esam pret jebkāda veida vardarbību skolā. Pret jebkāda veida. Em, tas, kas ir manuprāt ir visbūtiskākais ir ignorēt, ja mēs redzam vai dzirdam, kad ir kaut kādi nu, kaut kādi vēsneši, kaut kādas indikācijas, tam tas varētu notikt jau, nevis likt, ai, tur jau nekas nav, viss būs kārtībā, lai nu paraud, lai nomierinās. Nē, bet reaģēt jau uzreiz! Protams, arī tas nenozīmē, ka jālec un jāsauc viss sociālais pedagogs un tā tālāk, bet, nu tā teikt, pievērst pastiprinātāku uzmanību, varbūt konkrētām situācijām, konkrētiem bērniem vai kaut kas tāds notiek vai pedagogiem un tā tālāk. Tas, kas

man pašai patīk, es diezgan kā tāds mediators ļoti bieži esmu, kurš cenšas, nevis uzreiz mesties un risināt kaut kādas problēmas, bet savest abas konfliktējošas puses. Un, izrunāties ar vienu, individuāli, pēc tam izrunāties ar otru un, tad savest kopā un mēģināt kaut kā to risinājumu, ja jau ir problēma atrast un mēģina saprast, kas ir tas cēlonis, nevis mēs tagad tikai, ko darīsim tālāk, un saprast, kāpēc tā ir. Ēm, šobrīd man ir salīdzinoši īsa skolas direktores pieredze, tas ir, pusotrs gads, līdz ar to, man nav bijusi, tāda situācija, kur es būtu sazīmējusi, kad ir šī te tiranizēšana vai tāds mobings. Tie vairāk ir kaut kādi konflikti, kas ir radušies kaut kādu dažādu iemeslu dēļ, bet, nu, tādu, kad, tādu mums nav šobrīd nu konstatēti, kā no vadības puses.”

6. Njā, pamatā jau bija atbilde uz nākamo jautājumu, sakiet, lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolā vadība risina tiranizēšanas gadījumus?

“Nu, jā, vēl bez tā manis minētā, tad šīs sarunas, tās noteikti ir sarunas, sarunas, sarunas, sarunas, bet protams, ja jau tur aiziet kaut kā, kaut kā nopietnāk, ē, bez šaubām, mums ir tāpat, ir sociālais pedagogs, s, skolas psihologs, nu atbalsta personāls, un protams, mēs arī skatām tālāk. Mums ir bijušas situācijas, bet tā arī nebūs tāda tiranizēšana, tas arī būs kaut kāds konkrēts viens tur konflikts, tad ir iesaistīti, arī protams, policija vai bāriņtiesa, attiecīgi, nu kā jau es teicu, nevaram palikt vienaldzīgi! Mēs jau varam gribēt, lai mēs ļoti skaisti izskatāmies uz āru, mums šeit nav problēmu un tā tālāk, bet iekšēji varbūt kaut kas vārās un notiek, tad, tā tomēr nav mūsu pieeja. Mēs cenšamies situācijas risināt, un, nu kā ir tā ir.”

7. Risinot šo te tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

“Jā! Ļoti, nu tas, kas ir ļoti bieži, nū ir jau tā noliedzošā, es jau neesmu vainīgs, es jau nekad, es jau nekur un viss, visskumjākais ir tieši tajā mirklī, ja ir, piemēram, bērns – bērns, nu kaut kādas šīs situācijas, un protams, tur arī vecāki tiek iesaistīti bez šaubām, sevišķi, ja tas ir jaunākās klasēs, un tas ir visgrūtākais. Ir gūtākais tas, ka vecāki nespēj pieņemt un līdz pēdējam, nespēj, hm, sadzirdēt un to, ka arī viņu bērns varētu kādam gribētu nodarīt pāri, vai viņa bērns arī kaut kur varētu būt vainīgs, jo vienmēr vainīgi ir visi citi. Nu, un tas ir, tas tieši ir grūtāk. Jā, it sevišķi maziņiem bērniem, kad atnāk un, viņi jau ir visi forši un viss, viss, bet nu, tādi velniņi arī ik pa laikam tādi velnīgi tādi gājieniņi. Un, tas ir traki, ja tev atnāk un ir forši ar tādiem vecākiem, kas, jā, viņš ir, viņš ir ieinteresēts sadarboties un atrisināt, jo mums jau arī kad atnāk, arī pie mums, pie manis uz sarunu vai kā es uzreiz saku, ka man jau nav mērķis tagad kādu nopelt vai rāt, vai kas, mērķis ir atrisināt šo situāciju, es domāju no visām pusēm, vienkārši šobrīd mēģinām, skatāmies, kas par iemeslu un tā tālāk. Un, tad jā, ir vecāki, kas uzreiz sadarbojas un tas ir, uzreiz ir līdz ar to protams ir rezultāts, un mēs, nu viss notiek pārsvarā, bet, ir arī tā, kas, nu uzreiz noliedz, šī noliedzošā, noliegšanas forma, nē, tās ir muļķības, tikai un vienīgi visi citi vai tas var būt no uz skolotāju vērst, vai uz to klasesbiedru, vai atkal pretēji, kā es teicu, jebkurā šajā nū situācijā.”

8. Labi, sakiet Jūsprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?

“Ēhm, pirmām kārtām, es jau ar savu vispār vadību, mēs ar savu priekšzīmi parādam to, ka mēs risinām, nu, kad ir, jo, sāksim ar to, kad ne vienmēr jau šos gadījumus mēs varam novērot no malas. Citreiz jau ir tādi, kad viņi ir kaut kā tā klusā, tāda, tāda tiešām, tā teikt klusi tiek un apslēpti vai šīs ziņas, vai tiek sūtītas vai kaut kur ārpus skolas, varbūt tas notiek nu klasesbiedru vidū. Mēs jau varam nesaņemt, līdz mums tas var arī neatnākt tas, šinī mirklī mums ir jārada uzticamība, ka pie mums var nākt un stāstīt un, ka mēs ieklausīsimies. Un mēs, ka spējam sadzirdēt un, spējam nū jā, iesaistīties, mēģināt vismaz risināt, nevis pateikt, man tagad nav laika, tās ir muļķības, ko te iedomājies. Nu nenāks jau tad neviens. Tas ir pirmais, manuprāt jā! Un, tieši tas pats ir ne tikai uz bērniem, bet tas arī ir uz skolotājiem, ka, un arī uz jebkuru darbinieku, ka, jā kad, vai arī vecākiem, kad, nu mums ir jāparada, jā, ka mēs nu, mākam klausīties un, un, un, un palīdzēt, cenšamies! Tas man liekas, tas ir tas pirmais, tas galvenais!”

9. Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē? Lūdzu pamatojiet savu atbildi!

“Nu, es domāju, ka tas jau ir ļoti līdzīgi, tas ko es vislaik jau te stāstu, ka principā tas, nu, ka mēs kā vadīb, vai šinī mirklī kā līderis ir tas varbūt, kurš saprot, ka kaut kas nav kārtībā, un kaut kas ir jānovērš. Līderis nenozīmē noteikti, ka tā ir vadība vai tas var arī būt kāds no vecākiem, kas uzņemas šo nu, manuprāt, to kaut kādu to, jā, nu tādu procesu vadību, tos vadības lietu, lai novestu šo konflikta situāciju, censtos atrisināt. Nu, es viņu tā redzu vairāk, jā, ka tas nav tā kā vienam, kaut kādai profesijai piesaistīts skolā, bet tam, kurš konkrētā situācijā uzņemas šo tā kā līdera, nū, funkciju, lai atrisin, par atrisināšanu iet runa, vai ne, lai tieši atrisinātu konfliktu, nu tā kaut kā.”

10. Kādas, jūsprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā izglītības iestādē?

“Nū, jā, tur jau ir vesela virkne sastāv ne tikai profesionālās kompetences, bet vispār visu kopā es saukšu visu, un tad skataties, kas no tām skaistās profesionālās un šobrīd jau man liekas, to ir tik grūti nodalīt. Viennozīmīgi, komunikācija. Komunikācija, empātija, jo man ir jāmēģina, vismaz jācenšas saprast ē, arī izprast tā cilvēka tās, tos cēloņus un tās problēmas, un tās sajūtas. Ē, ēhm, spēja, nu jā, arī uz klausīt, spēja uz klausīt, ē, viennozīmīgi, pat, ļoti augstam pacietības mēra līmenim jābūt, tas ir nu, nu, paš, pašsavaldīgumam jābūt, jo kas tad te notiks, ja atnāks pie direktora un direktore sāks ārdīties pa kabinetu, tad jau nekas nenotiks, pacietīgai, jā! Nu, es nezinu, tās noteikti ir tās profesionālās kompetences, nu principā, mums jau, kas ir jāpārzina ir jāpārzina psiholoģija,

vecumposmu īpatnības viennozīmīgi, kas arī, nū rod priekšstatu tam, lai tu saprastu vairāk, kāpēc ir tieši tā, nu kaut vai pusaudžu psihologu, piemēram, viņiem, viņiem ir citādāka pēc būtības tajā vecumposmā. Nu es domāju viss, tas ko mēs arī pedagogijā mācāmies, tās visas lietas un visas prasmes viennozīmīgi, ē, ir tieši arī uz šo attīstību, nu viss, nu viss, viss nu psiholoģiskās, viennozīmīgi.”

Pamatskolas izglītības iestādes vadītājs (C) – Lapmežciems, Lapmežciema pagasts

1. Kas, Jūsaprāt, ir tiranizēšana izglītības iestādē?

“Nu, tas varētu būt arī, ē, savādākā vārdā nosaukts, tas pats mobings, ja, tā tad. Nu, vēršanās pret vienu kādu skolas, ā, bērnu, konkrēti, ja, un tad visādos veidos viņu mēģināt gan emocionāli, gan fiziski ietekmēt, ja.”

2. Labi, sakiet, kādi, Jūsaprāt, ir tiranizēšanas cēloņi izglītības iestādēs?

“Ē, nu es domāju, ka viens no tādiem ir nu, tā ir tā lielākoties pusaudžu vecumā tā sevis apliecināšanas viens no veidiem, kā izpelnīties, varbūt citu ievēribu, ja, viņš pat, varbūt viņam nav iekšēji šī te, bet tas viens no veidiem kā likt pārējiem, citiem sevi pamanīt. Ja, vai, vai atkal, nē, nu, ja dziļāk skatās, tad tas varētu būt arī bērna pašapliecināšanās veids, tas varētu norādīt uz to, ka viņam ir kaut kas līdzīgs, kaut kur iepriekš bijis pieredze šāda veida, bet tas jau ir dziļāks skatoties.”

3. Sakiet, līdz ar COVID – 19 pandēmijas uzplūdumu valstī un infekcijas izplatības ierobežošanu izglītības iestādes, skolas pārgāja uz attālināto un tiešsaistes procesu. Jūsaprāt, kāda tam ir bijusi ietekme uz tiranizēšanu skolā?

“Hm! Nu, es tā nevarētu, es to pat neesmu tā, šī, paralēles vilkusi ar šo te attālināto mācību procesu. Man pat liekas, kad, ē, tikko atgriezoties, hmm, tas pat bija pazudis. Viņi atgriežot, atgriežoties skolā vairāk izbaudīja viens otra klātbūtni un tad jau, ā, tā kā, ē, atgriežoties ierastajās slīdēs, tas atkal atsākās. Bet, pašos sākumos, ja, pat bija tā, kad viņi nebija ilgi redzējušies un viņi pat ļoti bija, jā, noilgojušies viens pēc otra, vien pēc sabiedrības, ja un, kādu brīdi pat neļiecināja, mums pat likās, ir, ir izmainās. Bet, nu, dzīve iet savā, ieiet atpakaļ savā ritmā un, ē, viss notiek.”

4. Sakiet, lūdzu, vai Jums ir nācies saskarties ar kibertiranizēšanas gadījumiem Jūsu praksē? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētu piemēru informācijas nolūkā!

“Nē, nē!” Nav nācies, labi. “Nē.”

5. Sakiet, lūdzu, miniet, ko skolas vadība var darīt, lai nepieļautu tiranizēšanu?

“Em, nu es domāju, kad tur, nu mēs, es, es ar konkrētiem piemēriem varu, ko mēs darām, jau cenšoties, nu teiksim, ā, pamanīt laicīgi kaut kādus jau iedīgļus un, tieši šogad, mēs ļoti daudz sadarbojamies ar, e, SPK centru, kurš mums visa šī mācību gada garumā organizē, ē, nodarbības pusaudžiem, iepazīsti sevi un citus. Ja, kur viņiem ir nodarbības ar psihologiem, ehm, tieši par šīm te lietām, ja. Par mobingiem, par savstarpējām attiecībām, ē, tā kā, mēs, mūsu skolā šogad ļoti, ļoti aktīvi esam šai lietai piegājuši, ja, un, un cenšamies strādāt ar, ar bērniem ļoti daudz.”

6. Jā, sakiet, nākamais jautājums būtu, lūdzu, raksturojiet, kā Jūsu skolas vadība risina tiranizēšanas gadījumus? Sakiet, vai šī iepriekš sniegtā atbilde, varētu būt arī teiksim vērtējama arī kā viens no variantiem, ko Jūsu tā kā, kā izglītības pārstāvis varat nu tā kā...

“Nu, jā! Ē, tas ir tas, jau tā kā sauc, to varētu nosaukt par preventīvo darbu, ja. Ē, bet, protams, ē, ja mūsu kolēģu, mēs arī šogad esam sev izvirzījuši kā gada uzdevumu, atbalsts pozitīvai uzvedībai, arī ja, kurā ir iekļauta gan psiholoģiskā, gan emocionālā mūsu, mūsu, mūsu izglītojamo labsajūta un tad nu, arī kopā ar skolotājiem, esam vienojušies, ē, ka mēs skatāmies, un tikko redzam ē, kādas nu teiksim acīm redzamas vai ne tik redzamas pazīmes, tad kaut kas tāds varētu būt, mūsu uzdevums ir pamanīt tos jau pirmsākumos. Njā, un tad, pieslēdzas mūsu, vispirms protams klases audzinātājs, un tad mums arī ir sociālais pedagogs, cenšamies, nu, nepieļaut, lai aiziet tādā, tādā tiranizēšanā vai mobings ar lielo burtu.”

7. Labi, risinot tiranizēšanas gadījumus, vai Jums kā vadības pārstāvim ir bijušas kādas problēmas vai grūtības, ar kurām ir nācies saskarties? Ja atbilde ir jā, lūdzu, miniet konkrētus piemērus informācijas nolūkā!

“Ē, nu pirmais, kas ienāk prātā ir, grūtības tajos brīžos, ja vecāki īsti nav uz sadarbību. Jo, lai risinātu arī šīs lietas ir jābūt visām trijām pusēm iesaistītām. Nu, tad tā ir viena šād un tad no grūtībām, ja, ja vecāks teiksim, ā, ne, ne īsti vēlas sadarboties ar skolu, ar, ar izglītības iestādi, nu savā veidā tā kā neatdzīstot ir tas slavenais teikums – Mums mājās viss kārtībā, nevar būt! Nu, tas, tas ir jā.” Tas varētu būt arī viens no teiksim tādām lielākajām grūtībām, Jūsaprāt, vecāku neiesaiste... “Jā! Jā, tad, nu, ja, kā jau es teicu, ir jābūt visām trijām pusēm un tad, tas darbs, nu tad viņš ir uz mērķi vērsts, ja.”

8. Labi, sakiet, Jūsaprāt, kāda ir izglītības iestādes vadītāja loma tiranizēšanas mazināšanai skolā?

“Nu, es domāju, ka tas ir viens, viens veids ir kā tā tad darbs ar savu kolektīvu, ar visiem pedagogiem un, un skolas darbiniekiem. Un, kā jau es teicu, ar šo te vienotu uzdevumu iet vienotiem, ja, ar, ar vienotām prasībām, ar, ar vienotu redzējumu. Un, nu tā, man kā vadītāja uzdevums ir organizēt šo te darbu, ā, organizēt šos te arī ēhm, viņu izglītošanu, ja šajā jomā, kā pamanīt – kas jāpamana ja, tieši, nu tādā veidā.

Un, protams, kad jau ir tās lielās un, un tā galējā, tad protams vadītājs ir tas, kas iesaistās šajās problēmu risināšanās.”

9. Cik svarīga ir līderība, līdera loma tiranizēšanas izprašanā, prevencijā, novēršanā izglītības iestādē? Lūdzu pamatojiet savu atbildi!

“ Hm! Ah, nu droši vien, nu noteikti jau liela un parasti, jau mēs tad, kad, mēs arī , ē, tikko mums bija nodarbības, un, kad runājām, tad ir svarīgi tieši ā, pamanīt un, un, un novērtēt šī te līdera lomu tajā visā. Un, ja tu pamani, saproti un atrodi, tad jau tu vari arī risināt un atrodi tās pieejas, un sākt ar, ar tiešām ar līderi, un pavērst viņu šo te rīcību pretējā, tas ir tādā nu, ā, ļoti, ļoti laba rezult, rezultātā, ja. Nu, mums tā nav bijis, es vienkārši, tagad, ē, mēs esam apsprieduši, apspēlējuši šādas te, ē nu situācijas, ja, kā būtu, ja būtu. Ē, lai būtu gatavi, ja, tad bija viens no tiem.”

10. Kādas, jūsuprāt, profesionālas kompetences būtu nepieciešamas izglītības darba vadītājam gan tiranizēšanas situāciju risināšanā, mazināšanai un darbam kopumā vispār izglītības iestādē?

“Es domāju, ka viena no svarīgākajām noteikti empātija spēja. Ja viņš prātīs izprast un, un ē, ā, jo, jo nu šajās situācijās jau ne vienmēr, tas, nu tā kā sakām mēs, pāridarītājs ir tas galvenais vaininieks. Ir izprast situācijas, prast analizēt situācijas, ja. Hm.” Vēl kāda kompetence būtu minama, Jūsuprāt? “ Nu, es domāju, kad, nu profesionalitāte. Jeb visas pedagogam piemītošās, kas nu būtu, tad tās ir jāliek lietā!”

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Izglītības zinātnes (Izglītības vadība)
Agnese Matisone-Jonāne
Studenta apliecības nr: am17143

Intervējamās personas piekrišana intervijai

Brīvprātīgi aptiprinu piedalīties Latvijas Universitātes, studiju programmas – Izglītības zinātnes (Izglītības vadības) studentes Agneses Matisones-Jonānes maģistra darba „Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu” empīriskajā pētījumā. Piekrītu sniegt atbildes uz intervijas jautājumiem un sniegtās atbildes pauž manu pedagoģisko un personisko pieredzi, kompetenci un uzskatus. Apliecinu, ka esmu iepazinusies/-ies ar maģistra darba empīriskā pētījuma mērķi un intervija tiek īstenota tiešsaistes platformā (Zoom, Microsoft Teams) noteiktajā datumā, abām pusēm vienojoties.

Akceptēju, ka esošās intervijas sniegtā informācija ir paredzēta maģistra darba „Izglītības iestādes vadītāja izpratne par tiranizēšanu” ietvaros apkopotā veidā un izprotu, ka intervija aizņems 25 – 40 minūtes un tās laikā tiks veikts audio ieraksts. Neiebilstu, ka pēc intervijas tiek veidots un sistematizēts transkripts.